

Linas iš išorės, iš povyzos ir veido, atrode nežemiškas žmogus p. 2

Vertėjo darbas – siekti, kad verčiama literatūra taptų artima, neprarasdama savo kitoniškumo p. 4

Janinos ir Bronės susirašinėjime neižvelgiau to, ką tikėtumeisi perskaityti išimylėjėlių laiškuose p. 12

Laikas žudyti

laikas žudyti ir laikas gydyti, laikas...
(Mok 3, 3)

3

[...]
Vėl spėriai patraukiau pirmyn ir leidau kojoms judėti automatiškai, tačiau teko sustoti dar kartą. Tarp medžių išvydau besiprausiančią moterį.

Ji manęs nepastebėjo. Nuoga prausėsi vienoje iš balų, atsitūpusi tarsi klusnus naminis gyvūnėlis. Žiūrėdamas į ją pamaniau, kad parodys man kelią, ir neturėsiu grįžti atgal prie tilto. Besiprausianti moteris – čionai visiškai įprastas reginys, bylojantis, kad netoliese įsikūręs kaimas. „Šiuose brūzgynuose pilna visko“, – tariau. Ir toliau žvelgiau į moterį. Tiesą sakant, prisėdau – tik dabar suvokiau, kad po bergždžios rytinės kelionės esu tikrai pavargęs.

Moteris tingiai kėlė riešučias su vandeniu prie krūtinės ir liejo jį ant kūno – rodėsi pasinėrusi į tą žaidimą. Galbūt, nusiteikusi pamažu nusiprausti, ten buvo jau seniai, mat norėjo pasimėgauti oda tekančiu vandeniu ir leisti taip tekėti ir laikui. Ji manęs nepastebėjo, tad toliau į ją stebėjilijau. Tasai reginys buvo visiškai įprastas, bet gražiausias iš matytų iki tol. Tačiau nė neatrodė, kad žaidimas tuoj baigsis, taigi prisidėgiau cigaretę – sykiu galėjau pailsėti.

Ji kėlė riešučias ir liejo vandenį – kartojo tą patį judesį ilgesingai ir monotoniškai. Šitai pramogavo ir veikiausiai lepino save. Įprastai prausdavosi kitaip: šveisdavo odą tarytum namų šeiminkė, lyg kūnas priklausytų ne jai. O taip pasimėgavo tik trumpomis akimirkomis tame kasdieniame nuobodulyje. Kai prie balos netoliese atskrido atsigerti varnas, moteris surikusi sviedė akmenį ir pataikė tiesiai į paukštį. Šis sunkiai plasnodamas pakilo į medį ir susigūžė tarp šakų. Ji dar kiek pašūkčiojo, tada nutilo ir vėl ėmė be galo vangiai praustis.

Kam drumsti jai ramybę? Jos oda buvo labai šviesi, bet į tą itin keistą detalę brūzgynuose neatkreipiau dėmesio. Tokių šviesiaodžių moterų buvau sutikęs tik kalnuose prie Gondaro – ten, spėju, vietinių moterų oda ir geismai nušviesėjo viešpataujant portugalams. Prisiminiau kažkur nuostabioje pievoje sutiktą moterį, kuri prisiartinio norėdama ištarti vienintelį žodį: „Broli.“ Ir palydėjo ji vis dar neišblėsusio drovumo kupina šypsena, paskui įsižiūrėjo į mane taip, tarsi pati su tuo būtų nesusijusi. Užkrovė man visą mažne neišvengiamą atsakomybę.

Norėdama nusiprausti moteris paslėpė plaukus po baltu turbanu. Kai apie tai susimąstau dabar, tas baltas turbanas bylojo moterį ten esant, antraip būčiau palaikęs ją krašto-vaizdžio dalimi, į kurią žvilgteli prieš traukiniui įriedant į tunelį. Toji medvilninė skarelė nulėmė kiekvieną dalyką – anuomet dar nesupratau, kad nulems viską. Nesupratau ir žavėjauisi įgimtu moters grakštumu – prisidengusi vien skarele atrodė apsirengusi ir kvietė mane, ją stebintį, su-eiti.

Kai atsistojusi ėmė praustis pilvą ir kojas, pamačiau, kad ji dar visai jaunutė, tačiau jos judesiai buvo lėti tarytum subrendusios moters – dėl to galėjau kaltinti nebent karštos dienos nuobodulį. Paskui supratau, kad ji graži, tiksliau, ji man pasirodė pernelyg graži, bet galbūt tokį neišvengiamą išpūdį padiktavo vienatvė. Ne, ji buvo viena tų gražuolių, kurias priimi su baime ir kurios nukelia tave į labai tolimus, tačiau dar ne visiškai užmarštin nugarimzdusius laikus. Arba kurias išvysti sapnuose ir nežinai, iš praeties jos ar iš ateities. Nes atsargumas kužda neatmesti antrosios galimybės. Kokie dar sapnai: aš nemiegojau, o ji už kelių žingsnių prausėsi kareivišku muilu. Regėjau jos šviesią, nuostabią odą, kuriai gyvasties teikė tirštas kraujas, „šios žemės liūdesiu persismelkęs kraujas“, dingtelėjo.

Galbūt moteris nė nenumanė esanti graži. Vienintelis jos veidrodis – toji bala, o gal ji turėjo pigų veidrodėlį, kuriame atsispindėjo iškreiptas jos atvaizdas. Ir dėl jos dar nekovojo nė vienas vyras: čia vyrai vengia pavyduliauti ir teisingai viską pasveria. Priversti gyventi gana negailastingoje gamtoje, geismų nekursto negailastingomis

ENNIO FLAIANO

Viena iš svarbiausių Italijos literatūrinių premijų „Strega“ šiemet įteikta aštuoniasdešimtą kartą. 1947 m. pirmąją premiją „Strega“ už tais pačiais metais išleistą romaną „Laikas žudyti“ (*Il tempo di uccidere*) pelnė Ennio Flaiano.

E. Flaiano (1910–1972) – vienas ryškiausių XX a. italų intelektualų, žurnalistas, rašytojas, scenaristas, kino ir teatro kritikas. Jis rašė esė, užrašų knygeles, satyrinius straipsnius, buvo aforizmų meistras. Pasitelkdamas ironiją, humorą ir skepticizmą, siekė atskleisti žmonių vienatvę, veidmainystę bei kartėlį. Aštriai kritikavo pokario visuomenę.

„Laikas žudyti“ – vienintelis E. Flaiano romanas. Jo veiksmas vyksta 1935–1936 m., Antrojo Italijos ir Etiopijos karo metu. Pasakotojas ir pagrindinis veikėjas – bevardis italų karininkas. Romane vaizduojami beprasmiški karo žiaurumai, moralinis kolonializmo žlugimas, smurtas prieš moterį. Gilinamasi į egzistencinį absurdą ir beviltiškumą, vienatvę, laiko ir erdvės gniaužtus, kaltės jausmą, nebau-džiamumą, atsakomybės stoką. Jame skleidžiasi sapniška, košmariška atmosfera, ryškūs siurrealizmo bruožai. Dėl alegorinės atmosferos šį romaną kritikai lygina su Albert'o Camus ir Jeano-Paulio Sartre'o kūriniais.

Čia skelbiama ištrauka iš pirmos knygos dalies „Trumpesnis kelias“.

Skunder Boghossian. Haliucinacija. 1961

dramomis. Gal ji turėjo vyrą ir netgi vaikų. Bet kur tau, ji pernelyg jauna, be to, jeigu turėtų vaikų, nebūtų palikusi jų kaimelyje, jie triukšmautų čia ir prašintų manęs monetų arba maisto.

Išvydusi mane tarp augalų, toliau ramiai prausėsi, nepaisydama manęs, o galbūt iš tiesų jai nerūpėjau. Kone suėmė juokas ir pamaniau, kad tikriausiai vienas iš mūsų – mirazas, bet tik ne aš. Ir nejau ji neprimena vienos iš gražuolių, kurių kareiviai ieško norėdami nufotografuoti arba kitais sumetimais?

Sutraukęs cigaretę žengiau artyn – norėdamas pasiekti taką, turėjau praeiti pro moterį. Ji vėl įbrido į balą ir vėl ėmėsi monotoniško žaidimo. Žiūrėjo, kaip vanduo srūva oda, ir tiek. Jos mintys, jei ji apskritai apie ką nors galvojo, sukosi tingiai ir ne apie mane. Ji nenutuokė, kad tomis akimirkomis slėnis man atrodė prasimanytas, pagimdytas geismo, kurio niekuomet nedrįsau pripažinti. Ji iš tikrųjų nenutuokė, kad jos geidžiu; o gal nepajudėjo iš vietos kaip tik dėl to, kad nesutrikdyčiau jos ramybės. Sprunkanti moteris masina persekiotoją, maža to – priverčia vytis. Greičiausiai ji instinktyviai tai pamanė ir dėl to nė nekrustelėjo, tikėdamasi, kad nueisiu šalin. O galbūt pamanė, kad galiu jai aiškiai viską iškloti.

Buvau „ponas“, galėjau ir pasakyti, ko noriu. Ir jeigu būčiau teikėsis nusekti paskui moterį iki jos lūšnos ir tarės: „Noriu tave vesti mėnesiui, o gal dviem“, ji nieko neklau-sinėdama būtų keliavusi sykiu. Jos tėvas būtų susižėręs į delną kelias monetas ir ji būtų patraukusi su manimi į

nežinią. Tačiau taip galvoti buvo beprotiška, juk grįžęs į stovyklą neižengsi į palapinę, kurioje įrengta valgykla, ir nesusuksi: „Espozitai, padėk ant stalo dar vieną lėkštę!“ Po poros naktų, įgrisus ją slėpti, būčiau ėmęs sukti galvą, kaip jos atsikratyti ir perleisti kokiame iliuzijų nebepuose-lėjančiam karininkui sandėlininkui. Tada būtume pamatę ją vaikštinėjančią su skėčiu rankoje, avinčią pakaustytais kiek per dideliais batais ir net išlaikančią pusiausvyrą. Ne, sapnuose regėtą gražuolę protingiau palikti ant pagalvės (arba brūzgynuose) ir niekur nesivedžioti: kitaip gali tekti pernelyg daug aiškintis. O gal būčiau išsiuntęs ją atgal į kaimelį. Ir ji per visą sutartą laiką man būtų buvusi be jokio vargo ištikima.

Prisiartinęs paklausiau:
– Ar einu teisingu keliu?

Moteris nusišypsojo, bet buvo aišku, kad nesuprato. Mostelėjau į plynaukštę, ir ji pritariamai linktelėjo. Tačiau tas „taip“ nereiškė nieko. Ji tik matė, ką jai rodau. Nepajėgiau išpešti nieko kito, išskyrus „taip“. Jai tiko viskas – pasuksiu dešinę ar kairėn, šen ar ten. Ji vien žvelgė į mane prisimerkusi.

– *Adi?* (*Adi* reiškia gyvenvietę; tai vienas iš nedaugelio žodžių, kuriuos mokėjau.)

– *Adi?* – pakartojo ji žemu balsu, ir dėl to pasirodė ne tokia jauna, bet dar geidžiamesnė. Tada linktelėjo, vis „taip“ ir „taip“. Buvo nelengva paaiškinti, jog noriu, kad parodytų, kur įsikūrusi gyvenvietė. Ji atsistojo visiškai nesigėdydama, kad yra nuoga, priėjo artyn ir ištiesė ranką man per petį.

Už upės pamačiau vien smailius kalnus. Tačiau geriau įsižiūrėjęs, maždaug už kilometro išvydau medžiais apaugusią kalvą. Galbūt kaimelis kaip tik ten. Įsivaizduoju: kelios lūšnelės, galbūt *tenai laikinai glaudžiasi piemenys*. Bet nusigauti iki ten nebuvo jokio reikalo – juk vėl radau taką, kuriuo keliauvau, galėjau grįžti prie tilto ir sulaukti sunkvežimio. O jeigu toje vietoje ir buvo kaimelis, jis driekėsi ne palei plynaukštėn vedantį kelią, o šalia upės. Be to, buvo keista, kad ten yra lūšnų. O galbūt jas neseniai pastatė artėjančio karo išsigandę, nuo plynaukštės pabėgę žmonės.

Nuogo jos kūno nemačiau, bet prie pat peties jutau ne-bridengtą krūtį. Paliečiau ją. Moteris bemaž su siaubu pa-traukė mano ranką ir vėl įbrido į balą. Galbūt mano ranka sudrebėjo, šiaip ar taip, dabar moteris tupėjo baloje ir, jeigu būčiau paprašęs parodyti dar ką nors, tarkim, upę, nebūtų atsistojusi. Ji nebesišypsojo.

„Turiu eiti, – toptelėjo, – niekas manęs čia nelaiko, juo labiau visiškai įprastas besiprausiančios moters vaizdas.“ Tačiau kad ir kaip stengiausi tai paneigti, dabar nebegalvo-jau apie surastą taką. Tą akimirką vėjas atnešė sunkve-žimio ūžesį. Piktai save iškoneveikiau, kad nelikau prie tilto – dabar jau būčiau ant plynaukštės. Girdėjau aukštyn važiuojantį jau antrą sunkvežimį, ir kas žino, kiek jų pr-dardėjo per tas valandas, kurias praleidau tuščiai keliau-damas. Pažvelgiau į vis dar šlapią delną ir nusprendžiau nusiprausti. Šalia telkšojo kita švaraus vandens bala, nu-sivilkau marškinius ir pamaniau: „Man tai į naudą. Ne-gausiu saulės smūgio.“

Išvydus naują muilo gabalėlį, moterį pagavo smalsu-mas. Dabar ji nerado sau vietos, tačiau nesiryžo paprašyti. Pamėtėjau jai muiliuką (turėjau dar vieną), ir ji vėl ėmė muiluotis juokdamasi ir uostydama jį; bet kartu ir gėdy-damasi, kad susiviliojo tuo, kas priklauso man. Pradėjo permąnyti mano teises. Galbūt dėl to, kad čionykščiai žmonės mūsų mašinas laiko antgamtinėmis esybėmis, veikiančiomis Dievo valia, ir kadangi jiems priimtina me-tafizika, jie per daug nesistebi mašinomis, kol šios neima mėtyti bombų ir šaudyti. Tačiau apipintus butelius, muilą, ech, šiuos dalykus sukūrė žmogus, Dievas čia niekuo dė-tas, juos sukūrė „ponai“, ir tai liudija „ponų“ viršenybė.

Stebėjilijau į moterį – tyras jos žvilgsnis nė kiek nesimai-nė. Svaresčiau, kaip įmanoma taip puikiai dėtis nekaltai, ir vėl smilktelėjo, kad tai tik mirazas, mirazas fotografams. Bet delne vis dar jaučiau tą formą, deja, jaučiu ir iki šiol.

Apie ritualus

Autorės nuotrauka

Išlipusi iš automobilio prie Mažvydo bibliotekos, žvilgtelėjau į laikrodį ir pasipustau padus – vėluoju. Sumetu, kad iki Žemaitės skvero, kur atidengiama Liudos Jaruševičiūtės Stankevičienės „Bukantės miško“ freska ir kur savo tekstus su dar trimis rašytojomis skaitysiu šįvakar, daugmaž penkios minutės kelio. Vos įžengusią į prospektą, šūksniais pagauna smagi fotografų kompanija – Prospekto galerijoje atidaryta nauja paroda. Kažkas juokais vos neįtraukia manęs į vidų – Egle, pasilik! Čia pasijuntu išdurta – išdurta savo gimtojo miesto, kurio plyteles juk moku atmintinai. Pasiklysti Vilniuje, o tiksliau – supainioti jo kvartalus po pusšimčio čia pragyventų metų gali tik žmonės, gyvenantys paralelinėje realybėje; na taip, ir menininkai. O juk netoli Prospekto galerijos prieš kokius penkiolika metų eidavau konsultuotis pas psichoterapeutę. „Kažkuriuo metu saulėgrąžos efekto tiesiog nelik“, – sakydavo man, tik nežinia, ar norėdama įspėti apie tariamą negandą, ar pasiguosti pati. Kokio kokio? – karpiau gražiomis ausimis. Na, kai eini gatve, o vyrai gręžiasi tau pavymui. Tada tik palinksėjau visai kitais dalykais dūžgiančia galva, – na ir kas! Juolab pojūtis, kad būsiu jauna amžinai, tada dar nebuvo išgaravęs. O dabar saulėgrąža norėčiau būti pati – tik gręžtis ne į žmones, o ten link, kur dar kirba kūrybinė aistra. Moteris visada turi turėti savo interesų sferą, kurioje jaustųsi laiminga. Tai ne tik meilė ir gyvenimo partneris, bet ir kūryba, veikla, hobiai. Net tada, kai virtuvė nėra idealiai išvalyta, – sakau dukroms, kurios dabar terapinasi pas savo psichologes; kaip ir aš kadaise, greičiausiai per konsultacijas skūsdamosi savo motina.

Iki Žemaitės skvero dar dešimt minučių. Kairėje – Lukiškių aikštė su tiek aistrų sukėlusia jos renovacija. Prisimenu ją kitokią, bet ne mažiau šlykščią, smulkinta terakota išbarstytais takais, su pamėkliška juoda stovykla raudono jų susikryžavimo centre. Šiai aikštei tarsi lemta būti šlykščiai, joje tiek neigiamo krūvio, kad nebeįmanoma tokios vietos prikelti niekam gražiam.

Su vaikystės drauge laipiojome ant tuščio postamento, kai stovyla jau buvo nuritinta. Dar prieš tai nudergtą balandžių ji čia barkšėjo visą mano vaikystę. Netoli buvo stotelė ir ten pirmą kartą mačiau, kaip viešoje vietoje senis išsitraukęs rodė savo ataugą, o šalimais stoviniuojantys abiejų lyčių suaugę žmonės vaidino to nematę.

Kaip gera, kad šito Vilniaus nebėra, nebėra mano vaikams, gal todėl aš dabar jame pasiklystu, supainioju kvartalus, nes juose per daug neigiamos įkrovos. Vis galvoju, kad kažkada norėsiu iš šito miesto išvažiuoti su visam, palikti jį su visais jaugusiais ritualais, skausmu ir nebesamais tuomet garbintais stabais, pritutintą dabar garbinamų naujų, su jame šeimininkaujančiais ne mano kraujo grupės žmonėmis, kurie atvyko čia daryti savo tvarkos. Pamažėl pradedu matuoti kitus miestus,

miškus ir laukų tyrus, kur sena, nusvarinusi galvą lėtai gręžčiausi jau tik į gyvybę palaikančią saulę.

Ankstyvas ruduo dar šiltas ir pilnas ritualų – literatūros, teatro ir kino festivalių, meno mugių, gaivalo ir tebešvenčiamo gyvenimo džiaugsmo. Į jį kukliai, tarsi nenorėdami perdėm sutrukdyti, įsiterpia mirties ritualai; išliūdinti ir išverkami pasitraukia, bet netoli. Jų galima grįžimą nuolat jauti nugara, sprando pūkeliais. Per „Poetinį Druskininkų rudenį“ daug metų puoselėju ritualą apeiti Druskonį ir nueiti į miesto kapines. Šiemet neinu. Gal todėl, kad mirties ir taip yra per daug, juolab ne taip toli metas, kai pradės mirti mano amžiaus draugai ir bičiuliai.

Šiemet Druskininkai, perskrosti milžiniško lazerio spindulio, tarsi styrančio falo, signalizuoja apie kurorte vykstančias prabangias pramogas. Druskonio ežeras įpintas į lazerio misteriją, iš kolonėlių pulsuoja kvaitinantis ambientas. Lazerio substancija geba sukurti tai, kas negzistuoja, – dabar kapinių tvora apraizgyta sapniška šešėlių *danse macabre*, šilas prisegiotas žaltvykšlių, o lazerio šaknis atsimušą į ežero dugną, baugiai priartinama reginį prie slogučio. Barkšo į ciano mėlio lazerio piltuvėlį sugauta išpurtusi pilnatis, besisūpuojanti debesų ažūre. Viskas atrodo netikra, o kartu – keistai pažįstama, kad, regis, jau esi čia buvęs – pilnoje žaltvykšlių girioje ir juodame ežero dugne.

Šiųmetinė PDR tema buvo „Poezijos ritualai“. Ruošdamasi pirmą festivalio dieną vykusiai to paties pavadinimo diskusijai, mažiau apie smarkiai pasikeitusius kultūros leidinių ritualus, apie epochos, kai redaktorius dar bendraudavo su autoriais redakcijoje, pabaigą. Dabar esu tikriausiai paskutinė „Šiaurės Atėnų“ redaktorė, kuri dar su autoriais kalba telefonu. Giedrė Kazlauskaitė buvo paskutinė redaktorė, kuri kai kuriuos poetus ir rašytojus, atnešdavusius rankraščius į redakciją Mėsinių gatvėje, dar pamatydavo gyvai.

O kartą per pusę metų man paskambina poetė Gražina Cieškaitė. Mudviejų su Gražina pokalbis visada būna toks

pats: ji pasiskelbia, kad išsiuntė savo poeziją laiškui, o aš, atvykusi į „Šatėnų“ redakciją, ilgėliausiais vienuolyno koridoriais, žioplindama į freskas, besizęnodama prie visų kampų, einu į zakristiją, kur ateina „Šiaurės Atėnų“ paštas. Grįžusi su didžiulių voku į redakcijos kambarėlį, užsikvėpusį tarsi sraigės kiaukute, atplėšiu laišką, pilną ranka rašytų rankraščio lapų. Tada sėdu prie kompiuterio, pasidedu rankraščius ir pradedu rinkti Gražinos Cieškaitės poeziją. Po to, kai eilėraščiai išeina laikraštyje, skambinu autorei pati. Paprastai atsiliepia kažkas iš jai artimų žmonių ir, paprašiusi pakviesti Gražiną, girdžiu, kaip garsiai ją šaukia – kažkodėl įsivaizduoju, kad vaikščiojančią laukuose, tyruose, ten, kur galbūt ateity vaikščiosiu aš pati. Tada pasigirsta žvalus Gražinos „alio“, aš pasakau, kad publikacija išėjo ir, kaip visad, išsiųsim jai laikraštį. Gražina maloniai palinki man gero rudens, pavasario ar vasaros – nelygu, koks būna metų laikas.

Žinau, kad šiame rituale mes abi esame paskutinės – poetė, kuri siunčia rankraštį į redakciją tikrame popieriniame laiške. Ir redaktorė, kuri renka poezijos tekstą, autoriaus parašytą ranka.

Rudenį persiritus į gruodį, penkioliktus metus sukviesiu drauges – rašytojas ir menininkes – kepti meduolių. Kepėjų sudėtis, tiesa, kito, bet per tą laiką užaugo daugelio mūsų vaikai, pirmus kartus nedrąsiai pjaustę iš tešlos savo vaikystės animacinių filmukų herojus.

Į skaitymus prie Žemaitės paminklo spėjau. Nusprendžiau skaityti prieš devynerius metus parašytą esė – joje miniu ir Žemaitės skverą, ir dabar į „Bukantės miško“ freską įsimontavusį Fridos Kahlo grafitį. Buvau jau pamiršusi, kuriame tiksliai tekste apie tai rašiau, bet visą informaciją per sekundės dalį iš internetinio kapinyno išrausė DI. Radęs ten esė apie mano tėvą, kuris mirė lygiai prieš devynerius metus. Gal net DI atstos mums ateity pamažėl silpstančią atmintį, primindamas, kas mes esame ir ką veikėme gyvenime. Lazeris bus tiek tobulas, kad gebės atkurti mūsų draugus ir mirusius šeimos narius. Tik, kaip visi dirbtiniai dalykai, neatstos jausmų, neprikels iš slogaus užmaršties rūko.

Pradėjus skaityti atrodė, kad skaitau iš labai toli, iš tų devynerių metų perspektyvos, o gal iš pačios miško tankmės – kaip ir freskoje, iš pažiūros apgaulingai šviesios, iš tikro – klaidinančios. Garso kolonėlės keistai sklaidė garsą, jis labiau buvo girdimas ne pačių skaitančiųjų, o klausančiųjų; apie mirtį ir gyvenimą – temas, atsikartojančias visų mūsų tekstuose, o gal, kaip rašė Borgesas, rašome jį vieną vienintelį, tik skirtingai. Kažkurią akimirką pajutau, kaip bičiulės rašytojos, stovinčios kažkur minioje, apglėbė mane nematomais palaikančiais saitais – kad nepasiklysciau.

– EGLĖ FRANK –

In memoriam

Nepakeičiamas

Tai, kad Linas toks vienintelis, žinojo visi. Suprasdavo net ir trumpam į „Šiaurės Atėnus“ užėjusieji, be abejo, jį ten radę ir išdėstę reikalą. Išklausydavo panarines galvą, išdaudždamas iš savęs kelis žodžius, kurie užtikrindavo ir nuramindavo. Bus padaryta, o jeigu ne, vadinasi, taip ir turi būti. Klausk Lino – jis žinos! Šitai kategorijai žmonių Linas Paulauskis priklausė.

Kitas dalykas, kad priklausė savo jėgų sąskaita. Nepriklausomybės aušros savaitraščiui „Šiaurės Atėnai“ jis ėmė vadovauti 25-erių. Atsidavė visu kūnu ir siela, įtikintas akį turinčio Sauliaus Šaltenio, užmetęs savo muzikologijas ir modernias muzikas. Muziką Linas girdėjo kurdamas laikraštį nuo 1994 iki 2000-ųjų. Nuo ryto iki vakaro, nuo vakaro iki ryto. Uždaram, absoliučios klausos žmogui tai buvo iššūkis, tačiau pasirodė, kad ir nelaidanti gerklės, akivaizdžiai nevadovaujanti, nemosikuojanti asmenybė gali vairuoti ir stumtis į horizontą. Kaip? Savo gyvu kasdieniu pavyzdžiu. Besąlygišku atsidavimu vizijai. Vyriausiasis redaktorius, jeigu ką, viską galėjo padaryti ir pats. Na, jeigu nepribėgdavai ir neištraukdavai iš rankų susigėdęs. Vyriausiasis (nors tarp redaktorių jauniausias) perskaitydavo ir redaguodavo visus numerio tekstus, iškilus kolegas Sigitą Gedą, Antaną Danielių, Alfonsą Andrieškevičių, Gintarą Beresnevičių, Laimantą Jonušį, Sigitą Parulskį, Praną Morkų, redakcijoje tampančius tik žurnalistais laikraštininkais, apeidavo ratu, kažką trumpai primindavo ir pasiūlydavo su savo „būtų gerai, jeigu...“. Jo arkliukas buvo vertimai į pirmąjį puslapį, būtent jie traukdavo likusį numerio sąstatą. O dar Linas labai mėgo technologijas, tuomet įžūliai įsitvirtinančias ir mažinančias darbo rankų skaičių (šiandien keista, kad mažo leidinio redakcijoje dirbo tiek žmonių).

Taip, po laiko suvoki, kad ant Lino buvo kraunama, nes jis vežė. Kol galų gale ištare, kad jau viskas, jis nebegali, nori išeiti. Žinoma, ten, kur išėjo, į muziką, į Muzikos informacijos centrą, irgi ėmė krauti – betgi jam artimesnė sfera leido pasireikšti individualiai muzikologo kūrybai.

Taip, Linas ir iš išorės, iš povyzos ir veido, atrodė nežemiškas žmogus. Prakaulūs pečiai, retai nusišypsančios lūpos, aukšta kakta. Dar – balsas... Galbūt jam nuo pat pradžių reikėjo nirti į mylimos elektroninės muzikos pasaulį ir jį atrasti vis iš naujo. Arba lindėti archyvaro olose, amžinybei dėliojant kitų turtus.

Linas mirė 56-erių. Kaip sakoma, išsprendė didžiausią savo gyvenimo, ligų nukamuoto, problemą. Dar paliko čionai tvirtą devyniasdešimtmetę, TOKĮ sūnų išauginusią motiną. Jei-gu galvosime apie eterį mitologiškai, tapo viršutiniu, skaidriausiu dangaus sluoksniu, kuriuo kvėpuoja dievai.

– JŪRATĖ VIŠOCKAITĖ –

Leišiai ir liuteriai: santykio istorija

Laudacija Vigmantui Butkui, pasakyta teikiant Lietuvos lyginamosios literatūros asociacijos premiją rugsėjo 23 d.

2022 m. įsteigta Lietuvos lyginamosios literatūros asociacijos premija, kuri kas antrus metus skiriama Lietuvos arba užsienio mokslininkui (-ei) už pastarųjų penkerių metų komparatyvinę veiklą ir lyginamuosius mokslų darbus, kurių vienas iš lyginamųjų dėmenų – lietuvių literatūra. Laureatais yra tapę prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka ir prof. dr. Aušra Jurgutienė. Šiais metais visos kandidatūros buvo solidžios. Labai džiaugiuosi, kad premija skirta docentui humanitarinių mokslų daktarui Vigmantui Butkui už monografiją „Lietuva ir lietuviai latvių literatūroje“ (2026).

Išspūdingas vien monografijos mastas – ji aprėpia beveik du šimtus metų: nuo XIX a. vidurio ligi mūsų laikų. Svarbiausias monografijoje siekiamas tikslas yra pateikti visuminį Lietuvos ir lietuvių vaidą latvių grožinėje literatūroje. Tai nepaneigiamai didelis pasakojimas, apimantis kone visą latvių literatūrą, bet jis rašomas per savo, svetimo, kito, kitokio paradigimą. Santykis abipusis – ir latvių, ir lietuvių tarpusavio bendrybių ir skirtumų refleksija. Dėl itin preciziškos analizės monografija įgauna aspektingą literatūros enciklopedijos bruožų.

Komparatyvistiniu požiūriu pasižymi ir ankstesnė Vigmanto Butkaus monografija „Stebuklo horizontai“: joje analizuojamas ir religinis kūrinių apie Šiluvą aspektas. „Lietuva ir lietuviai latvių literatūroje“ svarbi ne vien dėl apimties ir kruopščiai susistemintos informacijos, bet ir dėl pačios idėjos – pažvelgti į save kaimynų žvilgsniu. Pradedama nuo tautosakos įvaizdžių, Baltijos vokiečių, konfesijų skirtumų, romantizmo. Išryškinamas abi tautas telkiantis žymaus rašytojo Janio Rainio sakinytis: „Juk lietuviai mums yra genties broliai ir kraujo giminės.“ Atskleidžiami ir kritiškesni vertinimai: lietuvių naivumas, patiklumas, katalikybės nulemtas nuolankumas, nepakankamas ekonominis išprusimas. Įtraukti

„Didysis eteris“: troškimų medžioklė su televizijos kameromis

„Didysis eteris“ (*Primetime*) – tai filmas apie amerikiečių žurnalistą Chrisą Hanseną. Nors ant jo lentynos – dešimt „Emmy“ statulėlių, tikrosios šlovės laikotarpį Hansenas išgyveno 2004–2007 m., kai kūrė ir vedė NBC laidos „Dateline“ segmentą „To Catch a Predator“ („Pagauti grobuonį“).

Ateivis prieš grobuonis

„To Catch a Predator“ veikė taip: organizacijos „Perverted Justice“ („Iškrypęs teisingumas“) savanoriai interneto pokalbių kambariuose apsimedavo 11–15 metų berniukais ir mergaitėmis ir viliodavo potencialius pedofilus. Kai šie suaugę vyrai prirašydavo pakankamai nešvankių žinučių „vaikams“, „vaikai“ pakviesdavo juos į svečius, „kai tėvų nebus namie“. Atvykusius „grobuonis“ pasitikdavo „masalas“: pilnametė mergina arba vaikinai, atrodantys kaip paaugliai. „Masalas“ „grobuoniui“ pasiūlydavo sausainių, šaltos arbatos ir, tarstelėjęs, kad jam / jai reikia į tualetą / įjungti skalbyklę / pašerti šunį, pasišalindavo.

O tada iš už durų pasirodydavo Hansenas ir nustėrusiam „grobuoniui“ tardavo: „Kodėl tau neprisėdus štai ten?“ (*Why don't you have a seat over there?*) Perskaitęs įtariamajam jo paties nešvankias žinutes, rašytas „vaikui“, ir rimtai pasikalbėjęs, Hansenas leisdavo jam eiti savo keliais. Pirmosiose laidose taip ir būdavo. Vėliau „grobuonių“ už durų laukdavo policijos pareigūnai ir juos iš karto suimdavo. Visą nufilmuodavo gausybė kamerų ir po kurio laiko parodydavo NBC.

Hansenas ir žymioji jo frazė tais „internetu viduramžiais“ (XXI a. pirmajame dešimtmetyje) tapo memais. „Pasiūlyti prisėsti“ internetu slengu reiškė „apkaltinti potraukiu vaikams“. „To Catch a Predator“ tapo populiariausiu „Dateline“ segmentu ir nustelbė visą kitą aktualijų laidos turinį. Hanseną ir jo segmentą parodijavo „Simpsonai“, „Pietų parkas“, „Šeimos bičas“ ir kitos populiariausios komedijos. 2006 m. „Emmy“ ceremonijos vedėjas Conanas O’Brienas įžanginiame filmuke taip pat buvo juokais „prigautas“ Hanseno.

„Didžiajame eteryje“ Hanseną vaidina tikriausiai įdomiausias iš žymiųjų šių laikų aktorių – Robertas Pattinsonas. Pattinsono Hansenas – tarsi ateivis, nusileidęs į Žemę ir bandantis pritaipiti prie žmonių visuomenės. Problemėlė tik viena – kaip būti žmogumi, ateivis mokėsi vien žiūrėdamas televizijos žinių vedėjų įrašus. Pattinsonas dar kartą įrodo, kad meistriškai vaidina keistuolius (galime prisiminti „Gerą laiką“ ar „Švyturį“). Režisierius Lance’as Oppenheimas yra sakęs, kad „Didysis eteris“ – tai meilės laiškas tikrajam Hansenui. Tikrasis Hansenas į tai atsakė: „Jei čia meilė, tai baisu įsivaizduoti, kaip atrodytų piktas jo laiškas man.“

įvairūs literatūros žanrai: poezija, proza, drama, publicistika; čia praverčia platus autoriaus mokslinių interesų laukas. Nepaprastai įdomu atrasti charakteringus „leišių“ ir „liuterių“ prasivardžiovimus, žiūrėti iliustracijas, iš naujo įvertinti rašytojos Emilijos Prūsos meilę lietuviams.

Monografijos autorius nepameta iš akių aksiologinio aspekto – atkreipia dėmesį į meniškiausią, vertingiausią latvių literatūros palikimą. Imagologija tiria stereotipus: Vigmantas Butkus atsargiai ir diplomatiškai pristato visas jų reprezentacijas literatūroje, vengdamas kategoriškų vertinimų, juodų ir baltų teiginių. Naujai permąstomas bendros atminties vietos – Saulės mūšis, Kuršių nerija, baltų vienybės idėja. Lietuvos kontūrų esama ir latvių emigracijos literatūroje bei sovietmečio poezijoje: randasi net poetų porų, pvz., Dainos Avuotinos ir Alfonso Maldonio, Hermanio Margerio Majevskio ir Juditos Vaičiūnaitės. To laikotarpio Lietuvos reprezentacijos latvių literatūroje įgyja conceptualius estetiškus pavidalus. Į Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą eilėraščių operatyviai reaguoja latvių emigracijos poetas Juris Kronbergas. Galbūt patys nesame dorai suvokę, bet Uldžio Bėrzinio, Pėtero Brūverio ir kitų poetų asmenybės nutiesė tiltus tarp abiejų šalių literatūrų.

Pratarmėje cituojama latvių rašytoja Zenta Maurinia, kuri lietuvių gan abstrakčiai apibūdina žodžiu „drovumas“, turėdama omenyje kuklumą, toleranciją, neįpratimą girtis. Ši savybė būdinga ir pačiam knygos autoriui, mokslininkui Vigmantui Butkui – kantriai dirbdamas kelis dešimtmečius, jis tyliai grąžina mūsų visų bendruomeninę skolą latvistikai, kultūriniais lietuvių ir latvių ryšiams, literatūros vertimams, tyrimams, brolybei ir seserybei.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

Kino filmo „Didysis eteris“ kadras

Vis dėlto, nepaisant švelnaus tikrojo Hanseno nepasitenkinimo, filmo Hansenas yra sudėtingas ir nevienmatas žmogus. O tai – labai gerai, nes padaryti žurnalisto narcizo-egocentriko-psichopato, besirūpinančio tik savo reitingais ir karjera, kaliausę būtų buvę labai lengva. Filmo Hansenas ieško ne tik šlovės, bet ir teisingumo, netgi biblinės-apokaliptinės pergalės prieš totalų blogį. Jis nuoširdžiai bando daryti viską *teisingai*, tačiau negali pabėgti nuo savo paties ateiviškumo.

Ko trokšta liaudis?

„Didysis eteris“ – tai filmas apie troškimus ir tapatybes. „Grobuonys“ trokšta pasinaudoti paaugliais. Hansenas trokšta tuos „grobuonis“ prigauti, trokšta reitingų, trokšta ir vėl būti „tikras žurnalistas“. Masalą vaidinantis Danas (jį filme taip pat puikiai vaidina Skyleris Gisondo) trokšta įstoti į profsąjungą, susirasti agentą ir tapti „tikru aktoriumi“. Policininkai trokšta Amerikos visuomenei parodyti, kaip puikiai gina, saugo ir padeda.

O „grobuonys“ netrokšta būtent to, ką Hansenas jiems padaro. Iki jiems pasirodant prieš visą šalį NBC eteryje, jie tėra žmonės, turintys labai neleistinių troškimų. Troškimų, apie kuriuos nežino jų artimieji, kaimynai, bendradarbiai, bendruomenė, tam tikru pašamoniniu lygmeniu – net jie patys. O kai Hansenas juos prigauna, kai jie, meldžiantys pasigailėjimo arba prispausti policininko keliu, pasirodo per televiziją, jie įgauna aiškią pedofilų tapatybę, kurios jau niekada nenusiplaus.

Ar jie to nusipelnė, ar taip jiems ir reikia? Tai – labai sunkus klausimas, sunkesnis, nei iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti. Kad į jį atsakytume, turime kolektyviai, visi kartu atsakyti į kitą klausimą: kaip stipriai „grobuonys“ pažeidžia įsivaizduojamą socialinį kontraktą? JAV teisinė sistema atsako – įvairiai. Kai kurie sėdo į kalėjimą, kiti – nuteisti lygtinai, tretiems baudžiamoji atsakomybė apskritai nepritaikyta pritrūkus įrodymų ar nustačius procesinių pažeidimų. Taigi, atrodo, kad pedofilo tapatybės suteikimas – likimas, kurį pats Hansenas filme pavadina „tam tikra prasme baisesniu už mirtį“, – gali būti neproporcingas. Pripažinkime viešą paslaptį: teisingumą vykdo ne tik teismai, tuo užsiima visa visuomenė. Ar galime, tuo labiau – ar turėtume pasigailėti vaiką tvirkinti siekusio vyro? Ar jis sulaužė mūsų pasitikėjimą taip įžūliai, kad amžinai turės nešioti gėdos ženklą?

„Didžiojo eterio“ koloritas tamsus, o režisūra, operatoriaus darbas ir montažas kelia klaustrofobijos, uždarumo, tamsos baimės jausmus. Viskas signalizuoja, kad „grobuonys“ nėra vieninteliai, turintys tamsių troškimų. Reitingų, šlovės, teisingumo, pergalės prieš blogį ir savotiškos aukščiausios formos savirealizacijos filmo Hansenas trokšta taip stipriai, kad yra pasiryžęs paaukoti visus, pasitaikiusius jo kelyje. Šiuo požiūriu jis taip pat yra kraupus – ne, tikrai ne tiek, kad prilygtų „grobuonims“, bet visiškai kitaip kraupus. Atrodo, kad jis yra pasiryžęs traumuoti apskritai visus aplinkinius, įskaitant savo paties vaikus ir „masalus“ vaidinančius aktorius, – ir, kas dar įdomiau, atrodo, kad jis tai daro iš nuoširdaus pasišventimo kilniam reikalui.

Sekdami storu susivijusių tamsių troškimų siūlu lyg ir turėtume prieiti jo galą, kuriame mums lyg Smaragdo šalies burtininkas pasirodys galutinis, pirmą kartą troškimas, viso to tikslas: dėl ko, galiausiai, visa tai daroma? Kitaip tariant: o ko nori žiūrovai, ko nori Amerikos visuomenė, *ko nori liaudis*? Bėda ta, kad į šį klausimą dar niekas nėra iki galo atsakęs. Bet pamėginkime: kodėl žmonės taip noriai žiūrėjo „To Catch a Predator“?

Kadangi pats peržiūrėjau nemažai šio šou iškarpų „YouTube“, galiu pasakyti, kodėl jį žiūrėjau aš – tikriausiai bent dalis žiūrovų mėgavosi tais pačiais dalykais. Pirmiausia – todėl, kad mane vilioja vadinamoji „visuomenės papilvė“. Iščiustytuose JAV didmiesčių priemiesčiuose, pasirodo, knibždėte knibžda (!) vaikų tvirkintojų: tai jaudina ir intriguoja, o aš jaučiuosi, lyg matyčiau *tiesą*, daugiau, nei mato kiti. Tuo labiau, kad aš *nesu* vaikų tvirkintojas: vadinasi, kad ir koks blogas, apsileidęs, tingus būčiau, kad ir kokių trūkumų turėčiau, aš esu geresnis už juos. O galiausiai – aš žiūriu šį šou, nes jo gale vaikų tvirkintojams bus įvykdytas teisingumas: vadinasi, teisingumas egzistuoja, vadinasi, bent kai kurie žmonės gauna ko nusipelnę.

Teisingumo teatre visada laimi gėris

„Didysis eteris“ – tai filmas apie teisingumą ir televiziją. Teisingumas visada buvo, yra ir bus vykdomas rituališkai. Ritualo reikalauja pati jo prigimtis: juk teisingumas – tai atstatymas to, kas buvo sulaužyta, išniekinta, sunaikinta. Kitaip tariant – tai siekis to, kas yra fiziškai nebeįmanoma. Sulaužyti, išniekinti, sunaikinti dalykai iš tikrųjų nebegali būti atstatyti, nes laiko strėlė jau pajudėjusi į priekį, entropijos Visatoje pagausėjo, istorijoje ir atmintyje pats sulaužymo, išniekinimo, sunaikinimo faktas jau užsifiksavęs. Tačiau jei visi kartu atliksime atskleidimo, teismo, bausmės, atgailos ir atleidimo ritualą – galėsime toliau gyventi taip, lyg būtume įveikę fizikos ir psichikos dėsnius.

Bene juokingiausias „To Catch a Predator“ elementas – įtariamųjų suėmimas. Vos sutrikęs ir pastėręs „grobuonis“ žengia žingsnį laukan iš tariamų „masalo“ namų, tuoj prie jo šaukdami pribėga penki policininkai, nutaiko į jį ginklus, įtariamąjį parverčia ant žemės, užlaužia rankas, jei reikia (o kartais ir kai nereikia), panaudoja elektrošoką. Visa tai – sulaikant neginkluotus žmones, įtariamus pasikėsiniu tvirkinti vaikus. Galėtum pamanyti: „Taip juk daro Amerikoje.“ Bet kad ne – net pietinių valstijų *farai* yra viešai pripažinę, kad tai yra visiškas perteklius ir spektaklis. Tokioje situacijoje pakaktų vieno ar dviejų pareigūnų, kurie devynis kartus iš dešimties nenaudotų nei fizinės jėgos, nei antrankių, nei elektrošoko, nei ginklų.

Kita vertus, taip iš tikrųjų „daro Amerikoje“, kur teisėsauga vadovaujasi posakiu „Ginkluotą blogietį gali sustabdyti tik ginkluotas gerietis“. Juokinga, iškalbinga ir tikriausiai nedaug nuo realybės nutolusi „Didžiojo eterio“ akimirka – tai Hanseno ir jo komandos sutikimas Teksaso valstijos Merfio mieste. Maždaug 15 tūkst. gyventojų miestelio policija prieš žurnalistus išrikiuoja visą turimą ginkluotę ir techniką: automatinius ir snajperių šautuvus, granatsvaidežius, šarvuotus automobilius ir t. t. „Pedofilams čia nėra vietos“, – sušunka vietinės policijos viršininkas. Koviniai ginklai – tarsi totemenai, skirti atbaidyti piktašias dvasias – vaikų tvirkintojus.

„Realybės šou“ – tai mažiausiai nuo realybės priklausomas žanras. Žurnalistika, naujienos, aktualijos, analizė – visos jos turi remtis aiškia realybe. Net ir norėdamos ją iškraipyti, pirmiausia jos turi ją pažinoti. Grožinė literatūra, filmai, serialai, istorijos turi bent *atrodyti* realistiškai, kad išlaikytų auditorijos dėmesį. O „realybės šou“ šią naštą nusimetą iš anksto paskelbdami, kad tai, ką jie parodys, ir *bus* realybė – kad ir kokia suformuota, daug kartų pergromuliuota, sustyguota ir sumontuota ji būtų.

Suplakame kokteilį iš teisingumo ritualo, realybės šou ir amerikietiško teisėsaugos įsivaizdavimo – ir gauname „To Catch a Predator“. Gauname supaprastintą realybės versiją, kurioje gėris (Hansenas, „Perverted Justice“, policija) nugalė blogį (pedofiliją). Negalime sakyti, kad tokios realybės versijos mums nereikia. Dažnai tai yra būtent tai, ko trūksta ir mums, ir teisingumo sistemai. Žmonės pasitiki tokia sistema, kuri atliepia jų intuiciją, kuri atlieka teisingumo ritualą taip, kad entropija iš tikrųjų atrodytų įveikta. Dažnai labai svarbu įvardinti, kas yra nusikaltėlis, o kas – auka, ir nekomplikuoti realybės ilgaus teorizavimais, kaip nusikaltėliai ir aukos apskritai atsiranda. „Gėris“ ir „blogis“ – tai aiškus „liaudies opijus“. Tačiau kai labai skauda, geriau suleisti dozę opijaus, o tuomet imtis spręsti didžiąją problemą.

Bet „Didysis eteris“ – ne apie paprastumą. Lance’o Oppenheimo filmas komplikuoja paprastą Chriso Hanseno realybę. Pats Hansenas sako, kad filmas jam labiausiai nepatiko tuo, kad daug ką išsigalvojo. Man atrodo, kad yra atvirkščiai – Hansenui „Didysis eteris“ nepatiko būtent todėl, kad, net daug ką išsigalvodamas, realybę atspindi daug tiksliau nei „To Catch a Predator“.

– TOMAS MARCINKEVIČIUS-BARONAS –

Tiiu Sandrak: „Kiekvienas kūrinys yra langas tarp mūsų šalių“

2026 m. Šv. Jeronimo premija už lietuvių literatūros vertimus į užsienio kalbą skirta Tiiu Sandrak – už šiuolaikinės lietuvių prozos, vaikų literatūros ir dramaturgijos vertimus į estų kalbą, už indėlį tiesiant tiltus tarp Lietuvos ir Estijos literatūros skaitytojų ir teatro žiūrovų bei Lietuvos kultūros sklaidą Estijoje.

– *Iš visos širdies sveikinu, mieloji Tiiu! Tikiuosi, leisi man sakyti „Tu“, – juk esame pažįstamos dar nuo tada, kai buvai mokinukė. Taigi Tavo gyvenimo istorijoje yra vienas lemiamas pasirinkimas: lietuvių kalba. Kodėl būtent lietuvių?*

– Galima būtų rasti įvairių gražių priežasčių, bet tikroji yra gana paprasta – lietuvių literatūra. Ne giminystės ryšiai, ne gražūs Lietuvos vaikinai, nors anuomet ir tokių Vilniuje būta... (*Juokiasi*) Lietuvių kalbą pasirinkau todėl, kad mane sudomino lietuvių literatūra. Estijoje jau buvau perskaičiusi kone viską, kas buvo išversta iš lietuvių kalbos. Ir už tai turime būti labai dėkingi žmonėms, iki manęs tiesusiems kelią lietuviškoms knygoms. Į estų kalbą jų daugiausia išvertė Mihkelis Loodusas ir Valvi Strikaitienė. M. Loodusas buvo išvertęs Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“, o V. Strikaitienė – Balio Sruogos „Dievų mišką“. Tos knygos man tarsi atvėrė duris į Lietuvą.

– *Tačiau pasirinkimas studijuoti lietuvių kalbą sovietmečiu nebuvo toks paprastas, kaip dabar galėtume įsivaizduoti?*

– Tikrai ne. Šiandien, kai sienos atviros ir žmogus gali rinktis universitetą beveik visame pasaulyje, sunku įsivaizduoti, ką reikė studijuoti anuomet. Baltijos šalys buvo okupuotos, o norintys studijuoti tam tikras specialybes iš esmės turėjo važiuoti į Maskvą arba Leningradą. Jauni Lietuvos ir Estijos rašytojai vyko į Maskvos literatūros institutą ir, žinoma, visko ten mokėsi rusų kalba. Bet aš pamaniau: kam man ta Maskva? Jeigu noriu studijuoti lietuvių kalbą, važiuosiu į Vilnių.

Taigi – į Vilnių! Jokio Leningrado, jokios Maskvos. Tik Vilnius.

– *Ir Vilnius Tave priėmė?*

– Labai draugiškai. Man labai pasisekė su dėstytoju. Mokyti lietuvių kalbos buvo paskirtas Arnoldas Pirockinas – tikras savo srities eruditas. Amžinai būsiu jam be galo dėkinga. Jis man ne tik suteikė kalbos žinių, bet ir padėjo suprasti: kalba nėra vien žodžių sistema. Už jos slypi visa kultūra, istorija, žmonių gyvenimai.

– *O šeimoje Tavo pasirinkimas buvo suprastas?*

– Šeima mano norą palaikė. Gal ir neatsitiktinai. Mano tėvas Olevas Jōgi buvo redaktorius ir vertėjas – jis vertė lenkų, rusų, baltarusių ir kitų kaimyninių tautų literatūrą. Sesuo Mall Kaevats yra žinoma literatūros kritikė, šeimos bičiulė Ita Saks vertė latvių literatūrą. Taigi literatūros vertimas mūsų šeimoje buvo savaime suprantamas dalykas. Galbūt todėl ir mano pasirinkimas neatrodė ypač keistas.

– *Kai tik pradėjai vaikščioti Vilniaus gatvėmis, ar nujautei, kad šis miestas kada nors taps Tavo vertimų pasauliu?*

– Tuo metu, žinoma, apie tai negalvojau. Bet dabar žiūrėdama atgal matau, kaip viskas susidėliojo. Vaikščiojau tomis pačiomis gatvėmis, kiemais, sėdėjau kavinėse. Pažinau žmones, kurie vėliau man labai padėjo suprasti literatūrą. Tarp jų buvo ir hipių, ir visokių valkatų, ir paprasčiausių jaunų žmonių, gyvenančių tuo metu Vilniuje. Ir daugelis tų vilniečių vėliau atsidūrė lietuvių rašytojų knygose. Todėl kai išėjo Ričardo Gavelio „Vilniaus pokeris“, buvo daug lengviau jį versti. Tas pats pasakytina ir apie kitus kūrinius, kurių veiksmas vyksta Vilniuje. Aš jau buvau pažinusi tą miestą ne tik iš knygų.

– *Vadinasi, vertėjui labai svarbu ne tik mokėti kalbą, bet ir pažinti pasaulį, kuriame ta kalba gyvena?*

– Be abejo. Galima labai gerai mokėti kalbą, bet jeigu nepažįsti kultūros, žmonių, vietų, istorijos virsmo, vis tiek kažko trūks. Vertėjas turi ne tik perskaityti tekstą. Jis turi įeiti į jo pasaulį. Man labai padėjo, kad Vilniuje gyvenau tuo metu, kai visa tai dar buvo tikras gyvenimas, o ne literatūros istorija.

– *Dar studijuodama universitete pradėjai versti Sauliaus Tomo Kondroto apsakymus.*

– Taip. Pirmuosius apsakymus išverčiau paskutiniais studijų universitete metais. Jie Estijoje sulaukė nemažai dėmesio, nes labai skyrėsi nuo mūsų literatūros. O po keturiasdešimties metų įvyko tikras stebuklas – atsirado galimybė išversti visą Kondroto apsakymų rinktinę. Ir ši rinktinė buvo nominuota aukščiausiam Estijoje vertimo srities apdovanojimui – Kultūros kapitalo fondo vertimo premijai. Tai buvo pirmoji lietuvių literatūros vertimo nominacija per visą šios premijos gyvavimą. Manau, kad čia labai gražiai susiklostė laikas. Keturiasdešimt metų nuo pirmųjų Kondroto apsakymų iki visos rinktinės – tai jau savaime yra istorija.

– *Baigusi universitetą grįžai į Estiją. Kas Tavęs laukė ten?*

– Pradėjau dirbti Estijos literatūros žurnalo „Looming“ („Kūryba“) redakcijoje. Ir dabar pagalvoju, kaip gerai, kad pati netapau prozininke ar poete (*juokiasi*). Nors tokia galimybė buvo.

Vertėjui atsiveria daug platesnis akiratis. Vieną dieną jis gali gyventi romane, kitą – pjesėje, trečią – eilėraštyje, o dar kitą – vaikų pasakoje.

– *Pirmasis Tavo išverstas dramos kūrinys taip pat buvo susijęs su lietuvių literatūra?*

– Taip. Viljandžio teatre „Ugala“ buvo pastatytas Sauliaus Šaltenio „Jasonas“. Tai buvo pirmas mano išverstas dramos kūrinys Estijos scenoje. Teatras vertėjui suteikia ypatingą patirtį. Kai tavo išversti žodžiai pradeda skambėti aktorių lūpose, tekstas staiga atgyja visai kitaip.

– *O paskui atėjo kiti laikai – politiniai įvykiai, Lietuvos ir Estijos kelias į nepriklausomybę.*

– Tikrai. Istorijos ratas pradėjo suktis gana greitai. Tuo metu mano lietuvių kalbos žinios buvo labai reikalingos. Teko versti politinius dokumentus, ministerijų ataskaitas, įvairius oficialius tekstus, net Lietuvos baudžiamąjį kodeksą.

Kartais juokauju: jeigu tiek spaudos ženklų, kiek tada išverčiau, būtų tekę grožinei literatūrai, turbūt visa Lietuvos literatūra nuo Donelaičio iki mūsų dienų jau būtų buvusi išversta į estų kalbą! (*Šypsosi*)

– *Taigi vertėjo gyvenime būna ne tik romanų ir eilėraščių?*

– Tikrai ne. Tuo metu vertėme viską, ko reikėjo. Buvo straipsnių apie Lietuvą, įvairių žodinių ir rašytinių užsakymų – nuo medicinos iki kulinarijos. O dar televizija, radijas. Žanrų įvairovės buvo galima tik pavydėti.

– *O kaip keitėsi lietuvių literatūros padėtis Estijoje atkūrus nepriklausomybę?*

– Pirmieji metai buvo sunkoki. Leidyklų susidomėjimas pietiniais Estijos kaimynais kurį laiką buvo gana vangus. Bet po 2010-ųjų padėtis pradėjo keistis. Estijos leidyklos ėmė gyviau domėtis lietuvių literatūra. Atsirado galimybių versti labai skirtingus autorius ir kūrinius.

– *Vienas įtakingiausių Estijos literatūros kritikų Karlas Martinas Sinijärvas labai palankiai atsiliepė apie Tavo verstas knygas vaikams ir, žinoma, ypač pabrėžė aukštą vertimo kalbos kokybę. Ar kiti vertimai irgi sulaukė teigiamų atsiliepimų?*

– Karlas Martinas Sinijärvas taip pat gyrė Ričardo Gavelio „Vilniaus pokerio“ vertimą, vertėjos parašytą baigiamąjį žodį ir paaiškinimus. „Vilniaus pokeris“ apskritai sulaukė bene daugiausia kritikų dėmesio ir puikių vertimo įvertinimų. Apie jį palankiai atsiliepė Sinijärvas, Raimu Hansonas, Valneris Valmė, Maimu Berg, buvo parengta atskira radijo laida apie romaną, o Kristjanas Randma išsamiai aptarė vertimą. Taip pat įsidėmėtini Estijos diplomatės ir literatūros vertėjos Valvi Strikaitienės žodžiai: „Vilniaus pokeris“ į estų kalbą išverstas be galo kūrybingai.“ Tos pačios nuomonės buvo ir žinoma estų rašytoja Leelo Tungal. Vertėjui tai didžiausias pagyrimas.

Nemažai dėmesio sulaukė ir Birutės Jonuškaitės „Maranta“ (2021), ir Antano A. Jonyno „Naujieji sonetai“ (2021). Abiejų knygų pristatymai vyko Talino rašytojų namuose, o kritikai gyrė tiek romaną, tiek poeziją, ypač pabrėždami poetišką vertimo kalbą.

Kol kas naujausias išverstas romanas – Mariaus Ivaškevičiaus kūrinys „Išvaymas. Londono adata“. Autorius dalyvavo Talino literatūros festivalyje „HeadRead“, o kalbėdami apie knygą estų kritikai labai palankiai minėjo taip pat ir vertėjos darbą.

Be literatūrinių vertimų, teko versti daugybę mokslo populiarinimo tekstų, rengti Lietuvos literatūros ir kultūros sklaidos renginius įvairioms auditorijoms, ekskursijas po Lietuvą, pasisakyti per radiją ir televiziją, pristatinėti Lietuvos amatų ir maisto kultūrą.

– *Kuriuos vertimus prisimeni su ypatingu malonumu?*

– Kiekvienas vertimas turi savo istoriją. Man buvo ypač smagu versti Undinės Radzevičiūtės knygas „Baden Badeno nebus“, „Žuvys ir drakonai“, Juozo Vilkutaičio-Keturakio „Ameriką pirtyje“, Mariaus Ivaškevičiaus pjeses „Išvaymas“, „Kantas“. O dabar laukia ir „Tomas Mūras“.

Labai įdomu buvo versti Birutės Jonuškaitės romaną „Maranta“. Kritikai tvirtino, kad seniai skaitė tokią gražią, poetišką kalbą parašytą knygą. Vertėjui tai didžiulis pagyrimas – kai tavo išverstą tekstą skaitytojas suvokia taip, lyg jis būtų parašytas jo paties kalba.

– *Poezija turbūt yra nemenkas iššūkis?*

– Poezijos vertimas – savaime kietas riešutėlis. Čia neužtenka perteikti prasmę. Reikia išsaugoti ritmą, skambesį, vaizdą, kartais net tai, ko neįmanoma pasakyti. Antano A. Jonyno „Naujieji sonetai“ buvo ypatingas darbas. Šis eilėraščių rinkinys, pelnęs Baltijos Asamblėjos premiją, taip pat rado kelią į estų skaitytojų širdis.

– *Esi išvertusi daug vaikų literatūros.*

– Juk taip smagu ją versti! Selemono Paltanavičiaus „Tukas lieka vienas“, Mariaus Marcinkevičiaus „Superbobutės“, „Sivužas“... „Sivužo“ vertimas pelnė pagrin-

dinę verstinės vaikų literatūros IBBY Estijos skyriaus premiją „Babelio bokštas“.

Vaikų literatūros norėčiau išversti kur kas daugiau. Juk geros lietuviškos knygos vaikams yra labai laukiamos. O gal dėl paprasčiausios priežasties – pati savo anūkams noriu būti superbobutė (*juokiasi*).

– *Iš Tavo vertimų Estijos skaitytojas pažino labai skirtingą Lietuvą. Ne tik istorinį, bet ir šiuolaikinį Vilnių, keistokus, kartais lengvai atpažįstamus žmones, vaikų lūkesčius ir svajas, mūsų poeziją, teatro pasaulį. Ar būtent tai ir yra vertėjo misija?*

– Mano manymu, vertėjo darbas – siekti to, kad verčiama literatūra taptų artima, neprarasdama savo kitoniškumo. Jeigu išversi taip, kad skaitytojas pamirštų tekstą esant kitos tautos literatūrą, kažko gali ir pristigti. O jeigu tekstas liks pernelyg svetimas, skaitytojas jo nepriims. Turi rasti patį tinkamiausią vidurkį.

– *Tavo nuotykis su lietuvių literatūra trunka jau keletą dešimtmečių. Ar dar liko kas nors, ką norėtum išversti?*

– Žinoma! Įdomiausia tai, kad tas nuotykis tebesitęsia. Atsiranda naujų puikių Lietuvos autorių, naujų romanų, apsakymų, pjesių. Baigi vieną vertimą, o jau laukia kitas. Ir tai galbūt yra didžiausia vertėjo darbo privilegija – niekada negali pasakyti, kad jau viską padarei.

– *Tad jeigu dabar Tavęs vėl paklaustų: kodėl lietuvių literatūra?*

– Todėl, kad ji man visada buvo artima. Todėl, kad Vilniaus gatvėse ne tik išmokau lietuvių kalbos, bet ir pajutau pasaulį, kuriame gyvena ši kalba. Todėl, kad kiekvienas kūrinys yra langas tarp mūsų šalių. Ir todėl, kad šiandien, praėjus keturiasdešimčiai metų, vis dar atsiranda lietuviška knyga, kurią norisi paimti į rankas ir imti versti.

– *Džiaugdamasi Tavo kūrybiniais pasiekimais, turiu paminėti dar vieną – neginčytinai svarbiausią: judu su vyru Ottu Sandraku, istoriku ir kelionių gidu (taip pat po Lietuvą), užauginote penketą vaikų. Taigi sudarote futbolo komandą. Ar jūsų vaikai labiau serga už futbolą, ar už mamos išverstas knygas? Ir kokį kelią pasirinko jie patys?*

– Kai vaikai buvo maži, jie labai domėjosi futbolu, ypač berniukai – mūsų šeimoje yra du sūnūs ir trys dukros. Tačiau dabar jie jau suaugę, kiekvienas atrado savo kelią, tad šiandien lietuvių literatūra ir mano išverstos knygos jiems rūpi kur kas labiau nei futbolas.

Dešimtajame dešimtmetyje Talino senamiestis, kuriame gyvenome, buvo toli gražu ne pati saugiausia ir tinkamiausia vieta vaikams. Todėl su vyru nusprendėme auginti savo vaikus geresnėje aplinkoje. Lahemos nacionaliniame parke yra nedidelė Kolgos gyvenvietė, kurioje veikė vidurinė mokykla. Ten ir persikėlėme. Vaikai ten baigė mokyklą ir įgijo labai gerą išsilavinimą. Estijoje, laimei, iki šiol švietimo lygis miestuose ir kaimo vietovėse ne itin skiriasi. Todėl visi mūsų vaikai vėliau galėjo laisvai siekti aukštojo išsilavinimo ir šiandien dirba skirtingose srityse.

Vyriausioji dukra daugelį metų organizavo Taline vykstančią tarptautinę Lennarto Merio politikos konferenciją, o šiuo metu dalyvauja rengiant Ukrainos paramos konferenciją, kuri 2027 m. sausį vyks Taline. Jauniausia doktorantūroje tyrinėja Saremos viduramžius. Vidurinėlė yra baigusi genų technologiją, dešimt metų studijavo ir dirbo užsienyje, dabar grįžo į Estiją. Vienas sūnus studijavo ekonomiką ir dirba logistikos srityje. Kitas sūnus yra IT specialistas, dirba „Luminor“ banke, ne kartą lankėsi Lietuvoje, dalyvaudamas bendruose banko renginiuose.

Vaikus esu supažindinusi su visomis savo verstomis knygomis, jie yra dalyvavę knygų pristatymuose ir jas skaitė. Anūkai taip pat mėgsta lietuviškas knygeles, ypač vaikišką literatūrą – jų mėgstamiausias kūrinys yra „Superbobutės“. Kartu esame lankę spektaklius, o sceninį „Išvaymo“ triumfą visa šeima išgyveno labai nuoširdžiai ir emociškai.

Vaikai iš tiesų yra dideli Lietuvos gerbėjai. Esame ne kartą keliavę po Lietuvą visa šeima, nors, atsižvelgiant į jos dydį, tokias keliones surengti nėra paprasta.

Mane labai džiugina, kad Lietuva tapo artima ne tik man, bet ir mano šeimai. Tai, kad vaikai ir anūkai domisi lietuvių literatūra, teatru, keliauja po Lietuvą ir mielai dalyvauja lietuviškuose renginiuose, man yra labai svarbu. Taigi vaikai jau užaugę ir savarankiški, o aš pagaliau turiu laiko ramiai užsiimti lietuvių literatūra. Kadaiše mano išmintingasis tėtis pasakė, kad žmogus gyvenime turi daryti tai, kas iš tikrųjų yra prasminga. Man prasmingiausia buvo užauginti didelę šeimą ir versti lietuvių literatūrą. Tiesa, lietuvių literatūra mano gyvenime atsirado dar iki vaikų (*šypsosi*).

– *Labai dėkoju, miela Bičiule, už gyvą pokalbį ir linkiu nuostabių naujų akiračių!*

Kalbėjosi Danutė Sirijos Giraite

Vilniaus nerimas

Harmonija, estetika, išskirtinumas: „Vilniaus Džiazas“ – tai projektas, keičiantis Senamiesčio prieigas ir harmoningai įsiliejantis į istorinį Vilniaus centrą... Išskirtiniai namai Vilniaus Senamiestyje kviečia gyventojus atrasti aukščiausius gyvenimo kokybės standartus... Šio projekto vardo krikštą tėviu tapo rašytojas Ričardas Gavelis, kurio atminimui namų pašonėje bus įrengtas modernus skveras.

vilniausdžiazas.lt

Ričardo Gavelio įamžinimas pasirinktas pagal Vilniaus miesto savivaldybės tarybos Istorinės atminties komisijos sprendimą viešąją erdvę pavadinti šio kūrėjo vardu. Prozininko, dramaturgo ir publicisto, romanų „Vilniaus džiazas“ ir „Vilniaus pokeris“ autoriaus frazės būtų įspausintos į projektuojamo amfiteatro laiptus, o naktį užrašai dar ir šviestų.

vilnius.lt

...ir po 30 metų romanas nėra iki galo suprastas. Iš pradžių, oho, kaip prirašė! Bet su davatkų įniršiu viskas ir baigėsi.

Marijus Gailius, „Nijolė Gavelienė: „Be asmenybės laisvės niekas nesikeičia“, „Literatūra ir menas“, 2019.I.25

Ketvirtį amžiaus po Ričardo Gavelio mirties ženklina kontrastingi jo kūrybos vertinimo pokyčiai. 2002 m. vasarą R. Gavelis „išėjo kaip tik tuo metu, kai jam kaip tik – pagaliau, po daugelio metų nepelnyto ignoravimo ir nutylėjimo – ėmė vertis ir platesnio pripažinimo erdvės“ (Antanas A. Jonynas, „Memuarai apie laisvą žmogų“, in *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 10). Kontrastas tarp kultinio statuso ir prieštaringų atsiliepimų, taip pat mažėjantys popokerinių leidinių tiražai formavo rašytojo reputaciją kaip unikalaus, bet neįvertinto talento. Šis įvaizdis kristalizuotas po penkerių metų išleistoje atsiminimų knygoje „Bliuzas Ričardui Gaveliui“. Joje tiek Jurga Ivanauskaitė įvardijo, kad „Ričardo Gavelio kūryba ne tik buvo, bet ir tebėra nepakankamai įvertinta, nesuprasta, nepriimta, o dabar jau ir pamirštama“, tiek ir kiti autoriai, tyrėjai bei artimieji įvairiais aspektais dalijosi požiūriu, jog rašytojas liko netinkamai subanalintas, sumenkintas. Užribio pozicija nusakoma ir vėlesniuose pokalbiuose su Nijole Gaveliene, taip pat Leonido Donskio atžvalgose bei literatūrologės Jūratės Čerškutės darbuose.

Šiandien susiduriame su pakitusiu įvaizdžiu. Ilgameitis J. Čerškutės ir pirmtakės Violetos Kelertienės įdirbis („gavelologija“) lėmė naujos kartos refleksiją ne tik mokslinėje literatūroje, meno laukuose, bet ir populiariojoje kultūroje, artėjančioje prie rašytojo mitologizavimo. Savitai ironišku likimo vingiu galima laikyti MO muziejaus parodą „Vilniaus pokeris“, surengtą Vilniaus 700-ojo gimtadienio proga: joje gaveliška leksika, romano įvaizdžiai ir spalvingosios frazės priimami kaip integralios, nors ir sunkiai apibrėžiamos sostinės charakterio savybės. O jau 2026 m. R. Gavelis tituluojamas namų projekto „Vilniaus Džiazas“ krikštą tėviu. Ši erdvė, kuriai projekto vystytojai žada „aukščiausius gyvenimo standartus“, bus įkurta „pulsuojančio“ Senamiesčio pakraštyje, ne itin toli nuo jo gimtosios Aušros Vartų gatvės.

Įvertinti rašytojo ryšį su naująja Vilniaus banga – vidurinė klase, įsikeliančia prie vardinio skvero, tiek pat sudėtinga, kiek ir bandyti apibrėžti jo pažiūrų santykį su XXI a. ekonomine realybe. Pasak Leonido Donskio, „[V]iena vertus, R. Gavelio asmenyje galima atpažinti gana konservatyvų liberalą. [...] Jei anksti miręs R. Gavelis šiandien būtų gyvas, jis, manau, konfrontuotų ir su kai kuriomis vakarietiško liberalizmo apraiškomis, ir su tuo, kas šiandien Lietuvoje laikoma liberalizmu ir ką jis atmetų kaip naivius ir juokingus dalykus“ (Vladimiras Laučius, „L. Donskis: „R. Gavelis – kosmopolitiškas miestietis, parodęs talentus užgožiančių vidutinybių maištą“, *Delfi*, 2012.VIII.21). Nors publicistika ryškina dėmesingumą ekonominei teorijai, – šią rašytojas glaudžiai siejo su valstybės suverenitetu, – būta ir kritiškų vertinimų dėl R. Gavelio vidinių prieštarrų, palankumo laukinio kapitalizmo idealams. Pats rašytojas į klausimą, kokias moralines vertybes vertina labiausiai, 1994 m. atsakė vienu žodžiu – „kapitalistines“. Žvelgiant retrospektyviai, politinės kritikos tekstai, kaip, tarkim, „Diletantų epocha ir asmenybės suverenitetas“ (*Literatūra ir menas*, 1989.IV.22), ne tik stebina aštriu, smerkiamu tonu, intelektualinio elitizmo pozicija, bet ir kelia įspūdį, jog tokia laikysena būdinga laikmečiui, kuriame trūksta gabių idėjinųjų oponentų. Todėl projektuoti teorinius saitus tarp autoriaus ideologinių pažiūrų ir memorialinio skvero reikšmės – spekuliatyvu ir galbūt nereikalinga. Nepaisant formos, pelnytas nacionalinis pripažinimas turėtų būti atokvėpis artimiesiems, svarbus taškas įtampos gaubtam rašytojo atminimui. Įdomu pažvelgti į aplinkybes: kas pasikeitė? Kuo skiriasi „Pokerio“ Vilnius ir 2026 m. Vilnius? Ką dar verta pasakyti apie Ričardą Gavelį?

Nepriklausomybės atgavimo periodo trilogija, kurios ašį sudaro „Vilniaus pokeris“, iki šiol lieka plačiausiai aptartu rašytojo darbu. Postkolonijinės perspektyvos analizė, išsamiausiai taikyta tiek Lietuvos, tiek užsienio moksliniuose darbuose bei recenzijose, kultūrinėje atmintyje suformavo tvirtas nuostatas, kokios temos laikomos esminėmis R. Gavelio kūryboje. Tai – totalitarizmo kritika, postmodernus žvilgsnis, lietuviybės sampratos dekonstrukcija. Lyg savaime arba dėl beprecedentės visuomeninės reakcijos iš šių temų plaukia šalutinės, bet vienodai reikšmingos (ar net reikšmingesnės) etiketės, tokios kaip provokatyvumas, ciniskumas, dekadentiškumas. Jei iš pirmo žvilgsnio R. Gavelį laikytume vakarietiško liberalumo simboliu, jo darbų pripažinimas (taip pat naratyvas apie asmenybę) atspindėtų tai, kiek pats Vilnius šiandien priklauso Vakarams. Bet šiuo atžvilgiu alternatyvios interpretacijos, sudėtingos biografinės detalės ar skeptiški vertinimai lieka naratyvo – arba mito – užribyje. Ar galima atverti kitokį požiūrį į romano plotmes, nekartojant ir nenuneigiant jau įtvirtinto „gavelologijos“ braižo?

Akademiniame lauke išsiskiria keletas savitai gilių krypčių. Viena jų – Linos Buividavičiūtės 2012 m. straipsnis „Egzistencijos tipai Ričardo Gavelio romane „Vilniaus pokeris“, kurio įžangoje argumentuojama: „Gavelio kūrybos receptija vis dar išlieka problemiška, nevienalytė. [...] Gavelio sukurtas subjektas neretai traktuojamas kaip *simuliakrinės tikrovės šizofrenikas*, erotomanija ir gigantomanija sergantis, parodijęs vertas postkolonijinis žmogus. [...] Tyrimė remiamasi prieda, kad postmodernistinėje romano aplinkoje slypi autentiškos būties pradai, siekiamybė. [...] R. Gavelis pavaizduoja gyvenamojo pasaulio griūtį, dekonstruoja angažuotame erdvėlaikyje esančias blogybes, įvardija ir parodijuoja *pseudožmogaus pseudoegzistencijos* ypatumus“ (*Respectus Philologicus*, 2012, Nr. 22). Ribines veikėjų būsenas filosofinėje perspektyvoje L. Buividavičiūtė interpretuoja kaip kalbos, sąmonės funkcijas, būties pažinimo metodus. Daugiabalsiška kalba „solipsistiškoje Vilniaus tvirtovėje“ gali būti matoma kaip vidinis ginčas, dialogiškos būties steigimas, tiesos kaip savojo balso paieška: „Autentiškos *Vilniaus pokerio* būties prielaida steigiasi per *skausmingą polifoniją* – nesibaigiantį disputą su Aš antrininko tiesa, su Kitu ir pasaulio duotybėmis.“ Romano (anti)herojaus gyvenamas Vilnius glūdi jo paties galvoje. Subjektai, nesugebantys kontekstualizuoti didelio ir staigaus kultūrinio srauto, kuriame susipina LDK ir SSRS mitologijos, Vakarų egzistencinės, literatūrinės, meninės tapatybės, išgyvena išsilaisvinimą per intensyviai sąmoningą ir skausmingą dvasinę praktiką. Todėl esminę reikšmę Vytauto Vargalio patyrimuose turi tokios sąvokos ir problemos kaip Kelias, meilė (kaip etinio būvio siekiamybė), susikalbėjimas, nuojauta, kaltė, kūniškumas, galia, niekis ir reinkarnacija: „Paukščiai dingo, o aš pamaži prarandu savo dvasią, imu virsti kažkuo kitu. Net smalsu, kas yra tasai *kitas*? Žvėris ar demonas? Beprotis?“ (*Vilniaus pokeris*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 65).

Šį požiūrį atliepia Ramūno Čičelio mokslinio straipsnio „Trauminis subjektas Ričardo Gavelio „Vilniaus pokeryje“ ir Antano Škėmos „Baltoje drobėje“ įžvalgos: „Etinėms normoms rastis būtinai žodis, o analizuojamų romanų veikėjai tik galvoja, bet ne kalba. [...] Tai įrodo, kad Vargalys gyvena nediskursyviai, nesusijęs jokiais etiniais-socialiniais santykiais su visuomene, jaučia jai tik priešiška, kurį gali išreikšti ne kalba, o tik riksmu“ (*Teksto slėpiniai*, 2010, Nr. 13). Per psichoanalitinę prizmę Vytautas Vargalys matomas kaip giliai traumotas, neintegralios sąmonės žmogus, o visa romano eiga, kalbant Jacques'o Lacano ir Slavojaus Žižeko terminais, apibūdinama kaip priešprieša tarp realybės ir Tikrovės. Norėdamas išsilaisvinti iš viduje išvešėjusios traumos, persekiojimo ir savęs kankinimo, antiherojus „nuolat siekia intensyvaus Didžiojo Įvykio“ – destrukcijos ir aistros, subjekto ir objekto pusiausvyros, Tikrovės išgyvenimo momento – „ir viliasi atstatyti savo psichinį integralumą, traumą išreikšti diskursu“. Seksas ir smurtas šiuo atžvilgiu išreiškia atgimimo siekiamybę, taip pat ir aštrėjantį nevientisumą, kaip pažymi L. Buividavičiūtė: „Vidinio monologo vyksme kūnas tarnauja ir kaip galios raiška (todėl kūrinyje tiek daug psychoseksistinių manipuliacijų, vyriškojo seksualinio pajėgumo įrodymų), ir kaip būdas parodyti Aš-ir Aš projekcijos neatitikimą.“ Deja, bet šiam veikėjui nelemta išsilaisvinti, nes, remiantis R. Čičeliu, trauminiai Tikrovės išgyvenimai netelpa į diskursyvios jo realybės rėmus – nesaugioje aplinkoje nuolat iš naujo išgyvenami įvykiai ne stabilizuoja, o žaloja pakartotinai.

Net ir nepasitelkiant psichoanalitinės teorijos galima atpažinti, kad intensyvūs psychoseksualiniai motyvai sudaro R. Gavelio veikėjų – plačiąja prasme ribinių būsenų subjektų – pasaulėžiūros pamatą. Pirmas „Vilniaus pokerio“ sakinytis – „Siauras plyšys tarp dviejų daugiaaukščių [...]“ (potekstiniu efektingumu primenantis Thomo Pynchono romano „Žemės traukos veikianti vaivorykstė“ (*Gravity's Rainbow*, 1973) įžangą: „Dangumi atskrieja

klyksmas“ (*A screaming comes across the sky*)) gali būti provokacija, bet gali būti ir konkretus pagrindas, nurodantis veikėjų dvasinės raidos pradžią. Šioje figūroje, iš dalies menančioje raidės V formą (kaip ir debiutinio Pynchono romano „V“ (1963) viduryje: „Kaip išskėstos kojos palaidūnui... taip raidė V jaunajam Stensiliui“ (*As spread thighs are to the libertine...so was the letter V to young Stencil*)), tiesių sankirtos taške įvyksta lūžis ir atsiveria tai, ką Vytautas Vargalys mato kaip „keistą angą į kitokį pasaulį“. Šiuo atžvilgiu ir Vilniaus kaip „visatos subinės“ – plačiai aptartos, nuo romano neatsiejamoms frazės – matymas galėtų būti reikšmingesnis: viena vertus, niekinamas arba dvokiantis patriarchaline galia, kita vertus, nurodantis „grįžimą į ikimoderniąją, pagoniškąją, seksualizuotą kosmoontologiją“ (Slavoj Žižek, „Didysis Kitas neegzistuoja“, vertė Ignas Gutauskas, *satennai.lt*, 2020.XI.1); savasis „aš“, taigi ir visata aptinkami kūniško prado šaknyje. Pats R. Gavelis dalijosi mintimis, jog seksualinę tematiką laikė bendražmogišku būties pagrindu, o prasmingą poeziją niekuomet neapsieina be kalboje užkoduoto lytiškumo.

Skambioji frazė pirmiausia aptinkama 1980–1981 m. korespondencijoje su studijų draugu Leo Ray – šie laišškai leidžia suprasti, kad psichikos funkcijų nagrinėjimai, archetipų teorija buvo iš tiesų svarbios temos tuo laikotarpiu, kai buvo pradėtas kurti debiutinis romanas. Laiškuose svarstomas „Naratorias“, kitaip – „Matytojo“, konstruktas, iš pradžių samprotaujant apie kūrybą, o vėliau ir dvasiniame kontekste. Kalbama apie Naratoriaus-Vidutinio Gyventojo sąvokų ryšį: „[...] kaip kinta žmogaus (tavo, mano) rašysena. Kodėl? Todėl, kad rašo kaskart kitas VG. [...] Manau, kad tai vis dėlto VG darbas, o ne N. Tu pripašei uždara dėžutę su dūrelėmis. Gal kartais N. (tavasis N.) atidaro tas dūreles ir atidaro kaip tik taip, kad tu (Tu) matai kaip tik taip. Arba pačios dūrelės yra N.? Tu (arba VG) gali atidarinėti įvairias įmanomas dūreles, o renkiesi vienas, kurios tau (Tau) ir yra N.?“ (*Bliuzas Ričardui Gaveliui*, p. 135–136). Toliau įvedamas ir „trečiojo“ darinys, remiantis Dzeno mokymais apibūdinamas kaip anapusinis palydovas, „true man in all nakedness going in and out through your senses“ (ten pat, p. 136).

Būtent „trečiojo“ – arba Kito – figūra yra „Vilniaus pokerio“ ašis („Vilniuje niekaip nepabūsi dviese. Jei sėdi su draugu ar su moterim, Vilnius būtinai prisigretins kaip keistas *trečiasis*. Nuo Vilniaus niekur nepabėgsi“, p. 208). Tikėjimo krizė, neegzistuojantis Kitas sudaro esminę romano problemą: „Juk mes seniai niekuo nebetikim. Kremlium šiandien gali tikėti vien idiotai, Kristum – fanatikai, lietuvių tautos dvasia – paranoikai, laikantys norima esamu“ (p. 131). Šiuo būdu interpretuojant tekstą ne tik kaip tautišką ar politinį pjūvį, bet ir kaip istoriją apie individualios būties steigimą, kertiniame pokerio įvaizdyje galime atpažinti fatališkumo atspalvį, lyg aliuziją į dėsningumo pajautą: tam tikra likimo tvarka yra numanoma, tačiau pokeryje, kitaip nei pasjanse, kortos priklauso nežinomybei, „o joks pasjansas neatspindės realybės“ (Ričardas Gavelis, „Antidemiurgas, arba Kas yra Vilniaus pokeris“, *15min.lt*, 2019.XI.30). Romano siužete pavadinimas skiriamas bažnyčioje atliekamai džiazo improvizacijai, kuri, anot L. Buividavičiūtės, pažymi „vaisingiausią vidinio monologo plūpsnį Vargalio sąmonėje“: „Būtent tada išsivynioja visas žmogaus būties prasmų ir beprasmybių kamuolys, kurio siūlai – muzikos garsai – įveikia kalbos neatitikimo barjerą: „Dabar Gedis groja vienatvę, težią, lėtą Vilniaus vienatvę... [...] Tai buvo nebe muzika, bent jau ne vien muzika – juodosios magijos seansas [...], akių atvėrimo ritualas, tiesos akimirksnis, ispaniškasis *momento de verdad*.“ Kitaip tariant, muzikinis vyksmas „Vilniaus pokeris“ atskleidžia tai, kas Algirdo Juliaus Greimo eseistikoje galėtų būti įvardyta kaip *estetinis išgyvenimas*.

Juslingasis, intuityvusis pažinimas romane ypač dažnai išreiškiamas per kvapo pojūtį, kvapai ryškiausiai siejami su grožiu, malonumu, o kvapo nykimas gretinamas su mirtimi. Todėl pasakojimo kulminacija ketvirtoje dalyje „Vox Canina“ įprasminama šuns personažu: čia įvyksta suvokimo lūžis, kuriame nupasakojamas ryškiausias natūraliojo (vilnietiškojo) pasaulio įspūdis, artimiausias sąlytis su Niekū. Šioje dalyje išsakoma ir viena kertinių (neminint paskutinio romano sakinio) tezių: „Bėgant Vasaros gatve, nuo pamišėlių kalvelės padvelkia taip, tarsi ten kamuotųsi vien Romeo ir Džuljetos, Tristanai ir Izoldos, Orfėjai ir Euridikės“ (p. 377).

Ar „Vilniaus pokerio“ dvasią atpažįsta šuo, lakstantis šalia psichiatrijos ligoninės? Tai, be abejojimų, tik subjektyvi interpretacija. R. Gavelis atkakliai gynėsi nuo tekstams primetamo moralinio, etinio ar kitokio vertybinio svorio, viešai pripažindamas susidomėjimą tik kompoziciniais prozos klausimais. Vis dėlto norisi iškelti mintį, kad jo kūrybos kontekstas praranda reikšmingus dėmenis, jei nekalbama apie intymias, juolab sudėtingas ir skausmingas biografines detales – priklausomybę, vienatvę, psichologinius sunkumus, – apie kurias daugiau ar mažiau

Dvi pasaulio pabaigos, ilgesys sugrįžti ir liūdesyje rastas džiaugsmas

Kartą užmigau vakarėlyje, kuriame aplink stoviniavo ir šnekęjosi žmonės. Vis lingavau iš sapnų į realybę ir atgal. Kartais išgirsdavau dainų fragmentus, o tada vėl grįždavau prie vaikiškų praeities vaizdų, kurie per pasąmonę virsdavo vaikų dainelėmis.

Iš Davido Tibeto knygos „England’s Hidden Reverse“ (2014)

Šaiva tantrroje teigiama, kad menstruacijų metu tarp šio ir anapusinio pasaulio atsiveria plyšys, o moteris tampa nevisiškai savimi ir įgyja mėnulio bei jūros savybių. Tai sužinojus, Davidą Tibetą apšėdo mintis, kad žmogaus viduje – ne per meditaciją ar maldą, o dėl biologinės prigimties – atsiranda tiltas tarp jo ir amžinybės. Per menstruacijas patiriamą moters būseną jis prilygino Kristaus kančiai (kitai jo pamėgtai temai) – abiem reikia kraujuoti, kad būtų įmanomas gimimas, naujas pasaulis, nauja pradžia ir naujas gyvenimas.

Savaite prieš postindustrinės muzikos ir neofolko grupės „Current 93“ koncertą ne vieną turbūt lydėjo niūresnės, o ne su naujumu ir pradžia susijusios mintys – pasirodė žinia, kad buvęs „Anthropic“ tyrėjas BBC prisipažino, jog žmonės, dirbantys pažangiausiose DI laboratorijose, nuoširdžiai bijo dėl žmonijos ateities. Ši žinia sklido kartu su paties „Anthropic“ vadovo pasisakymais, kad visa industrija per ilgai slėpė nuo žmonių tikrąjį rizikos mastą. Dienų dienas po šios kraupios naujienos (nors atsirado ir tokių, kurie ją pavadino vien reklaminio triuku, skirtu artėjantiems naujiems DI modeliams) galvoje sukosi buginančios, anaipol ne su šviesia lemtimi susijusios mintys – jei patys tų sistemų kūrėjai bijo to, ką sukūrė, kas belieka mums? Pokalbiai vis sukosi apie tą patį: kas mūsų laukia, kas nutiks žmonių profesijoms, menui, viskam, ką laikome sava ir kas verčia mus jaustis savimi. Tarsi dabar jau tikrai atėjo epochos pabaiga, o mes ir vėl varomi iš savo, kaip žmonių, savasties „namų“ klaidžioti po naujas, neištirtas erdves.

Tačiau rugsėjo 12-ąją ne vienas tamsesnės pagrindinės muzikos gerbėjas traukė į Šv. Jonų bažnyčią išgirsti ir patirti kitokios apokalipsės. Nors daugeliui šis žodis kelia niūrias asociacijas, iš tiesų jis kilęs iš graikiško *apokalypsis* – atskleidimo, apreiškimo, o ne katastrofos. Pirmasis D. Tibeto grupės „Current 93“ albumas vadinosi „Atskleista gamta“ (*Nature Unveiled*, 1984), ir jau daugiau kaip keturiasdešimt metų savo kūryboje šalia kitų temų jis gvildena vieną mintį: pabaiga kaip kažkas, kas atskleidžia, o ne vien verčia kentėti. Pirmoji pasaulio pabaiga – per ekraną: šalta, abstrakti, iš antrų lūpų niekad nesutiktų žmonių skleidžiama baimė. Kita – gyva: per išskirtinius D. Tibeto balsus (jų tikrai yra keli), gyvus ir elektroninius instrumentus bei lopšines primenančius kūrinius barokinėje Šv. Jonų bažnyčios erdvėje, apšviestoje trūkčiojančių, dažnai karikatūriškų, juodojo humoro nestokojančių vaizdų, – ji ne tik neįdiegė naujų baimių, bet ir pagydė nuo esamų.

Nors vėliau atsirado tokių, kurie kritikavo pasirinktą koncerto vietą, sėdėdamas tokiame senoviniame statinyje ir laukdamas grupės, žinomos dėl dainų tekstų, persmelktų krikščioniškojo misticizmo, eschatologijos ir apokaliptinių temų, besiremiančių Biblija ir jos apokrifais, taip pat įvairiais ezoteriniais, okultiniais ir literatūriniais šaltiniais, o dažniausiai skambančių kaip pasaulio pabaigos lopšinės, savaime pagalvoji, kad šiai erdvei visa tai anaipol ne naujiena. Ji tikrai girdėjusi žmones sakant, kad pasaulis tuoj pasibaigs, bet vis vien dar stovi. Socialiniuose tinkluose pasidalintais *storiais* iš bažnyčios žavėjosi užsieniečiai draugai, laukiantys koncerto savo mieste, ir skundėsi, kad jiems teks tenkintis eiline koncertų ar scenos menų sale. Kiek žinau, pati grupė ir jos lyderis taip pat liko patenkinti, nors koncerto pradžioje ir pasitaikė vos juntamų techninių nesklandumų.

Po vieno iš grupės narių apšildančio solinio audiovizualinio projekto vakaras prasideda nuo „Boney M“ „Rivers of Babylon“ versijos. Ši suskamba, į pabaigą pamažu išsikraipo, o tada tarsi išsisklaido. Ant scenos pasirodžius grupei, senųjų diskotekų hitas virsta veikiau tolimu prisiminimu. Spėju, kai kam toks pasirinkimas galėjo pasirodyti netikėtas, bet pati daina – senesnė ir keistesnė nei ši visiems gerai žinoma jos versija. „Boney M“ 1978 metų hitas yra grupės „The Melodians“ dainos perdirbinys; jos žodžiai paimti iš 137-osios – tremties – psalmės („Prie Babilono upių mes sėdėjome verkdami“). Rastafarių tikėjime Babilonas reiškia priespaudos sistemą, o Sionas – namus.

Nuo pradžios iki pabaigos vakaro dainų sąrašą galima skaityti tarsi kerų eilutes. „Maldoror Is Ded Ded Ded Ded“ – tai nuoroda į XIX amžiaus groteskišką Lautréamont’o prozinę poemą. „The Great, Bloody and Bruised Veil

of the World“ ir „The Descent of Long Satan and Babylon“ – tai visiška apokalipsė pagal Williamą Blake’ą, būtent ir reiškianti labiau apreiškimą nei katastrofą. (D. Tibetas netgi yra sakęs, kad W. Blake’as yra apsireiškęs jo sapnuose ir asmeniškai pasidalinęs su juo pranašyste.) Keletas naujesnių kūrinių, pritariant fleitai ir pianinui, „Bright Dead Star“ ir „A Thousand Witches“ iš vieno naujesnių, man menkiausiai pažįstamų „Current 93“ albumų pavadinimu (lyg tyčia) „The Light is Leaving Us“...

Tą akimirką dingteli: ką aš čia veikiu? Kaip viskas čia nepaprastai liūdna. (Į koncertą su draugeėjome niūniuodamos tragikomišką „Current 93“ kūrinių „Misery Farm“ apie nupiepusių nelaimėlių fermą pritariant tokiam pat smuikeliui.) Ar tikrai man to reikėjo, ar tikrai norėjau ateiti į šį koncertą tam, kad leisčiausi gaudinama iki pačių sielos gelmių? Postindustriniame judėjime man visuomet buvo gerokai artimesni D. Tibeto bičiuliai – jo bendraminčiai iš klasikinės judėjimo scenos: „Coil“, „Death in June“ ir „Nurse With Wound“. Ir tada vėl prisimenu, kodėl niekada ilgam taip ir neužklydau į paties D. Tibeto pasaulį: jo muzika man skambėdavo tiesiog... pernelg liūdnei (išskyrus kelis pasiutusius, kone komiškus momentus, ypač albume „Islands“, kuriame dainuoja ir jaunutė Björk). Niekada nemėgau beprasmių, tuščio liūdesio – labiau mane traukia dualumas, daugiasluoksniškumas, kai vienu metu telpa bent du, o kartais ir daugiau dalykų. Tokie kontrastai ir ironizavimas simboliais postindustrinėje muzikoje nėra kažkas neįprasto, ir iš tikrųjų D. Tibeto diskografija – ne išimtis: jo kūryboje apokaliptinė krikščioniška ir okultinė medžiaga – Aleisteris Crowley, gnosticizmas, mirtis – susipina su pasikartojančiomis, beveik absurdiškomis fikscijomis, tokiomis kaip Noddy (vaikų knygų personažas) ir svastikos simbolika, iš čia tokie albumų pavadinimai kaip „Swastikas for Goddy“ ar „Crooked Crosses for the Nodding God“. Tai ta pati karikatūros ir siaubo susidūrimo logika: mylimas, saldokas vaikiškas personažas susilieja su vienu labiausiai su smurtu ir žiaurumais siejamų XX amžiaus simbolių, o visa tai skamba muzikoje, kuri kitu atveju yra nuoširdžiai, pamaldžiai apokaliptinė. Tai nei tikra satyra, nei pritarimas – veikiau atrodo, kad karikatūriškas, „netinkamas“ vaizdinys naudojamas tam, kad trumpam su-trikdytų klausytojo įprastas gynybines reakcijas ir taip iš tiesų rimtas turinys – mirtingumas, teismas, transcendencija – paveiktų kitaip. Tai vienas iš dalykų, kurie labiausiai mane ir žavi „Current 93“. Taigi koncertui baigiantis, o dar labiau – dabar pagaliau geriau supratau D. Tibeto ir „Current 93“ pasaulį. Ir, kad ir kaip keista, jis pasirodė kur kas artimesnis manajam, nei maniau: dualumo ir daugialypiškumo jame – apščiai. Tiek aš, tiek D. Tibetas augome tolimuose, žiūrint iš gimtinės, „egzotiškuose“ kraštuose. Keturiolikos abu sugrįžome į gimtinę, bet iki tol per turbūt svarbiausius raidos metus visiems laikams susikūrėme idealizuotą, iš esmės kiek netikrą jos vaizdinį. Suaugę blaškėmės ieškodami savo vietos, bet taip jos ir neradome, o sugrįžę į idealizuojamą vaikystės kraštą susidūrėme tik su širdį draskančiu skurdu ir kitais dalykais, kurių vaiko akys nefiksuodavo. Iš čia ir tas mano ne taip seniai suprastas, tarytum perdėtas D. Tibeto angliškas, kontrastai, laviruojantys tarp visiško siaubo ir pastorališko infantilumo. Iš tikrųjų jau žinojau, koks jausmas yra ieškoti savo Siono ir jo nerasti.

Ketrios dainos iš albumo „Thunder Perfect Mind“, pavadinto pagal Nag Hamadyje rastą gnostikų tekstą, kuriame balsas ištaria: „Aš esu pirmasis ir paskutinis“ – čia pat vėl sąmoningai prieštaraudamas pats sau. Tada keli švelnūs posūkiai: „A Silence Song“ ir „Mary Waits in Silence“... Pasaulio pabaigos lopšinės toliau liūliavo, kol mano viduje kažkas tarsi įtrūko. Buvau priversta pažvelgti į giliausią savo sielos kertelę, kurioje laikiau užrakintą begalinį, gilų liūdesį. Pagaliau, po ilgo laiko pajėgiau prie jo prisiliesti, o tada ir jį paleisti, duoti ištėkėti, kaip tam kraujui. Viduje pasidarė tuščia ir lengva, kaip būna po ilgai užsitęsusių pabaigos, kai vietos atsiranda kam nors naujam.

Dėl ko verta gyventi, jei ne dėl sielą gydančių patirčių? Tuo metu grupė užgroja „Panzer Ruin“ – tai groteskiškas, šiurpiai malonus kūrinys, kaip tik laiku tarsi netikėtas sprogimas nutraukiantis gydančius lopšinių kerus. Kūrinys iš 1990-ųjų albumo „Looney Runes“ čia skamba apgaubtas monotoniško intensyvaus – tekstūra ir klampumu, o ne tempu – postindustrinio griausmo, lydimas demoniško D. Tibeto falceto. Iš vizualizacijų hipnotizuoja animacinis vilkas iš amerikietiško antropomorfinių filmukų, tik kad sukurtas Šetono. Netikiu, kad tik mane vieną tada Šv. Jonų bažnyčioje apėmė euforija, tačiau ši, kaip žinoma, stipresnė išliejus įtampą per ašaras. Dar pora kūrinių iš 2022 metų albumo „If a City is Set Upon a Hill“ – paskutinio „normalaus“ „Current 93“ albumo prieš seri-

ją *dark ambient* ir *musique concrete* įrašų, leidžiamų iki šių dienų, o tada maloniai nustebina ir į 1993-uosius sugrąžina „Imperium V“ iš albumo „Hitler as Kalki“. Šis pavadinimas vis dar verčia žmones raukytis (ar bent jau kilstelėti antakį). „Current 93“ veikia scenoje, kurioje su simboliais žaidžiama rizikingai, o pats D. Tibetas dešimtmečius praleido aiškindamasis, atsiribodamas ir iš naujo daug ką peržiūrėdamas.

Netrukus jau plaukiu tarp minkštų juodų žvaigždžių, juodais laivais per jų ryjamą dangų – ir kai jie, po dešimties metų iš tiesų vėl pasirodė, sugrįžta („Black Ships Ate the Sky“ buvo grojama pirmą kartą nuo 2016-ųjų), aš jau seniai juose sėdžiu. Dešimt metų neliesta daina, sugrąžinta tik todėl, kad kažkas to panorėjo, neturi nieko bendra nei su auditorijos įsitraukimo rodikliais, nei su turinio kalendoriais. Tai vienas paskutinių neoptimizuotų dalykų, kuriuos žmogus dar gali nuveikti.

D. Tibetui ir jo grupei padėkojus organizatoriams (linkėjimai šaunuoliams „Facial Tumour Booking“, jau ne vienus metus į Lietuvą vežantiems sunkiasvores pagrindžio naujienas ir gyvas legendas) ir žiūrovams, muzikantai palieka sceną. Mes, nenorėdami išeiti iš savo užburtos būsenos, plojame keletą minučių, kol grupė sugrįžta ir iš pradžių sugroja visų pamėgtą „gnostinio laikotarpio“ kūrinių – „Oh Coal Black Smith“, formą keičiančią folkloro baladę, itin mėgstamą grupės gerbėjų. Nerimą keliančių, iš pirmo žvilgsnio nekaltų, bet grobuoniškų vaizdinių kūrinys, pavyzdžiui: „Tada ji pavirto musele, / Musele, zujančia ore, / O jis pavirto voru / Ir partempė ją pas save.“ Žmogus, vis grįžtantis į smurtą – į jį įsitraukdamas ar įstumiamas, – persmelkia nemažai D. Tibeto kūrinių, tai ypač atsiskleidžia dviprasmiškuose pavadinimuose, tarkime, „Falling Back into Fields of Rape“ („Grįžimas į rapsų / prievartos laukus“). Smurto bei prarasto rojaus vaizdiniai ir grožio sambūvis – pasikartojantis „Current 93“ motyvas, kaip ir klausimas: kas mus palaiko, kai parpuolame? Koncertą užbaigia „Hushabye Mountain“ – lopšinė iš filmo „Chitty Chitty Bang Bang“, ją šeimai skirtam filmui parašė broliai Shermanai. Po dviejų valandų šiurpus grožio ji tampa paskutiniu vakaro akordu. Ir vėl, vaikiška dainelė skamba greta giesmės apie pasaulio pabaigą – ir nė viena kitos neužgožia.

Vis dėlto „Current 93“ liūdesys ne beprasmis – greičiau jau užtarnautas. Kažkas jį kūrė, nešiojosi savyje ir rizikuodamas pateikė mums, tarsi praliedamas savo kraują už kitus. Mechanizmas, niekad nieko nepraradęs, liūdesį gali imituoti, tačiau netikui, kad jis būtų atvėręs tas pačias duris. Šalia baimės, kad DI gali mus sunaikinti, auga ir tylesnė: kad jis jau dabar keičia patį supratimą, kas laikoma tikra. Vargu ar įmanoma atsiversti naujienų srautą nesu-simąstant, kas – ar kas per daiktas – sukūrė tai, kas prieš akis: tekstai plaukia sklandžiai, vaizdai vis labiau nušli-fuoti, muzika užsakoma bet kurio atlikėjo stiliumi. Viskas prieinama ir atrodo, kad niekam nieko nekainuoja.

Todėl žmogaus sukurtų dalykų vertė neapsiriboja vien tuo, kad juos sukūrė žmogus, – svarbi ir kaina, kurią reiškia ši jų kilmė. Ne todėl, kad žmogaus sukurtas kūrinys savaime būtų „tikresnis“ ar visada paveikesnis, o todėl, kad jo atsiradimo istorija yra dalis to, ką mes iš jo patiriame. DI galėtų sukurti kūrinių, skambantį kaip „Current 93“, bet negalėtų „sukurti“ D. Tibeto, kuris po dešimties metų nusprendžia, kad šįvakar turi parplaukti „Black Ships“. Negalėtų stovėti prieš mus ir atlikti savo kūrinių tobulai, kiek tai leidžia žmogiški ištekliai, bet be galimybės suklysti, erdvėje, kuri dar ir savitai nuspalvina jo muziką, o juo labiau greičiausiai nedrįstų vakaro baigti lopšine. Tą vėsią Vilniaus naktį, išgirdus septintą dešimtį einantį, galbūt taip savo Siono ir neradusį anglą, deklamuojantį apie visko pabaigą čia švelniu, čia skardžiu, čia virpančiu, čia tvirtu, kone pamokslaujančiu balsu, būti ten atrodė kaip savotiškas pasipriešinimo aktas, netikė-tai dar virtęs ir gydančia patirtimi. Įrenginys gali imituoti paviršių, bet čia kiekvienoje natoje slypėjo gyvenimas: manijos, sielvartas, tikėjimas ir abejonės, o prieš mus stovėjo už tai atsakingas žmogus, tai turėjo savo kainą, ir mes buvome to liudytojai.

Vėl sugrįžtu į pradžią – prie tremtinių, sėdinčių prie Babilono upių, ilgesingai svajojančių apie namus. Galbūt Babilonas – tai pasaulis, kurį dabar visi kartu kuriame: įelektrintas / įspūdingas, begalinis ir širdžiai svetimas. O Sionas galbūt iš viso nėra vieta. Tai kažkas, sukurta žmogaus rankomis, sąmone ir širdimi už tam tikrą auką, su galimybe patirti nesėkmę ir tikrumu, kad jis tikrai buvo čia.

Tą naktį barokinėje Vilniaus bažnyčioje dviem valandoms – aš sugrįžau namo.

Lina Lapelytė Berlyne: „Iš valandų mes statome metus“

Pasižiūrėti Linos Lapelytės parodos-instaliacijos-skulptūros ateinu karštą rugsėjo dieną ir pro praviras galines Berlyno „Hamburger Bahnhof“ duris iš tolo užuodžiu sodrų medžio kvapą bei girdžiu krykštaujancius balsus ir griūvančių kaladėlių bokštų keliamą triukšmą.

Pagrindinėje buvusios geležinkelio stoties salėje po kojomis ir delnais keliauja mediniai kubeliai. Stebėdama žmones suprantu, ką reiškia būti „čia ir dabar“. Vieni lankytojai iš kubelių kuria formas ir sienas, kiti ardo ką tik pastatytas konstrukcijas, tretį ropščiasi ant jų aukštytyn, dar kiti stovi, sėdi ir stebi. Virš šio judėjimo skamba balsai. Lietuvos menininkės Linos Lapelytės kūrinys „We Make Years Out of Hours“ („Iš valandų mes statome metus“) neturi vaizdo, kurį pamatysiu vieną kartą ir laikysiu galutiniu. Kaip sakė Lina: „Kurdama skulptūrinę instaliaciją galvojau taip, kad pačios instaliacijos statymas ir būtų jos esmė, o ne baigtinis figūratyvinis gestas.“

Pats muziejus „We Make Years Out of Hours“ vadina „besikeičiančiu performansu ir kolektyvine konstrukcija, kuri didžiulę istorinę muziejaus erdvę paverčia bendro veiksmo ir dainavimo vieta“. Linos kūryboje „susipina garsas, ritualas ir darbas, o patys kūriniai pasižymi mediatyvumu“. Kūrinys „ištrina ribas tarp skulptūros ir performanso, individualumo ir kolektyviškumo ir tampa gyvu paminklu laikui, rūpesčiui ir buvimui drauge“. Šios temos tęsia ir ankstesniuose Lapelytės darbuose ryškią kūrybinę liniją – nuo 2019 m. Venecijos meno bienalėje „Aukšinių liūtų“ pelniusios operos-performanso „Saulė ir jūra“ iki kitų jos kūrinių, kuriuose balsas, kūnas, kasdieniai veiksmai ir bendrabūvis tampa menine medžiaga. Salėje Berlyne sukrautos kaladėlės todėl nėra nei užbaigtas paminklas, nei medžiaga vienam teisingam jo variantui. Kūrinio forma priklauso nuo žmonių, kurie tą valandą čia susitinka.

Berlynietė Sofi čia atėjo draugės paraginta ir kai kalbėjomės, dalyvavo jau pusantros valandos. Iš pradžių ją pribloškė galimybių gausa: tiek daug ką galima apžiūrėti ir išbandyti. Paskui ji ėmė statyti, griauti ir, kaip pati sako, pasinėrė į tėkmės būseną. Pasimėgavusi lytėjimo pojūčiu, vėliau ryškiau išgirdo muziką. Medžio kvapas jai priminė mišką, o salėje praleistas laikas prarado įprastą matą. Kūrinio pavadinimas, anot jos, tinka būtent todėl, kad čia

lengva pamesti laiko nuovoką. Be to, jis primena mums, kad patys esame savo gyvenimo autoriai.

Garsas šioje parodoje nėra fonas rankų darbui. Menininkė sakė šį kūrinį konstravusi siekdama „sukurti situaciją, kurioje ir dainavimas, ir darbas įgautų vienodą svarbą“. Lapelytė parašė čia skambančią muziką, prie garso takelio prisidėjo ir aplinkos garsus fiksuojantys menininkai. Tris kartus per savaitę atlikėjai po tris valandas dainuoja salėje – menininkei tai vienas svarbiausių kūrinio elementų. Tarp tekstų autorių ir įkvėpimo šaltinių – įvairių šalių ir laikotarpių poetai ir poetės: libaniečių kilmės Etel Adnan, palestinietis Mahmoudas Darwishas, iranietė Forugh Farrokhzad, ukrainiečių kilmės poetas Ilya Kaminsky, britų ir indų kilmės poetė Bhanu Kapil, vietnamiečių kilmės poetas Oceanas Vuongas, amerikietės poetės June Jordan, Natalie Diaz ir Asiya Wadud. Dainuojami žodžiai pasklinda erdvėje, kurioje tuo pat metu girdėti ir lankytojų dėliojami mediniai kubeliai.

Bokštą statantis Henry iš Prancūzijos prisipažino, kad pirmas įspūdis čia patekus buvo paprastumas. Kaladėlės jam priminė vaikystės smėlio pilis, o dar įdomiau pasidarė stebėti kitus, nes šis veiksmas, anot jo, atspindi žmonių prigimtį: vieni kantriai stato, kiti greitai meta darbą, vieni rizikuoja, kiti elgiasi saugiai, kai kas ardo, kritikuoja, lygina ar visai nesikiša. Jo vaikai įsitraukė iš karto, bet ir jis pats neliko vien stebėtojas: „Niekas neprašo tavęs dalyvauti, tačiau čia būnant sunku atsispirti galimybei kažką pakeisti. Nori nenori imi kaladėlę ir pradedi statyti arba ardyti. Pabuvęs čia ilgiau pajaučiau gilesnius sluoksnius ir supratau, kad tai yra menas.“

Kitos dvi lankytojos salę pavadino milžiniška suaugusiųjų žaidimų aikštele. Joms patiko, kad joje veikia kvapas, garsas, lytėjimas ir vaizdas, o tarp statinių renkasi įvairaus amžiaus žmonės. Viena bandė įlipti į konstrukcijos vidų ir netyčia sugriovė dalį sienos. Tai joms priminė ir paprastą medžiagos savybę: iš palaidų kaladėlių sudėtas statinys nėra stabilus.

Parodoje kalbinta vokiečių šeima griovimą priėmė be apgailestavimo. Dvidešimtmečiam sūnui jis pasirodė net smagesnis už statymą: galima ryžtingai nuardyti dalį konstrukcijos ir toje vietoje pradėti iš naujo. Aštuoniolikmetė dukra šiame pasikartojime įžvelgė gyvenimo ratą – vieni stato, kiti perima tą pačią medžiagą ir kuria kitokią formą.

Įsidėmėjau ją, nes užsilipusi ant kaladėlių sienos su broliu darė kregždutes, o lipdama žemyn griausmingai krito: „Buvo šiek tiek baisu užlipti ir skaudėjo, kai nukritau nuo sienos. Bet apmaudu ne dėl skausmo, o dėl to, kad buvau kvaila ir tikėjaisi, jog ramiai nulipsiu žemyn nuo nestabilios kaladėlių sienos. Bet dabar patyriau nuotyki ir mano kūnas turi ką prisiminti.“ Ši jos istorija atsakė į man kirbėjusį klausimą, kodėl salėje tiek daug apsaugos darbuotojų – jie rūpinasi lankytojų saugumu.

Merginos tėvas priminė, kad kiekvienas naujas statinys atsiranda iš to, kas jau buvo. O motiną sujaudino visai mažas pokytis: kad užtenka perkelti vos vieną kaladėlę ir bendras vaizdas jau pasikeičia, o ji jaučiasi prisidėjusi prie pokyčio. Bendraautorystė čia reiškia ir tai, kad kitas žmogus gali išardyti tavo darbą net nežinodamas, ką buvai sumanęs. Vienam tai žaidimas, kitam – pratimas paleisti rezultatą.

Parodos lankytojų reakcijos nėra vienodos: vienus labiausiai pagauna muzika, kitus – konstrukcijų trapumas, dar kitus – proga pamatyti, kaip veikia aplinkiniai. Čia tarsi susikuria bendruomenė, kurioje žmonės kurį laiką dalijasi erdve, medžiaga ir dėmesiu, nors jų veiksmai nesutampa.

Parodos kataloge kuratorius Samas Bardaouilis rašo, kad kūrinio vertė ne tai, kas po jo liks, o kas buvo atlikta kartu. „We Make Years Out of Hours“ neprašo žavėtis užbaigtu rezultatu. Vietoj to duoda laiko padėti kaladėlę, paklausti dainos, pastebėti svetimą ranką ir susitaikyti su tuo, kad rytoj čia bus kitaip. Veiksmai perkelia dėmesį nuo objekto į procesą, nuo vieno autoriaus sumanymo į nuolatos kintantį žmonių ryšį.

Linos darbas puošia ir šio šiuolaikinio meno muziejaus lankstinuko viršelį. Dalyvaujamas formatas išryškina „bendruomeniškumą ir atvirumą“ kaip vienus svarbiausių muziejaus principų. Lina Lapelytė istorinę 2 400 kv. m „Hamburger Bahnhof“ salę paverė įtraukiančia, mąstyti provokuojančia erdve, viliojančia lankytojus prisidėti prie judančio landšafto kūrimo iš 400 tūkstančių medinių kubelių dar iki 2027 m. sausio 10 d.

– VILMA VENCKUTONYTĖ –

Λόγος ribos

Ar yra riba, kurią peržengus neįmanoma atleisti? Ar yra konfliktų be išeities? Sofoklio „Filoktete“ dramatizuojama situacija, kai politinis tikslas – pergalė Trojos kare – reikalauja pasitelkti tiek klastą, tiek prievartą, tačiau susiduria su individo patirtu neteisingumu ir pateisinamu pykčiu. Dešimt metų Lemno saloje paliktas kenčiantis ir įniršęs Filoktetas nesileidžia būti racionaliai įtikintas grįžti į Troją. Tragedijos veiksmas sutelktas į trijų veikėjų – Odisejo, Neoptolemo ir Filokteto – susidūrimą, kuriame išryškėja skirtingi atsakai į šią problemą: politinis pragmatizmas, grindžiamas klasta; empatiškas, bet politiškai neefektyvus teisingumo atkūrimas ir pyktis, kylantis iš patirtos neteisybės, užkertantis kelią politiniam veiksmui. Konflikto atomazga pasiekiamą tik per dieviškojo autoriteto įsikišimą, kuris peržengia žmogiškojo įtikinėjimo galimybes. Odisejo klastingus ir Neoptolemo širdingus, bet neatliepiančius *λόγους* (žodžius) keičia dieviškasis *μῦθος* (ištara).

„Filokteto“ dramatižuojamos politinio sprendimo ribos reikšmingai rezonuoja su tragedijos sukūrimo laikotarpiu. 409 m. pr. Kr. Atėnai buvo išsekę nuo ilgo Peloponeso karo, patyrę skaudžius nuostolius Sicilijos ekspedicijoje ir oligarchinį perversmą, po kurio tik neseniai buvo atkurta demokratinė santvarka. Šiame kontekste politinis *λόγος*, grindžiamas strateginiu skaičiavimu ir retorika, jau buvo praradęs dalį savo patikimumo, o bendruomenėje stiprėjo nepasitikėjimas politine lyderyste. Sofoklio tragedijoje rodomas neveiksmingas įtikinėjimas, manipuliacinė politika ir prievartos grėsmė atspindi situaciją, kurioje politiniai sprendimai nebeatrodo nei moraliai pagrįsti, nei racionaliai įtikinami.

Šių dienų politiniame kontekste (tiek Lietuvoje, tiek tarptautiniuose mastuose) susiduriame su panašiais iššūkiais. Demokratijos erozija, augančios kraštutinės politinės jėgos, kylantis nepasitikėjimas institucijomis, bręstanti poliarizacija taip pat rodo krentantį piliečių klovimąsi *λόγος* galia. Daugiau kaip ketverius metus trunkantis karas Ukrainoje ir jo potenciali baigtis irgi verčia svarstyti, ar ši drama neatsikartos – ar mes vėl susidursime su politine aklaviete be išeities? Šias įtampas naujausioje Jaunimo teatro premjeroje Cezaris Graužinis režisūriniu atžvilgiu perteikia sėkmingai, tačiau vaidybiniu požiūriu

drama neįtikina. C. Graužinis šią įtampą scenoje pirmiausia įkūnija per erdvę. Spektaklio pradžioje tvyranti tylą atsiskleidžia kaip žodžio silpnybės ženklas, iš anksto nustatantis toną visam spektakliui – čia *λόγος* neveiks. Odisejas (akt. Gediminas Storpirstis), Neoptolemas (akt. Žygimantas Vainauskas) ir Filoktetas (akt. C. Graužinis) didžiąją dalį spektaklio statomi priešingose scenos pusėse, apšviesti priešingomis šviesomis – šis paprastas, bet tikslus sprendimas vizualiai įtvirtina mintį, kad susitaikymo erdvės tarp jų nėra. Odisejas visą spektaklį kalba rūsčiu, militaristiniu tonu – jo karinė apranga ir laikysena artimesnė tironiškam karo vadui nei politikui, ieškančiam kompromiso. Tai atitinka Sofoklio vaizdinį – Odisejui žodis tėra įrankis savo tikslui pasiekti. Tas pats aktorius atlieka ir smagų pirklio vaidmenį. Esminė tragedijos idėja, kad konfliktas negali būti išspręstas, kad *λόγος* turi ribą, režisūriniu atžvilgiu stipriausiai perteikta per atsisakymą išspręsti veiksmą scenoje: Filokteto įtempta strėlė lieka neiššauta, Odisejo ir supančio Filokteto virvė nenutraukiama.

Deja, tai, ką C. Graužiniui pavyko pasiekti režisūriniiais gebėjimais, nepavyko atskleisti vaidyba. Filokteto (dešimt metų nemačiusio žmonių ir išgyvenusio fizinę bei emocinę agoniją!) kančios vaidyboje buvo per mažai. Tekstas skambėjo monotoniškai. Galima manyti, kad tai buvo sąmoningas sprendimas – kančių išvargintas žmogus išreiškia apatią, tačiau graikiškas Sofoklio tekstas (vertė Antanas Dambrauskas) kaip tik perteikia tirštą emocinę Filokteto būklę. Taip pat neįtikino Neoptolemo personažas – jam trūksta minkštumo, leidžiančio perteikti jo empatiją Filoktetui ir vidinę kovą tarp Odisejo primesto pragmatizmo ir paties pasirinkto teisingumo. Neoptolemas, aprengtas kariškoji kelnėmis ir juodais marškinėliais, taip pat lieka vienplanis. Kai vaidyba neperteikia šios fizinės ir emocinės kančios svorio, konfliktas netenka dalies savo tragiškumo. Simboliška, kad tai ryškiausia paties režisieriaus vaidmenyje.

Tačiau spektaklis atgydavo choro scenose. Choro (akt. Rūta Jonikaitė, Gintautė Rusteikaitė, Lukas Petrauskas) choreografija, kuomet jie ratu supa Neoptolemą, pirmą kartą išvydę Filoktetą, kaip visi šokdami metasi ginti Odisejo, kai į jį taikomasi strėle, yra gyviausios spektaklio

akimirkos, perteikiančios sąmyšio ir empatijos temas, kurias nepakankamai atskleidė pagrindiniai personažai. R. Jonikaitė išraiškingai ir ironiškai pristato, kad Filoktetas grįš namo ir konfliktas baigsis – nors mes, žinantys mitą, suprantame, kad taip nenutiks. Šis žinojimo skirtumas tarp choro ir žiūrovo yra viena stipriausių scenų visame spektaklyje, perteikianti tragišką ironiją.

Vis dėlto tai neišsprendžia esminės problemos – spektaklio emocinė šerdis lieka neištirta. Interviu „Delfi“ C. Graužinis sakė, kad jam nebuvo svarbūs Neoptolemo charakterio bruožai. Režisieriui buvo svarbu atskleisti jauno žmogaus begalinį ryžtą „tapti kažkuo, kuo jis dar nežino“, „jauno žmogaus norą *tapti*“. Šio tapsmo nepavyko iki galo atskleisti scenoje. Neoptolemas, koks jis pasirodė prieš mus, yra apibrėžtas nuo pat pradžios – deklaruotas ieškojimas scenoje neįvyksta.

Programėlėje C. Graužinis įvardija spektaklio temą – senosios kartos (Filokteto) garbės, teisingumo ir užuojautos konfliktą su Odisejo pragmatizmu. Tuomet Filokteto kančios stoka nėra vien technikos trūkumas, be jos paties deklaruotas konfliktas netenka pagrindo. Programėlė baigiasi viltimi išmokti „meno įveikti konfliktą tarp individo ir bendruomenės“, bet pats tekstas šio meno neišmoko: konfliktą baigia ne susitarimas, o Heraklio įsakymas. Interviu LRT C. Graužinis teigė, kad teatras turėtų kalbėti apie patirtį, ne etinę-politinę minties sklaidą, nors pats pasirinko tekstą, kurio esmė yra būtent ta sklaida. Bent man ta patirtis pirmiausia buvo nuobodulys.

Grįžtu prie klausimo, nuo kurio pradėjau. Sofoklio tragedijoms būdinga nepateikti konflikto sprendimo – dėl šios priežasties „Filoktetą“ kritikavo Aristotelis (dėl *deus ex machina* motyvo), o kai kurie šiuolaikiniai tyrėjai iki šiol abejoja, kodėl Sofoklis nusprendė įterpti Heraklio sceną. C. Graužinis šį klausimą scenoje uždavė tiksliai – erdve, šviesa, choru. Bet ties tuo, kur baigiasi Sofoklis ir prasideda paties režisieriaus vertinimas, spektaklis nutyla lygiai taip pat, kaip nutyla personažai, pasirodžius Herakliui. Tik šįkart ta tylą nebeatrodo prasminga – ji tiesiog reiškia, kad atsakymo perteikti nepavyko.

– LAISVŪNAS ČEKAVIČIUS –

ROSANA LUKAUSKAITĖ

glamžinai!

virš rūkuose ištirpusios sapno ribos
 rodau jo nuotrauką, kad visi atstotų
 su savo pieniškų dešrelių vyrais
 kai man patinka cukrinės vatos džentelmenas
 dar nepasisotinai?
 aš jau praradau apetitą visam gyvenimui
 po to, kai visi valgėm nerimo sriubą uždaroje erdvėje
 ir neradome bendros kalbos su kintančia srove

pailsėti yra gerai
 poilsis žmogų puošia
 pasilikime tavo sapne dar akimirką ilgiau
 mano mėgstamiausias transformeri!
 ilgai klaidžiojome jūrose
 kur jūros mergelės pynė mums
 turkio spalvos dumblių vainikus
 bet žmonių balsai mus pažadino
 ir mes nuskendome
 kita pusė mus pavydžiai stebėjo
 iš už horizonto linijos
 per atstumą mes susiliejo su tuštuma
 šito gaila – pasiliksiu sau
 šito irgi gaila, bet paleisiu
 tavo grožis, padalintas mums abiem

nepasiėmiau paso, piniginės ir dienosraščio į
JoJo's Bizarre Adventure
 kur pasaulis išsilygina kaip vinilo plokštelė
 o garsai tampa regėjimais
 iš turtingųjų ložės
 stebėsime varguolių pasirodymą
 aš būsiu geležinkelininkė
 o tu dirbsi „Douglas“ konsultantu
 apsirengę svajonėmis
 kurios netilpo mūsų kūnuose
 mes esame Aro vyrai
 mes skraidžiojame padangėje punktyrais

veidas neaptiktas
 veidas nesutampa
 kaip tikra dirbtinio intelekto piktnaudžiautoja
 valgiau arbūzą be sėklų virš mūsų virtualių replikų
 saldus momentas išnyko hologramoje
 ji nori būti kaip Lana, bet neprisileidžia žmonių
 o gyvenimas klostysis pagal tai, kaip sugijo bamba
 ar ji gyja, ar veriasi iš naujo?
 kad ir kas nusileistų į žemę, būtų baisu
 mes bijome, bet vis tiek laukiame

pagūglinau tave, kai tu miegojai
 tu nori kvepėti kaip Paryžius
 ir gyvenanti iš kitos pusės
 negali nusipirkti viso pasaulio
 ar išdrįsi sudrumsti visatą?
 nusiplauk rankas jūroje
 prieš mane paliesdamas
 ateis tokia diena, kai gyvenimas tave pasūdys
 druska nusidraskymams, druska sielai
 druska amžinybei
 žydra druska su gėlytėmis iš Venecijos
 kad pabarsčius ant protėvių kapų neaugtų piktžolės

Juozas Adomas Krauleidis norėjo
 uždusinti patalais savo dukrą
 1950-ųjų rudenį jis paskendo
 ir tik pavasarį jį išmetė Svencelėje
 (jis atsibudo ir matė
 kaip jo kišenės krausto žvejai)
 vis tiek esu ketvirtadalis to žmogaus

marių senelis man pasakė
 gero miegelio
 gero sapnelio
 tu būsi jūros atašė

jūra atrašė
glam forever!

meilės nerasi išorėje

kodėl stoviu viena savo vestuvinėse fotografijose
 dėviu „Galvan“ satino švarko suknelę
 susituokiu su šiuo miestu
 kaip ta iškrypėlė, įsimylėjusi
 Eifelio bokštą ir Berlyno sieną
 išteku už jo kanalų
 permiegu su jo architektūra
 kiekviena mūro plyta tampa kūno dalimi

Ignės Grikevičiūtės nuotrauka

jungiančia mus per laiko ir erdvės ribas
 kaip tada, kai mes dar buvome
 pirmaprade medžiaga be vardo

mums užteks paprastų žmonių gyvenimo
 pasakė strazdanoti vampyrai
 skanaujantys tamsą kaip vyną
 užteks tik vieno gurkšnio pabėgti nuo savęs

į Venecijos taupyklę įkrito mano telefonas
 nesakyk mamai, kad rašau iš kriauklės
 nepasakok, kad pasimečiau siaurose gatvelėse
 ir pasikeičiau pavardę
 man nereikia nė to papukų tilto
 kurio metalas gailisi buvęs lydinio
 sapne man pasibaigė mobilūs duomenys
 bet per kino festivalį dalinsimės miego erdve
 su Angelina Jolie ir Jude'u Law
 mirtis sako: apsikabinkite, ir jums abiem bus šalta
 nes jūs abu esat tas pats atšiaurus vėjas
 kuris vis bando prasiveržti per užrakintas duris

kodėl mano protėviai nenaudojo dantų siūlo?
 gal jų iltys buvo tokios stiprios
 kad nei laikas, nei sapnai jų nepažabojo
 jie šypsojosi tamsoje
 jų rankos buvo tokios pačios kaip ir mano
 tik be pirštų atspaudų
 jie buvo tylūs žiemos, kuri niekada nesibaigs
 kariai, kovojantys ne dėl pergalės
 bet dėl išlikimo
 jie ir buvo tie milžinai
 kurie atsinešė gyvačių į bažnyčią
 (šitoje kartą nušovė pabėgusį dramblių
 o toje kitoje prieglobstį teikė prostitutėms)

cikados, suėskit mano kūną
 pamaitinkite savo vaikus
 išsiugdykite naują kartą ant mano griaučių
 iš naujo išraskite marcipaną ir triphopą

tai neskamba rimtai
 bet aš sugalvojau tai rytą dušę
 ir dabar esu lipni drebanti poetė
 su „Instaxu“ ir „Ibumaxu“

bet viduje ribų nėra

ar gali patikėti?
 kad atskrendame į Paryžių kartu
 aš ir tavo vaiduoklis
 pirmu taikymu apsilankome
 Per Lašezo kapinėse
 ten palaidoti visi tavo
 dievukai ir diedukai
 (gyvieji įmeta Oscarui Wilde'ui
 kontracepcijos priemonių)
 paskui užsikemšame nerimą
 šviežiais kruasanais
 (Rosanis permoka
 ir keikiasi literatūriškai)
 niekada dar nebuvo
 išsiskyrę Prancūzijoje

viename dokumentiniame filme
 teatro karalienė pasakė
seksiu savo
saldumynų troškulį
kad ir į kokį puvimą
jis mane nuvestų
 savo galvos formos rankinuke
 Josephui-Ignace'ui Guillotinui
 perdaviau savo tikrąją širdį
 dabar nešioju
 Vivienne Westwood
 „Louise“ širdies formos
 rankinuką per petį

tu saldžiai ligotas
 tu liguistai saldus
 blizgantis daiktas
 kurį norisi glostyti
 pasiimti iš prieglaudos
 kaip benamį gyvūną
 nusivešiu tave
 į Lietuvos ambasadą
 galėsi ten kaip šermuonėlis
 landžioti ir prašytis prieglobsčio
 nes savo gimtinėje
 esi persekiojamas dėl
 (savo) antisemitizmo ir homofobijos
 galėsi slėptis po stalu
 kol aš kalbėsiu apie gyvenimą su tais
 kurie tave suprastų
 gal net tave mylėtų

pririšk mane prie šito miesto
 su dviračių spyna
 arba apykoje
 ką daryti, jeigu tavo
 vidinis imperatyvas
 apgailėtinas
 ravintis piktžolės
 Vakarų Europos miestuose?
 tai empatijos perteklius
 arba psichinė liga
 o dabar ir tas rašytojas
 kuris galėjo tau parašyti
 rekomendaciją
 stojant į rašytojų sąjungą
 taip pat miręs

ar gali įsivaizduoti?
 dievaitis su savo chalateljū
 ir deimantais
 o Eglė pasakė
man vis vien
 ir nusprendė gyventi
 su žalčiu marškinių užantyje

Luvre noriu su tavimi
 įsilipti į sarkofagą
 ir skaityti Sapfo poeziją
 balzamuotojai antrąją
 Lukausko širdį man išims
 šviesos briauna
 pasieks mus per akmenį
 lyg būtume išsilaikę
 per tūkstančius metų
 susirašę prieštvaniniame
 metrikacijos biure
 kaip pusiau žmonės

•

saulės zuikučiai bučiavo tavo veidą
 kai buvai oro uoste
 norėjai išsišnypšti nosį
 ir kam nors trenkti į veidą
tu pasidarei romantiku senatvėje, Rosani

tu nori perrašyti gamtos dėsnius
 juodiesiems gandrums išsiperės balti
 o baltiesiems – niekas
 ir jie išskris į šaltuosius kraštus

galėčiau pati nuskristi
 bet per daug įtampos
 pradės skaudėti galvą
 o tu vėl su tais posakiais
 galvoji, kad esi filologas
 bet iš tikrųjų
 tik sapnuojantis paukštis

vartoju daugiskaitą
 nes man dvejinasi
 pasaulis rodo savo pakartojimą
 du saulėlydžiai už tą pačią kainą

šioje instaliacijoje karaliaus nesuvalgyti migdolai
 jis pasakė *my bitch pose is nassssty*
 ir išsikraustė į Romą
 kažkas ten gal ir laukė tavęs

stebiesi, kad rašau poeziją
 palauk, seniuk, dar nematei mano „OnlyFans“
 ten aš išsilukštenu kaip pistacija
 išsivynioju kaip mumija

nes kiek galima slankioti tarp eilučių?

MIHAI EMINESCU

Mihai Eminescu (tikr. Eminovici, 1850–1889) – iškiliausias ir įtakingiausias rumunų poetas, romantikas, padaręs didžiulę įtaką rumunų literatūrinės kalbos ir poezijos plėtočiai. Jo gimimo dieną – sausio 15-ąją Rumunijoje ir Moldovoje švenčiama Nacionalinė kultūros diena.

Studijuodamas filosofiją Vienos ir Berlyno universitetuose Eminescu giliai persiėmė Arthuro Schopenhauerio, Immanuelio Kanto idėjomis ir indų mitologija, vėliau kūryboje tai meistriškai jungė su rumunų tautosakos dvasia ir archetipine tėvynės gamtos pajauta. Kūrybinis palikimas apima platų filosofinės, meilės ir socialinės lyrikos spektrą, kūrybos viršūne laikoma epinė poema „Vakarė žvaigždė“ (*Luceafărul*) – monumentalus kūrinys apie genijaus vienvė ir mirtingojo bei nemirtingojo pasaulių dramą. Poezijai būdingas išskirtinis kalbos paprastumas, meistriškas rimo ir eilėraščio formos valdymas, minties gilumas ir išraiškos lankstumas. Be poezijos, yra parašęs novelių, pasakų, literatūrinių esė.

Laukais, tarp tuopų vienišų...

Laukais, tarp tuopų vienišų
Klajodavau dažnai.
Buvau pažįstamas visų,
Vien tu nepažinai.

Į langą, spindintį nakty,
Žiūrėdavau ilgai.
Seniai suprato jau kiti,
Vien tu nesupratai.

Kiek kartų mintimis meldžiau
Atsakymo švelnaus.
Nors dieną duotum pasidžiaugt,
Ganėtų ir dienos.

Nors valandą pabūt kartu
Ir glamones patirt,
Nors balsą lūpų pravertų
Išgirsti ir numirt.

Kad prakalbėtų kada nors
Tavų akių gelmė,
Ateinančių laikų keliuos
Sužybčiotų žvaigždė.

Grožiu spindėtum prakilniu
Tu amžiui atspari,
Sustingus marmuru puošniu,
Išliktum nemari.

Per amžinybę pagerbta,
Nebūtų tau lygios,
Tarytum deivė priešaukta
Iš praeities glūdžios.

Nes garbinau tave kantriaĩ
Aš siela stabmeldžių,
Akim paveldėtom kadaĩ
Iš protėvių, tėvų.

Dabar jau aš nesigailiu
To jausmo pabaigos,
Kad veidu, liūdesio pilnų,
Grėžiesi iš paskos.

Nes šiandien tu nelyg kita
Rūbu ir eigastim.
Ir sutinku tave šalta
Negyvėlio akim.

Tu man turėjai pražydyt
Šiuo žavesiu šventu
Ir meilei aukurą įžiebt
Tamsybėje naktų.

Kodėl neateini?

Jau skrenda kregždės į pietus
Ir sodas paberia lapus,
Ruduo atėjo, bet kodėl
Tavęs vis nėr, tavęs vis nėr?

O grįžk į mano glėbį tu,
Taip godžiai į tave žiūriu
Ir bausčiaus švelniai prisiliest
Tau prie širdies, tau prie širdies!

Ar dar atsimeni laikus,
Kai klaidžiojome po laukus,
Bandžiau ant rankų tave kelt
Daugybę kart, daugybę kart?

Kiek moterų pasauly čia
Ugnim žėruoja akyse...
Ir norint jų galia tikra,
Kaip tu nėra, kaip tu nėra!

Nes skaidrini tu visados
Gyvybę sielos amžinos,
Žvaigždė puikioji, dyvina,
Miela mana, miela mana!

Vėlus ruduo šaly miškų
Ir krinta lapai ant takų,
Tuštėja dirvos, ir kodėl
Tavęs vis nėr, tavęs vis nėr?

O pasilik

„Pasilik, pabūk už svečią,
Tave myliu taip karštai!
Visus troškimus tavuosius
Suprantu vien aš tiktai.

Juoduose šakų šešėliuos
Princu aš tave regiu,
Žiūrinčiu gilyn į gelmę
Domesiu akių tamsių.

Irgi pro bangų ošimą,
Pro aukštos žolės lapus
Leidžiu tau slapčia girdėti
Stirną kaimenės žingsnius.

Aš matau, kaip pakerėtas
Pritari tyliu balsu,
Nuoga koja pasinėręs
Į skaidrumą vandenų.

Ir kai ežerams nušvitus
Atsigręši mėnesienoj,
Tavo metai rodos mirksniai,
Amžiais rodos tavo dienos.“

Taip švelniai pasakė miškas,
Sulingavęs dar švelniau;
Pašvilpiau ir nusijuokęs
Pats į pievas išėjau.

Šiandie, net jei ir sugrįžčiau,
Jau nebesuprasiu jo...
Kur esi, mana vaikyste,
Su mišku ir su viskuo?

Iš rumunų kalbos vertė Violeta Steponaitytė

Šis bei tas

Nuogirdos iš „Literatūros seimelio“

O, jau pas tave Seimelis? Ką tik buvo ant spausdinimo mašinėlės.

Birutė Jonuškaitė

Eisi kažką pasidaryt?
Ernestas Noreika

Eilėraštis sau, bet subalansuota ir vyrui.
Danutė Kalinauskaitė

Šeši žodžiai – šešios problemos.
Violeta Žalytė

Nu, širdie, žinok, kad gavai gudobelių.
Neringa Butnoriūtė

Net ir maišeliai dabar conceptualūs.
Birutė Jonuškaitė

Tokį apkirpimą mano močiutė vadino utėlių dvareliu.
Jūratė Petronienė

Laba diena, man puodelį pokalbių.
Ernestas Noreika

Obuoliai lauks ir po parodos.
Neringa Butnoriūtė

Kadangi prisimenu puikų jūsų pranešimą, negaliu palikti jūsų be puoduko.
Laima Žekienė

Jie taip klausė, kad uodas galėjo sprandą nosisukti.
Danutė Kalinauskaitė

Norėčiau tris žvakes uždegt, gal geriau nei dvi.
Ernestas Noreika

Paskutinis akordas šįvakar, tikiuosi, ne gyvenime.
Birutė Jonuškaitė

Dabar jau sunku su šakute prieš traukinį eiti.
Danutė Kalinauskaitė

Tai gal ryt užbaigsim? Jau smegenai ant šono.
Irena Aleksaitė

Negali neišdarinėt tų minų.
Violeta Žalytė

Reikia kažkuo užsiimt, išrast raštą iš naujo.
Ernestas Noreika

Aš jau lašinių pilnoji.
Danutė Kalinauskaitė

Į paskaitos pabaigą galvojau: viskas kada nors baigiasi.
Regina Katinaitė-Lumpickienė

Agnieszka jau suvartojo savo 20 minučių telefonu.
Agnieszka Rembiałkowska

Kas vėluoja, gali ir be vandens likt.
Diana Paklonskaitė

Jos dviese, tai kilnojasi namo stogas.
Danutė Kalinauskaitė

Musė dar trumpiau gyvena, bet jai nieks eilėraščių nerašo.
Irena Aleksaitė

Jis turi priklausomybę nuo anūkų.
Violeta Žalytė

Arba į sriubą, arba už veidrodžio.
Regina Katinaitė-Lumpickienė

Norėčiau pamatyt, kaip realybėį žydi šonkauliai.
Ernestas Noreika

Dar „Nuogas“ ir bus viskas.
Kacper Hermann

Ten susirenkama valgyt su retom darbo pertraukom.
Vladas Braziūnas

Rinkis: arba kava, arba Suvalkai.
Emilia Jarnutowska

Bent kažkuri ne teta buvo, tai gerai.
Ernestas Noreika

Reikia išgerti kavos, paragauti konkurentus.
Birutė Jonuškaitė

Ir mane jaunystėj norėjo nupirkti, tik mažiau avių siūlė.
Irena Aleksaitė

Gali nusipirkt angelą arba gaidį.
Ernestas Noreika

Mes dviese: vienas kovarnis ir viena moteris.
Regina Katinaitė-Lumpickienė

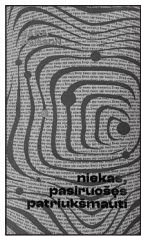
Bet tai nestebina. Žmonės išteka už krokodilų, televizorių, baseinų.
Ernestas Noreika

Kaip mes be ceremonijų dusinom vieną vertėją.
Diana Paklonskaitė

Dabar jau per vėlu užsičiaupti.
Irena Aleksaitė

Sara Poisson provokuoja

Sara Poisson. Niekas, pasiruošęs patriukšmauti.
Eilėraščiai. V.: Baziliskas, 2025. 108 p.

Jeigu skaitėte, manau, sutiksite, kad naujausia poetės knyga yra ryškus, conceptualus ir labai savitas šiuolaikinės lietuvių poezijos kūrinys. Kodėl? Atsakymas paprastas – nes jame susikerta socialinis jautrumas, kūno patirtis, kalbos refleksija, gamtos ir civilizacijos įtampa, o visa tai išreiškiama intensyvia, ritmiška, dažnai provokuojančia poetine kalba. Tai knyga, kuri atsisako tradicinio „gražaus“ lyrizmo ir vietoj jo renka tikrovę, kuri yra aštri, nepatogi, kartais žiauri, tačiau būtent dėl to labai gyva. Saros Poisson tekstai neleidžia skaitytojo vaizduotei nuobodžiauti: jie kelia klausimus, verčia sustoti, grįžti atgal, iš naujo išžiūrėti į žodį, vaizdą, kūną ar visuomenės būseną.

Šią knygą sunku skaityti greitai. Ji nėra „vartojama“. Skaitant nuolat juntama, kad autorė nesiekia įtikti ar nuraminti. Priešingai – atrodo, jog jai rūpi ištraukti skaitytoją iš komforto zonos, priversti jį akis į akį susitikti su tuo, ką paprastai slepiame po tvarkingo gyvenimo, kultūros ar mandagumo paviršiumi. Todėl Poisson poezija dažnai primena ne estetinį objektą, o gyvą organizmą – kvėpuojantį, prakaituojantį, nerimastingą.

Kaip pati poetė yra sakiusi viename pokalbyje, ją vis labiau ėmė dominti ne estetiški uždaramas, o ryšys su skaitytoju ir tikros patirties, sakyčiau, išvirkštumas į tekstą: „Anksčiau labiau rėmiausi pačia kalba. Tada man buvo svarbu sekti gražias pasakas ir išgauti estetiką iš kalbos ir iš tam tikrų vizijų. Bet vėliau supratau, kad tai ganėtinai nekomunikabilu. Taigi į savo poeziją įsileidau daugiau daiktiskumo.“ Ši autorės mintis labai tiksliai nusako ir naujosios knygos poetiką – joje nebelieka noro slėptis už estetiško rūko, priešingai, pasirenkamas atvirumas, daiktiskumas, socialinė ir kūniška tikrovė.

Jau pats pavadinimas „Niekas, pasiruošęs patriukšmauti“ yra paradoksalus ir daug ką pasakantis. „Niekas“ dažniausiai reiškia nebuvimą, ištrintį, nematomumą, nereikšmingumą. Tačiau čia šis niekas įgauna balsą, netgi energiją ir maištingą potencialą. Jis pasiruošęs ne tylėti, o „patriukšmauti“, vadinasi, išsiveržti iš jam primestos tylos, iš paraštės, iš nustumtos būties. Toks pavadinimas apibrėžia vieną esminių knygos teminių krypčių: autorė domina ne tie, kurie yra centre, bet tie, kurie įprastai lieka užribyje – socialiai, kūniškai, estetiškai, kalbiškai ar net egzistenciškai. Šie veikėjai, balsai ir būsenos nėra pristatomi kaip svetimkūniai. Poisson juos priima kaip pilnavertes tikrovės formas, kaip tikrąją gyvenimo medžiagą, kuriai reikia tekstinės vietos.

Knyga yra ne tik tematiškai, bet ir struktūriškai griežtai apgalvota. Ji sudaryta iš ciklų ir atskirų tekstų, kurie iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti labai skirtingi, tačiau iš tiesų juos jungia bendras žvilgsnis į pasaulį kaip į nuolat kintantį, nesutampantį darinį. Vienaame tekste kalbama apie gatvę, kitame apie vonią, trečiame apie skubios pagalbos skyrių, dar kitame apie meilę, laikrodžius, grybus, šunį, daržą ar tvenkinį. Tačiau visi šie tekstai grįžta prie tų pačių didžiųjų ašių: kūno, kalbos, socialumo, gyvūniškumo, mirties, kasdienybės, gėdos, noro, ribų. Dėl to knygą galima skaityti ir kaip savotišką poetinę antropologiją, kurioje žmogaus gyvenimas stebimas ne abstrakčiai, o per konkrečius daiktus, judesius ir jautimus.

Akivaizdu, kad vienas įdomiausių šios knygos aspektų yra tai, kaip joje susilieja intelektualumas ir jutiminė patirtis. Poisson tekstai nėra neutralūs konceptai, nors juose daug refleksijos, struktūravimo ir mąstymo žymių. Atvirkščiai – kiekviena mintis čia pereina per kūną, per kvapą, garsą, prisilietimą, nuovargį ar gėdą. Būtent todėl net abstraktesni eilėraščiai atrodo tiesiog fiziškai juntami.

Viena išskirtiniausių šios poezijos savybių yra kalbos materialumas. Poisson rašo taip, kad kalba niekada neatrodo tik neutrali priemonė. Ji – medžiaga, turinti svorį, kvapą, tekstūrą, spaudimą. Eilutės dažnai kuriamos kartojimo principu, o kartojimas čia nėra banalus pakartojimas – jis tampa minties kalimo, ritmo, įtampos, kartais net psichologinės obsesijos ženklu. Kartojamos frazės ne tik stiprina emociją, bet ir padeda sukurti beveik fizinį skaitymo pojūtį. Skaitytojas tarsi patenka į teksto pulsą, į jo kvėpavimą, į jo judėjimą pirmyn ir atgal. Tokiu būdu poezija tampa ne tik prasmų rinkiniu, bet ir kūniška patirtimi.

Poisson kalba dažnai atrodo tiršta, joje daug vardijimų, staigių metaforų, netikėtų palyginimų, groteskiškų vaizdų. Ji nebijo maišyti aukštojo ir kasdienio stiliaus, poetinių ir beveik buitinių detalių. Eilėraščiuose šalia vienas kito gali egzistuoti maistas, ligoninės aparatai, šlapių grindų kvapas, religiniai ženklai, šeimos santykiai, urbanistiniai vaizdai, vabzdžiai, šunys, kraujas, rūdys, plastikas, šviesa, mirtis. Toks jungimas sukuria keistą, bet labai tikrą pasaulį. Jame nėra aiškios hierarchijos tarp „kilnių“ ir „žemų“ dalykų, nes viskas yra susiję. Daiktai, kūnai ir žodžiai šiame pasaulyje yra to paties trapumo.

Neatsitiktinai Poisson daug dėmesio skiria ritmui ir balsui. Ji prisipažįsta: „Bandau sukaupti jėgas ir, skaitydama eilėraščių balsu, pavirsti stipresne kalbėtoja, nei esu gyvenime.“ Poetė taip pat pabrėžia užkalbėjimo svarbą: „Jei įmanoma, renkuosi skaityti eilėraščius, kurie turi tam tikrą ritmą, labiau panašūs į užkalbėjimą. Tenka šiek tiek paraganauti.“ Šie autorės žodžiai padeda geriau suprasti,

kodėl jos eilėraščiai taip stipriai veikia ne tik prasme, bet ir fiziškai – jie tarsi ritmiškai hipnotizuoja skaitytoją, įveda į beveik kūnišką teksto būseną.

Galėčiau teigti, kad knygos ašis – kūno tema. Poisson vaizduojamas kūnas nėra sterilus, neutralus ar vien tik gražus. Jis yra nešvarus, pažeidžiamas, senstantis, sergantis, seksualus, gėdingas, kartais nepaklusnus, kartais socialiai perregimas, kartais slepiamas po drabužių sluoksniais ar ritualinėmis nuostatomis. Knygoje kūnas nuolat susiduria su normomis: kaip turi atrodyti, kaip turi būti plaunamas, šukuojamas, slepiamas, gydomas, vertinamas, fotografuojamas, aprenkiamas, atpažįstamas. Tačiau būtent šis normų spaudimas ir išryškina Poisson poezijos etinę jėgą: ji leidžia kūnui būti ne idealiam, ne taisyklingam, o tikram.

Labai įdomu tai, kad kūnas knygoje nėra tik individuali biologija. Jis nuolat susijęs su socialine patirtimi. Moters kūnas ypač dažnai tampa žvilgsnio, kontrolės ir vertinimo objektu. Tekstuose apie grožį, nuogybę, šukavimą, krūtis, menstruacijas, moteriškumo ženklus matyti, kad moters kūnas vis dar yra kultūrinio reglamentavimo vieta. Poisson tai rodo be moralizavimo, bet labai aiškiai. Ji atskleidžia, kaip grožio norma dažnai tampa smurto forma, kaip švara gali virsti prievarta, kaip pageidautinas kūnas yra ne tik estetiškas idealas, bet ir disciplinavimo mechanizmas. Todėl jos tekstai apie kūną turi ne vien emocinį, bet ir politinį krūvį.

Skaitant šiuos eilėraščius kartais atrodo, kad autorė bando grąžinti kūnui jo tikrąją kalbą – ne reklaminę, ne reprezentacinę, ne kosmetiškai išlygintą, o pažeidžiamą ir gyvą. Šiuo požiūriu Poisson poezija yra itin aktuali šandienos kultūroje, kur kūnas dažnai tampa projektu, įvaizdžiu ar produktu.

Kita svarbi knygos dimensija – santykis su viešąja erdve. Eilėraščiai apie gatvę, kaimynus, nuomininkus, sostinę, fotografavimą, ligoninę, vartojimą, darbą, miestą ir kaimą kuria labai tikslų socialinį foną, kuriame žmogus neatsiejamas nuo kitų žmonių žvilgsnių, kalbų, lūkesčių ir vertinimų. Gatvė Poisson poezijoje yra ne tik vieta judėti. Ji tampa konflikto, susidūrimo, rizikos ir net likimo erdve. Kaimynai nėra tik kaimynai – jie yra stebėtojai, vertintojai, galimi priešai, tylūs bendrininkai, kartais net slapotos bendruomenės forma. Miestas ir kaimas taip pat nėra romantizuojami. Abu jie pilni įtampos, kvapų, kūnų, darbo, triukšmo ir nelygybės.

Ypač stiprūs, mano galva, tie eilėraščiai, kuriuose socialinė situacija pateikiama ne tiesiogiai, o per metaforinę sistemą. Pavyzdžiui, nuomininkai aprašomi kaip kūno skysčiai, fotografija kaip dauginimosi būdas, vartojimas kaip savęs susipirkimas, o miesto ir kaimo įtampos vaizduojamos per gyvūninius, augalinius ar net anatominius

TEKSTAI NE TEKSTAI

KULTŪROS DARBŲ KALENDORIUS

Senienos ir naujienos (28)

Dainius Dirgėla. *Finišo kreivoji.* Eilėraščiai.
V.: Baziliskas, 2026. 120 p.

Svarstau, ar Dainius Dirgėla vadintinas postmodernistu. Atitinka intertekstualumo kriterijų, nes vis kas nors cituojama. Eilėraščiai konstruojami koliažo principu, iš skirtingų kontekstų – kitų eilėraščių, antraščių ir pranešimų, vaikų kalbos nuotrupų ir pan. Bet ar pats postmodernizmas jau nėra praėjusi epocha, po kurios turėtų ateiti kas nors kita, pvz., postpostmodernizmas, metamodernizmas ar kt.? Daug švelnios tėvystės, bet gerąją prasmę nustebino erosas (p. 33). Trūksta metasiužeto, pavadinimą atspindinčio sumanymo, kuris kartotųsi lyriniais (ar ir postmoderniais) motyvais. Kodėl kreivoji, kuo ji skiriasi nuo tiesiosios?

Eleonora Terleckienė, Marius Jonutis. *Radvilos Našlaitėlio kelias, arba Apie piligrimus, banditus ir mumijas.* V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2026. 102 p.

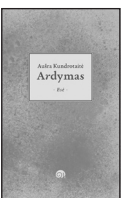
Graži knyga vaikams apie Radvilą Našlaitėlį, bet kai ką neprošal pasikartoti ir suaugusiesiems. Pvz., faktą, kad našlaitėliu jį dar mažą pavadino karalius Žygimantas Augustas, radęs verkiantį lovelėje. Skaitydama permąščiau savo pačios kelionę į Jeruzalę, kad ir nepiligriminę. Nuotykių su plėšikais, mumijos, kurių vaiduokliai rodėsi kunigui, egiptiečiams, gebantys sugauti žuvį burna. Egzotiniai gyvūnai ir vaisiai (bananų pasakotojas apibūdina kaip agurko pavidalo ir kriaušės skonio). Mariaus Jonučio piešiniai-drožiniai sukuria spalvingą ir jaukų senovės priartinimo įspūdį.

Doireann Ní Ghríofa. *Šmėkla gerklėj.* Iš anglų k. vertė Emilija Ferdmanaitė. V.: Rara, 2024. 264 p.

Knygą paminėjo Inga Vidugirytė-Pakerienė, bandydama man parodyti, kaip įmanoma parašyti diserį. Skačiau godžiai – tikrai labai paveiku, iškart susitapatinau su gimdymo, žindymo, vaikų priežiūros aprašais. Jie labai literatūriški, bet dar labiau jaudina panirimas į XVIII a. rašytojos biografiją – jis nėra naudingas, juo nesiekama tyrimo, mokslinio atradimo ar tiesos. Kaip tiksliai suformuluota: „Esama savotiško pasitenkinimo, kurį gali patirti praradamas save, pasinerdamas į kitų poreikius: man šis išnykimas teikia džiaugsmo“ (p. 35). Ačiū už parodytą kelią, Inga.

Aušra Kundrotaitė. *Ardymas.* Esė.
V.: Slinktys, 2026. 176 p.

Aušrą Kundrotaitę atsimenu nuo paties pirmojo (beje, prozos) teksto „Šiaurės Atėnuose“. Tuo metu ji, atrodo, buvo bebaigianti universitetą. Atsimenu ne iš išvaizdos (su autoriais jau beveik nesusitikdavome, santykius ėmė diktuoti elektroninis paštas), bet iš teksto – kažkas jame buvo, nors braukėme logines klaidas. Pratarmėje gražiai paaiškina, susieja tekstą su siuvimu, medžiagos tekstūra. Ardymas – dekonstrukcijos judesys: čia veikia ir teoretinės žvilgsnis, ir nauji tapatybės sluoksniai, ir atsitraukimas nuo tėvynės, kita kalba, kitos kultūros. Gražiausia esė – „ر وژین“ (Rožyn), apie draugę iš Teherano. Ir krikščionybė, nepaisanti siaurų krikščionizmo ribų.

Sigitas Birgelis. *Liber Vitae.* Eilėraščiai. Punksas: Aušra, 2026. 86 p.

„Poezijos pavasario“ metu istorikas Sigitas Birgelis lydėjo mus po Suvalkų kraštą, pasakodamas dalykus, kurių nerasi jokiose knygose. Kuklios laikysenos, bet savo eilėraščius skaito su vidiniu susitelkimu, ir klausantieji jais patiki – atpažįstami Punksko motyvai („Genius loci“, p. 25), etnografinės detalės, kraštotyros interesas. Įtampa tarp lietuvių ir lenkų, istoriškai pasireiškusi ir per Bažnyčios administratorius, – skaudi, bet labai įdomi tema.

Ernestas Parulskis. *Lėti nuotyčiai.* Esė. V.: Tyto alba, 2026. 348 p.

Nelengva tą užrašyti, bet Ernestas Parulskis pralenkė Sigitą Parulskį, kurio eseistika man tiek daug reiškė 2000-aisiais. Žodis „pralenkė“ gal kiek netikslus; „transformavo“? „Lėti nuotyčiai“ iš pirmo žvilgsnio visai neprimena lietuviškų esė, labiau publicistiką arba detektyvinius apsakymus. Tai jau visai kitokia esė banga, ir, bijau, literatai jos nesupras iškart. Tekstai parašyti kitaip, pasitelkiant menotyrininko patirtį, be melancholijos, ne poetišku stiliumi, bet demonstruojant faktologinę akrobatiką. Kita vertus, įpusėjus knygą, ima girgždėti tos akrobatikos mechanizmas, faktų gausa – pasiilgsti gimtosios melancholijos ir norisi grįžti prie Sigito Parulskio.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

palyginimus. Tai rodo, kad Poisson socialinė kritika niekada nėra paviršutiniška. Ji remiasi labai tiksliais, kartais net skausmingomis analogijomis, kurios padeda pamatyti, kiek daug mūsų gyvenime yra mechanizmo, pasikartojimo, prisitaikymo ir maskuotės.

Vienas svarbiausių šios poezijos bruožų – nuolatinis atsisakymas supaprastinti žmogų. Čia nėra vien tik „aukų“ ar „kaltųjų“, nėra vienareikšmio moralinio centro. Žmogus rodomas kaip prieštaringa būtybė, kuri vienu metu gali būti ir pažeidžiama, ir žiauri, ir mylinti, ir egoistiška. Dėl to knygos emocinis laukas tampa labai gyvas.

Knygoje itin svarbi ir gamta, tačiau ji čia nėra ramybės oazė. Priešingai – gamta Poisson tekstuose yra gyva, kartais net grėsminga, bet kartu ir nepaprastai tiksliai juntama. Medžiai, šaknys, žolė, grybai, tvenkiniai, ežerai, vabzdžiai, šunys, karvės, uogos, vaisiai, sniegas, lietus, samanės, pamiškės – visa tai nėra dekoratyvūs fonai. Tai aktyvūs pasaulio dalyviai, kurie turi savo logiką, judėjimą ir santykį su žmogumi. Ypač svarbu, kad gamtoje Poisson dažnai įžvelgia ribines būsenas: augimą ir irimą, grožį ir siaubą, maitinančiąją ir skausmingąją pusę, švelnumą ir plėšrumą. Dėl to gamta jos poezijoje tampa ne „natūraliu“, o egzistenciškai sudėtingu pasauliu.

Labai svarbu, kad šis gamtos sugrįžimas Poisson kūryboje nėra dekoratyvus ar nostalgiskas. Pati autorė yra sakiusi: „Nuo pandemijos pradžios, kai be kaukės nebuvo galima išeiti į lauką, išsikrausčiau į kaimą.“ Ji pasakoja apie gyvenimą su „gyvulėliais, paukšteliais, žolelėmis“ ir vadina tai savo „vaikystės pseudorojaus projektu“. Tačiau šis pseudorojus nėra sentimentalus pabėgimas nuo pasaulio – veikiau bandymas iš naujo permąstyti žmogaus santykį su gyvybe, gamta ir vartojimo kultūra. Neatsitiktinai poetė prisipažįsta, kad būtent gamtos stebėjimas padėjo „subalansuoti skausmą“, kylantį iš šiandienos smurto ir visuotinio suprekinimo patirties.

Būtent šiame gamtos, kūno ir socialumo susitikime Poisson poezija pasiekia didžiausią įtampą. Ji rodo, kad žmogus nėra atskiras nuo aplinkos, o tik vienas iš daugelio trapios medžiagos pavidalų. Todėl ir tokie tekstai kaip „Erkė“, „Karpiai“, „Tvenkinys“, „Ežero vilnos“, „Grybai“, „Grybautojai“, „Karvė“ veikia taip stipriai: jie ne tik aprašo gamtos reiškinius, bet ir per juos kalba apie priklausomybę, giminybę, plėšrumą, gyvybę, mirtį, abipusį pažeidžiamumą. Gyvūnas, augalas ir žmogus čia nėra atskirti griežtomis sienomis. Jie veikiau egzistuoja vienas kito atspindyje.

Poisson tekstai nėra niūrūs dėl paties niūrumo. Jie reikalingi tam, kad parodytų, kaip gyvenimas iš tikrųjų funkcionuoja: per netobulumą, skausmą, džiaugsmą, kvapą, gėdą, meilę, nykimą. Ypač svarbu, kad meilė šioje knygoje niekada nėra romantizuota. Ji dažnai susijusi su

kūno netobulumu, senėjimu, stoka, nemalonumu, rūpesčiu, gyvuliškumu. Meilė neatsiejama nuo mirties ir trapumo. Tačiau būtent dėl to ji ir tokia tikra. Ji yra ne abstrakti idėja, o veiksmas, kuris kartais pasireiškia labai keistomis, nepatogiomis, net groteskiškomis formomis.

Knygoje taip pat labai stipriai jaučiama kalbos savi-refleksija. Tekstai apie kalbėjimą, literatūrą, vartojimą, pavadinimus, žodžius ir tylą rodo, kad autorė nuolat mąsto apie pačią rašymo galimybę. Kas yra žodis? Ar jis gali pasakyti tiesą? Ar jis tik užmaskuoja? Ar jis gydo, ar žeidžia? Poisson poezijoje kalba nėra saugi vieta. Ji gali būti ir gynybos, ir atakos priemonė. Ji gali išrikiuoti pasaulį, bet lygiai taip pat gali jį suardyti. Tokia kalbos samprata daro knygą intelektualiai turtingą ir kartu labai atvirą interpretacijai. Verta pasakyti, kad Poisson tekstai reflektuoja ne tik kalbą – jie reflektuoja ir pačią literatūros funkciją. Atrodo, jog autorė nuolat klausia: ką šiandien apskritai gali poezija? Ar ji gali pakeisti žmogų? Ar gali bent trumpam sutrikdyti įprastą, neretai banalų matymą? O gal jos užduotis – ne guosti, o tiksliai įvardyti? Šie klausimai knygoje lieka atviri, tačiau būtent jų atvirumas ir suteikia tekstams gyvybę.

Kita vertus, ši poezija nėra vien konceptuali. Ją skaitant labai ryškiai juntama emocinė energija. Poisson tekstuose daug skausmo, bet, nepaneigti, ir daug šilumos. Juntamas ne tik noras įvardyti blogį, bet ir siekis apginti trapų gyvenimą nuo nuvertinimo. Net tada, kai kalbama apie kraują, purvą, ligą, mirtį ar senėjimą, tekstuose išlieka galingas teiginys: gyvybė yra esmė. Tai toli gražu ne optimistiška poezija įprasta prasme, tačiau itin gyvybinga. Ji rodo, kad net nemalonūs, iškreipti, pažeisti ar sužeisti gyvenimo pavidalai turi vertę. Galima sakyti, kad visa knyga yra bandymas išmokyti gerbti tai, kas nepatogu, sužalota ar atstumiančiai skausminga.

Ypač įsimintini tie eilėraščiai, kuriuose Poisson pasiekia beveik aforistinį tikslumą. Kai kurie tekstai primena filosofškai įkrautus miniatiūrinius pasaulio modelius. Juose kiekvienas vaizdas turi svorį, kiekvienas palyginimas atveria platesnės, netikėtos logikos galimybę. Pavyzdžiui, kai laikrodis tampa laiko įkalinimo ar jo pralaimėjimo ženklu, kai rėtis tampa tuštumos ir reikalingumo simboliu, kai sniegas pasirodo kaip švaros, galios, išdavystės ir grožio santelkis, kai „niekas“ tampa triukšmingu subjektu – tuomet matome, kad Poisson moka iš mažos detalės sukurti ištisą egzistencinį lauką.

Galima būtų paklausti – o koks knygos santykis su lietuvių poezijos tradicija? Atsakymas paprastas: ji aiškiai įsirašo į šiuolaikinę lietuvių poetinę kalbą, kuri vis dažniau jungia kūniškumą, socialinę kritiką, konceptualumą ir emocinį intensyvumą. Tačiau Poisson tuo pat metu išlaiko labai individualų balsą. Jos eilėraščiai atpažįstami dėl

ypatingo žodyno, metaforinio mąstymo, kalbinės įtampos ir jautrumo kasdienybės detalėms. Ji nesiekia būti panaši į kitus, ir tai yra jos stiprybė. Net kai tekstai kalba apie universalias temas, jie turi aiškiai savitą toną.

Sakyčiau, „Niekas, pasiruošęs patriukšmauti“ yra knyga apie tų, kurie nepatenka į patogias kategorijas, esamybę. Bet tai būtų tik dalis tiesos. Iš tiesų ši knyga dar labiau yra apie pačią kalbą kaip vietą, kurioje nepatogumas gali tapti forma, kurioje skausmas gali būti įvardytas, o gėda – paversta įžvalga. Ji apie tai, kad žmogus yra ir kūnas, ir socialinis vaidmuo, ir gyvūnas, ir kalbanti būtybė, ir trapus visagalis laikas. Poisson visa tai sujungia ne atsargiai, bet labai tiksliai. Todėl jos poezija kartais žeidžia, kartais stebina, kartais glumina, bet retai palieka abejingą.

Šios knygos stiprybė ir ta, kad ji nepraktikuoja vienos emocinės tiesos. Joje gali būti ir ironijos, ir užuojautos, ir pykčio, ir meilės, ir šleikštulio, ir šviesos, tačiau jokių būdų ne cinizmo. Tai daugiabalsė poezija, kurioje svarbus ne rezultatas, bet balansavimas tarp prieštarų. Tokia laikysena ypač vertinga šiandien, kai poezija dažnai turi rinktis – arba labai aiški mintis, arba grynas estetinis žaidimas. Poisson daro dar kitaip: ji kuria intensyvų, konceptualiai pagrįstą, bet kartu emocionaliai aštrų tekstinį pasaulį, kuriame mintis gimsta iš formos, o forma – iš gyvenimo maiščių.

Apibendrinant galima teigti, kad „Niekas, pasiruošęs patriukšmauti“ yra labai stipri, savita ir brandi poezijos knyga, kuri išsiskiria ne tik tematinio drąsumu, bet ir kalbine jėga. Ji kalba apie kūną be idealizavimo, apie visuomenę be iliuzijų, apie gamtą be sentimentalumo ir apie kalbą kaip gyvą, kartais skausmingą, kartais gelbstinčią medžiagą. Tai knyga, kuri nepatogiai, bet tiksliai parodo, kad gyvenimas nėra tvarkingas, o žmogus nėra vientisas. Ir vis dėlto ši netvarka nėra beprasmė. Ji gali būti išrašyta, išgirsta, įvardyta. Būtent todėl Poisson poezija tokia svarbi: ji leidžia „niekui“ tapti girdimam ir pasiruošusiam patriukšmauti.

Ši poezija nebando išspręsti pasaulio minklių ar paradoksų. Ji nesuteikia skaitytojui moralinio saugumo ar estetinės paguodos. Tačiau ji suteikia kai ką kita – mano galva, jautrumo pojūtį. Gebėjimą pastebėti tai, kas paprastai lieka paraštėje: kūno nuovargį, socialinę gėdą, aplinkos trapumą, kalbos smurtą, kasdienybės groteską. Ir būtent šis jautrumas šiandien tampa ne mažiau svarbus nei bet kokia ideologija ar aiški žinia. Todėl rinkinį „Niekas, pasiruošęs patriukšmauti“ galima skaityti ne tik kaip poezijos knygą, bet ir kaip jautrumo praktiką – bandymą išmokyti matyti tai, ką kultūra dažnai mėgina paslėpti.

– JULIUS KELERAS –

Išgirsti Degutytę

Tikėjau Janiną Degutytę ir Bronę Jacevičiūtę-Jėčiūtę buvus romantinėmis gyvenimo partnerėmis. Taip mes kalbėjomės čia, tarp savęs, bendruomenėje. Vos tik pasitaikė proga, pasiskolinau Giedrės Šmitienės sudarytą laiškyno tritomį ir įnikau. O perskaičiusi ėmiau ir suabejojau. Nors dar prieš tai kažkur tarp Vilniaus renginių sutikau Šmitienę ir, priėjusi susipažinti ir pakalbinti, pasakiau, kad mes norime jos (t. y. Degutytės) sau. Sudarytojai tai turėjo nuskambėti grėsmingai. Ji to nepasakė, priešingai, dalinosi mintimis apie ano laikmečio realijas, sąvokų, supratimų, galimybių skirtybes, egodokumentų autentiškumo perteikimą.

Abejonė, pasisėjusi manyje, kilo iš to, kad Janinos ir Bronės susirašinėjime neįžvelgiau to, ką tikėtumeisi perskaityti įsimylėlių laiškuose. Pavyzdžiui, to, ką radau kitų moterų, Virginios Woolf ir Vitos Sackville-West, tekstuose vienos kitai (*Love Letters: Virginia Woolf and Vita Sackville-West*), – kūniškumo, aistros ar aistros nuojautos ir ją papildančių dedamųjų: pavydo, pykčio, nusivylimo. Tiesa, romantinis-seksualinis ryšys tarp pastarųjų buvo žinomas faktas, jo nereikėjo spėlioti, interpretuoti. O Janinos ir Bronės laišakai, nors ir persmelkti artimo ryšio, vis dėlto neperteikia kūniškumo, jo ilgesio, aistringumo, tokio, kokį įsivaizduojame esant tarp įsimylėlių. Žinoma, nesitikėjau tiesioginių ir akivaizdžių nuorodų į seksą, geismą, juk sovietmetis, ne tik galimybės, bet ir sąvokos ir suvokimai buvo kitokie, o ypač moterų ir apie moteris. Bet kaip žmonės mes juk tokie patys, jaučiame ir išgyvename tuos pačius jausmus, o jų raišką, kad ir subtilią ar paslėptą, tikiu, gebėtume atpažinti. Aš neatpažinau.

Rugsėjo 9 d. „Meno avilyje“, Vilniuje, vyko *queer* festivalio „Kreivės“ renginys „Išgirsti Degutytę: ką reiškia *queer* praeities skaitymas?“. Renginį sudarė mano moderuojami laiškyno tekstų skaitymai ir diskusija, joje dalyvavo dr. Giedrė Šmitienė, doc. dr. Jurga Jonutytė, dr. Rasa Navickaitė ir dr. Rasa Kamarauskaitė, moderavo Viktorija Kolbešnikova. Renginys buvo skirtas apmąstyti, kaip galime interpretuoti ar kitaip perskaityti tai, kas anksčiau buvo nutylėta ar neįvardinama ir ar teisinga šiandienos kategorijas primesti praeičiai.

Būtent šioje diskusijoje pagavau save, kad kategorizuodama Janinos ir Bronės santykį retoriškai reikalauju atsakymo į klausimą – tai buvo seksas ar nebuvo? Iš pradžių kiek susigėdusi tokio savo primityvumo, pokalbiui rutu-

liojantis supratau, kad klausimas anaipol nėra nereikšmingas. Pirmiausia diskusijoje yra klausinama, kas yra *queer*. Logiška – jei aiškiai apibrėšime tai, tuomet ir Degutytę galėsime imti ir *padėti* šiapus ar anapus *queer* ribų ir viskas bus aišku. Kamarauskaitė atsako, kad terminas *queer* nurodo į tai, kas yra keista, iškrenta iš konteksto, neatitinka normos. Degutytės asmenybę ji ir mato kaip *queer* būtent dėl jos nenormatyvaus gyvenimo. O seksualinių santykių buvimo ar nebuvimo klausimas čia neturi reikšmės. Šmitienė atsako, kad Janinos ir Bronės santykis jai anaipol neatrodo keistas, bet Janinos sveikata – taip. *Queer* klausimą išprovokuoja Kolbešnikova, paminėdama šiandieninę tendenciją viską, kas ne visai normatyvu, įvardinti kaip *queer*, ne tik tai, kas susiję su seksualumo spektru, bet ir objektus. „Ne iki galo stalias, tai jau čia *queer* stalias“, – sako Viktorija. Sutinku. Plačiai ir bet kiuose kontekstuose vartojama *queer* sąvoka nustoja savo politinio svorio. *Queer* stalias, *queer* knygos dizainas ar *queer* tapatybė tāsoma kaip grindų skuduras – truputį šen, truputį ten ir galiausiai kibiran. Turint omeny šią tendenciją, poetės galimas įvardinimas kaip *queer*, atrodo, nebeturi tokio reikšmingo svorio.

Bet štai Degutytės įvardinimas lesbiete skambėtų ištis nepatogiai ir politiškai angažuotai. Kad ir kaip keista, bet tai Šmitienė paklausia: „Ką reiškia lesbietė? Ar tai seksas, ar draugystė?“ Kitaip nei *queer* (pagal Kamarauskaitės apibrėžimą), lesbietės sąvoka begėdiškai reikalauja atsakyti: „Tai buvo seksas ar ne?“ Ar galima būti lesbiete neturint seksualinio santykio su kita moterimi? Atsakymas – ir taip, ir ne.

Ne, nes būti lesbiete visų pirma ir reiškia seksualinę orientaciją.

Ir taip, galima. Dėl daugybės priežasčių galima būti lesbiete neturint ar nesiekiant seksualinio santykio. Pirmiausia dėl tokio santykio neatpažįstamumo, negalėjimo, nenorėjimo jo įvardinti kaip tokio ar dėl sąvokų netapatumo. Lietuva septintajame, aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje buvo kitokia, nei yra dabar. *Būti* lesbiete anuomet reiškė ligą, profesinę mirtį, tapatybės krizę. Degutytę galėjo savęs taip nematyti ir neįvardinti. Todėl įrodymų reikalavimas (buvo seksas ar ne) yra normatyvinis ir atitinkantis patriarchalinę žiūrą. Žinojimą sudaro objektyvaus stebėjimo rezultatas – faktai. Amerikiečių rašytoja, profesorė, feministė Audre Lorde, kalbėdama

apie savo kaip juodaodės lesbietės patirtį, nurodo, kad jos žinojimo šaltinis yra jausmas. Tai subjektyvi (vs. objektyvi), introspektyvi (vs. ekstravertiška) pozicija, leidžianti pažinti, žinoti save ir pasaulį, kuriame tarpsti tarp kitų (pvz., baltųjų ir heteroseksualiųjų hegemonijos). Jausmas yra objektyvaus mokslo ir jo suteiktų žinių priešprieša – *moteriška* patirtis.

Į Janinos ir Bronės santykį galime pažiūrėti kaip į draugystę. Štai viena draugė pasidalino, kad draugystės jai yra svarbesnės nei romantiniai santykiai. Draugystė tęsiasi ilgiau, ji išgyvenama nuolat ir ar ne šis santykis tuomet yra svarbesnis? Pasak kitos draugės (klausimas tikrai buvo aptarinėjamas plačiai), draugystė juk ir prasižada nuo meilės. Platoniškos meilės, tokios, kuri žadina norą pažinti, dalintis, būti kartu, žavėtis. Kita pažįstama buvo susirūpinusi, kad lietuvių kalboje neranda žodžio, galinčio įvardinti jos dabartinį santykį su kita moterimi, su kuria dalinasi namais. Tarp jų nėra seksualinio santykio, tačiau jos nėra tiesiog bendranuomininkės ar draugės, ryšys ypatingas.

Tačiau žinau, kad Kamarauskaitė (kartu su Navickaite) čia man paprieštarautų (ir visai teisėtai) dėl *queer* / lesbietiško santykių nustūmimo į istorijos paraštes, slepiant tai po draugystės skepetaitę. „Nematoma ir neįvardinama nėra tas pats“, – taikliai pažymi Kamarauskaitė. Ji teigia, kad geriau yra įvardinti, net jei gali suklysti, nes tuomet turėsi nuo ko atsispirti ir kurti diskursą. Alternatyva – diskurso nebuvimas. Balta dėmė.

Renginys pritraukė daugybę klausytojų, didžioji dalis jų buvo LGBT bendruomenės narės, bet taip pat ir kiti besidomintys. Simboliška, kad dar renginio pradžioje užgeso projektoriaus užsklanda ir vietoj teminio vaizdo (Antono Karyuko kūrinio „Janinos Degutytės portretas“ fragmento) pasirodė techninis užrašas „There is Nothing to Show“ („Nėra ką rodyti“). Vis pakeldavau akis į užrašą, deklaruojantį *nieką*, ir kas kartą klaidingai perskaitydavau „There is Nothing to See“, tarytum kažkas sakytų: „Nėra čia į ką spoksoti, tai lesbių reikalai, skirstykitės.“ Ir tokiu būdu, susirinkusios ir diskutuodamos, mes kuriame diskursą pačios apie save.

– SANDRA AMANKĀ –

Lesboezija ir literatūrinė frustracija

Dovilė Bagdonaitė. *Lesbiarūmas*. Eilėraščiai.
V.: Baziliskas, 2026. 51 p.

Kai „Lesbiarūmas“ pirmą kartą pakliuvo į rankas, pavarčiusi išganingai palinkėjau galva ir pagalvojau: „Gudru!“, nes man jis instinktyviai priminė Martyno Mažvydo „Katekizmo“ originalą. Gudru vietoj knygos išleisti *knygeliotę*, kurią labai patogų nešiotis kasdien ir išsitraukti bet kurioje situacijoje, kai turi laiko sukalbėti vienus poturius. Tiems, kas nemėgsta melstis, tai ši knygeliotė gali atlikti ir mados žurnalų funkciją – tiesiog verti, verti, kol paveikslukai baigiasi, kažką truputį paskaitinėji, ir viskas. Knygos dizainas jaukus, malonus ir asociatyvus.

Tikiu, kad „Lesbiarūmas“ buvo laukiamas su jauduliu ir smalsumu dar gerokai prieš jam pasirodant. Aukštus lūkesčius kurstė ir skambūs reklaminiai šaukiniai, pažadai, jog lesbiarūmas – panašiai kaip herbariūmas ar bestiariūmas, tad tikėjaisi savotiško sąvado, išsamios skirtingų rūšių apžvalgos ar bent jau pavyzdžių spektro. Čia mane ištiko pirmas nusivylimas, nes eilėraščių šioje knygoje mažoka, jų kiekio pjūtį dar sumažina ir tai, kad ne visi jie apie lesbietes, o jei iš knygos išimtume iliustracijas, jos apimtis dar tragiškiau susitrauktų. Tad vartydama ir skaitydama imu svarstyti, kur yra riba, kada knyga jau gali būti vadinama knyga, kada ji prauga brošiūra, užrašus su skečais, išauga juodraščių. Mažas formatas savaime nėra joks blogis, tačiau iš jo tikiuosi koncentruotesnio turinio, čia jau nebėra erdvės surašyti viską, kas ant liežuvio galo. Tikiuosi to, nes į herbariūmą aptrupėję augalai neklįjuojami, herbariūmas – tai preciziškai atrinkta kolekcija, skirta augalus išlaikyti ilgiau kaip savotiškus pavyzdžius.

Apie eilėraščių išliekamąją vertę šiais laikais kalbėti nebemadinga, tad nekelsiu šio klausimo, jis galbūt prailenktų ir su postmodernaus meno tendencijomis. „Lesbiarūmo“ estetika dažniau priartėja prie eilėraščių kaip žaidimo, išdykavimo („ieškau tos, su kuria galėčiau“, „Iškritusios iš konteksto“, „tu mano iešmas“), tad ilgalaikiškumo matas čia būtų kiek per drastiškas. Nyrant giliau į turinį, šis rinkinys pasirodė gana infantiliškas, toks ant ribos, kur kelčiau klausimą: tai meniškai vertinga poezija ar pirmieji bandymai mokyklos laikraščiu („Murkėraštis“, „Hobitas“, „Iš dainos žodžių neišmes“, „Jippii“, „Blablanakt, Liza“)?

Gal labiausiai suerzino tai, kad šioje *queer* ir lesbietiškoje poezijoje pasigedau *queeriškumo* ir lesbietišku. Lesbiarūmas man skamba kaip lesbiečių biblija. Ar bent jau bandymas pretenduoti į kažką stambaus, proveržį, sprogimą, tačiau jo pritrūko. Kai kurios patirtys pasirodė pernelyg universalios, tik tiek, kad vietoj vyro įklįjuojama moteris (pvz., „noriu pasistatyt namą“, „Vakaro fantazijos“).

Daugiausia lesbietišku aptikau eilėraščiuose „Mano ex“, „Odė gėjams“, „Nebegaliu būti lesbiete“. Suintrigavo neheteronorminės ir kitaip veikiančios bendravimo taisyklės, savita kūniškumo raiška, išryškinti lesbietiški rūpesčiai, peržengiantys romantinės meilės paieškų ribas.

Knyga pasibaigė. Nebeturiu ką daugiau pakomentuoti, nors dar norėčiau. Tikėjaisi daugiau. Turinio, perspektyvų, kampų, kažko intymaus / paslapties atvėrimo – kas tas lesbietiškas gyvenimas, kas toji lesboezija? Jaučiuosi lyg vietoj žadėto filmo gavusi pažiūrėti tyzerį. Apėmė literatūrinė frustracija.

– INETA PULKAUNINKĖ –

Laikas žudyti

► Atkelta iš p. 1

Ėmiau rengtis, jau reikėjo ištis eiti. Realybė buvo visai kitokia, ko gero, moteris jau buvo perpratusi nekantrius kareivių ir tilto darbininkų įgeidžius ir kiek tiksliai už juos sumokama. „Gaila“, – dingtelėjo. Ir, nenuleisdamas akių nuo moters, pagalvojau apie laišką kišenėje.

Ji būtų nusikvatojusi. Mudu visada kartu juokdavomės iš tokių atsitikimų, manydami, kad jie – vaizduotės vaisius. Negi galima uždrausti vyrui patenkinti geismą, kai šis – toks menkavertis – nepalieka jokio pėdsako? Man grįžus, ji būtų paklaususi: „Tai ar tenykštės moteris iš tikrųjų tokios gražios?“ – ir nė nebūtų laukusi atsakymo, lyg tai būtų jau seniai aptartas ir visai nereikšmingas dalykas. Tai netgi ne išdavytė, tik atlygis už ilgą tremties nuobodulį.

Susirinkęs daiktus, kuo mandagiausiai atsisveikinau. Atsidėkodama, kad padovanojau tą nepaprastą muilą, moteris nusišypsojo. Man nespėjus žengti vos kelių žingsnių, ėmė rengtis. Viskas buvo labai paprasta: jai tereikėjo užsivilkti tuniką ir apsisiausti plačia medvilnine toga. Apsirengusi atrodė lygiai taip pat kaip senovės romėnės, atkeliavusios į tuos kraštus arba prie pat Sudano, lydėdamos liūtų medžiotojus ir prokonsulus. „Gaila, – tariau, – kad gyvename skirtingose epochose!“ Galbūt ji žinojo visas paslaptis, kurias, net nepasigilinęs, nustūmiau į šalį tarytum varganą palikimą, norėdamas pasitenkinti nuobodžiomis, visuotinai pripažintomis tiesomis. Aš ieškojau išminties knygoje, o jos išmintis glūdėjo akyse, žvelgiančiose į mane iš dviejų tūkstančių metų praeities, visai kaip žvaigždžių šviesa, kuriai reikia tiek daug laiko, kad pasiektų mus. Būtent ši mintis, spėju, mane ir sustabdė.

*Iš: Ennio Flaiano. Tempo di uccidere. Milano: Adelphi edizioni, 2020
Vertė Rasa Di Pasquale*

Fotografija, kurios nėra. Sutikti Nidą

Pavadinimą ir temą inspiravo savaitė, praleista Nidoje, kur vyko tarptautinis fotografijos simpoziumas „Nida. Sutikti fotografiją“. Mačiau daug fotografijų, išklausiau daug pranešimų. Anot praeivio, besikalbančio telefonu gatvėje: „Čia pilna fotografų, visi kažką fotografuoja.“ Panorau reflektuoti šią savaitę fotografijomis, kurių nėra. Visos jos viliojo potencialia atmosfera ir galimybe tapti fotografiniu įvykiu, bet momento tikrumas netilpo į fotokadro siūlomą plokštumą, o metaforiškasis mąstymas, man taip reikalingas fotografuojant, takart nepasitėlė fotoaparato siūlomos optikos, kuri paprašo tikrovės sustingti priešais fotoaparata – papozuoti. Gal suveikė simpoziumo fotografijų gausa?

Anot vizualiosios kultūros tyrėjos Ariellos Azoulay, fotografija prasideda ne tada, kai fotografas, panorėjęs užfiksuoti kadre tai, ką mato, paspaudžia užrakto mygtuką (*photographed event*). Fotografijos įvykis (*event of photography*) gali prasidėti dar prieš atsirandant fotografijai, lygiai kaip ir nesibaigia fotografavimo akimirka. Vienas iš ne-filosofijos (*non-philosophy*) kūrėjų François Laruelle'is taip pat leidžia galvoti apie akimirką, kurios neįmanoma iki galo redukuoti į tai, ką fotografija reprezentuoja.

Minėti autoriai turbūt pritartų, kad nors ir nepasinaudojau fotoaparatu, intenciją tuo momentu turėjau fotografinę. Nutikusi arba, tiksliau, mane ištikusį vaizdą stebėjau, kaip įprastai tą darau fotografuodama: atlikau Vilėmo Flusserio aptartą žiūros gestą – kūnišką, erdvinį ir mąstantį veiksmą, kuriuo fotografas ieško savo pozicijos pasaulio atžvilgiu. Vaizdą mačiau tarsi būsimą fotografiją ir šis žiūrėjimas, pasak Susan Sontag, jau buvo susijęs su mano individualiu pasirinkimu, ką išskirti iš matomos tikrovės, į ką sutelkti dėmesį ir kaip į ją žiūrėti. Nors fotoaparato mygtuko nepaspaudžiau ar pirštu telefono nebakstelėjau, pats stebėjimas turėjo fotografinio žiūrėjimo ir matymo logiką, jaučiausi „fotografuojanti“: galvojau, kas gali būti išskirta, sukadruota, priartinta, sustabdyta, pakartota, ieškojau pozicijos, keičiau atstumą, žiūros kampą, laukiau, rinkausi.

Gal tai savotiška išplėstinės fotografijos (*expanded photography*) versija, kai fotografija, neapribota kadro ir jo suteikiamo fotografinio paviršiaus, patiriama kaip spalvinių ir erdvinių santykių atmosfera ar įtampa tarp jų?

Atsivėrimas Kitybei, kai vaizduotė gali „sukelti Kitybės savo paties steigtįje“ (Kristupas Sabolius, „Vaizduotė, spontaniškumas ir Kitybė“, *Religija ir kultūra*, 2009, Nr. 6)?

Medis. Kuplus, neįprastai žalias, girliandomis žibantis medis visai prieš sutemstant. Artėju prie jo nuo prieplaukos, o šurmuly po medžiu vis stiprėja. Būtų jis senas

gluosnis, jei nebūtų panašus į stebuklą medį, pilną klegėjimo ir džiaz garsų.

Stirma vienu šuoliu kerta įprastinį pasivaikščiojimų takelį pušyne. Sustoja, laižosi kailį. Ji ruda kaip pušų kamienai, tik baltas užpakalis rusvai žaliame švyti.

Violetiniai vaiko batukai jau kelinta diena pamiršti ant žalio suoliuko. Jų forma dar atmena vaiko pėdas.

Ant asfalto gulinti nosinė iš tolo primena paukštį. Iš arti pažiūrėjus – sparnai lyg japonų graviūros.

Stora, soti, meili katė prie įėjimo į „Maximą“. Tupi minkštas rainas kamuolys, o baltos priekinės letenėlės tarsi netelpa po storu kailiu.

Trys draugės fotografuojasi kultūrinių Nidos želdinių fone – labai jaukių ir spalviškai subtilių gėlynų. Viena ieško pozos, kita žiūri į telefoną, trečia – į jas abi. Laukia.

Prie Parnidžio kopos sėdžiu ant suoliuko ir jaučiuosi vaiku, nes kojomis žemės nesiekiu. Varnos strikinėja aplink mane, kartais purptelėdamos pažeme – tikriausiai laukia, gal ką valgysiu. Jų tamsiai pilki siluetai jaukiai dera rusvų smėlynų fone.

Aprūdijęs žvejų laivas, priešvartuotas krante. Apžiūrėjęs jį ir galvoju, kaip nufotografuoti tuos mažiausiai penkiasdešimt sezonų, kada juo buvo plaukiama į marias gaudyti žuvų.

Žiūrių ir lietu po gatvės žibintu, ir atrodo, lyg smulkiai snigtų tamsoje.

Fotografuoju japonę, gal korėjetę jos telefonu, jai pačiai paprašius. Matau moters ir švyturio spalvinį santykį čia, ant kalvos, ir užplūsta tikrumas, kad esame vedami ir būsime nuvesti.

Vyras ir moteris kartu džiausto skalbinius. Saulėje jų figūros tai susilieja, tai atsiskiria tarp šviesių skalbinių, kedenamų vėjo. Ilgiuosi.

Baltos, putotos jūros bangos ir juodai apsirengęs vyras, išilgai kranto vėjyje vaikstantis pirmyn atgal, atgal pirmyn. Rankos jo nelyg maldai sudėtos.

Dvi varnos ant suoliuko. Smilgos plaikstosi aplink jas kaip vėjo plaukai. Viena nuskrenda, kita lieka tupėti ant

atlošo – artėju prie jos. Jos būsimas skrydis jau mano akyse.

Švyturio prižiūrėtojo name jau seniai nieko nėra namie. Užuolaidų geltonumą pastiprina saulės šviesa pro langą. Jos kabo ant vaikystėje matytų varinių kabliukų su grandelėmis kaip flamenko šokėjų auskarai. Tapetų rožytės vilioja mano žiūrą į kampą, kuriame tūno šešėlis.

Tame taške, einant į prieplauką, netikėtas santykis tarp žalios, beveik salotinės žolytės ir akvarelinio dangaus sukuria tokią gaivią erdvės perspektyvą, kad lieku stovėti kaip įbėsta ir dar ilgai akimis glostau kamuolinius debesis, tarsi tapyčiau.

Moteris ir šuo. Abu sėdi aikštėje ant suoliuko ir žiūri viena kryptimi. Jeigu ne šuns nerimastingas trypčiojimas vietoje, galvočiau, kad jie nieko nelaukia.

Skaisti mėnulio jaunatis švyst ir pasirodė tarp kamuolinių debesų. Sulaikyta kadre ji teiktų ramybę tam, kas iš esmės nepažinu.

Kokios ryškiai purpurinės šviesos lyg užuolaidos išžiebė Nidos prieplaukos languose antrame aukšte vakarėjant. Būsimo koncerto ar vakarėlio nuojauta...

Fotografės Ingos Dingos žydro golfo deklotė labai traukia akį gausiais sidabro papuošalais.

Kol sėdžiu ant suoliuko ir žiūriu į jachtas prieplaukoje, nuo stogo klekėdami pakyla pulkas kirų išpūdingai suvirpindami orą. Akimirka kaip priminimas, tarsi ne ten būčiau žiūrėjusi.

Smiltyninė rugiaveidė vėjyje aplink save palieka ryškų puslankį. Prisiminiau bene pirmąją savo „menišką“ nuotrauką, darytą po didintuvu tamsiame kambarėlyje su fizikos mokytoju Vaclovu Jankumi, kuris anuomet vadovavo mokyklos fotobūreliui. Pamenu, kaip stengėmės kuo realistiškiau atspausiti jos pradinę tikrovę, nes kadras itin vertingas atrodė. Jeigu fotografuočiau tą augalą dabar? Bandyčiau nufotografuoti vėją aplink jį.

P. S. Fotografijoms, kurių nėra, sukūriau įvadinį kontekstą, kad pastiprinčiau fotografinio žiūrėjimo bei matymo filosofiskumą ir paatviraučiau apie fotografę be fotoaparato.

– MALVINA JELINSKAITĖ –

Pradedantieji

PDR almanacho sutiktuvės

Mažos šalies didelio miesto mažoje gatvėje, nedidelėje, jaukioje Vilniaus literatų namų erdvėje įvyko tarptautinio literatūros festivalio „Poetinis Druskininkų ruduo“ almanacho pristatymas. Renginys buvo neilgas, tačiau jame savo kūryba dalinosi poetai iš įvairių pasaulio šalių: Latvijos, Estijos, Čekijos, Kroatijos, Turkijos, JAV ir net Pietų Afrikos Respublikos. Modernistinės poezijos vaisiai gimė daugiausia baltosiomis eilėmis ar verlibru. Buvo ir įprasmintų skyrybos ženklų *poetaškis* – nebūtina jį vadinti eilėraščiu, greičiau – poeto „pasitaškymu“ vieno taško neišmatuojamuose gyliuose. Šis kūrinys tikriausiai neatsitiktinai buvo parinktas renginio įžangai, o jį skaitė arba, tiksliau, aiškino pats jo autorius Benediktas Januševičius. Visus pralinksmino ir patenkintus klausytojus išleido į tarptautinius poezijos vandenis.

Turkas Metinas Celālas deklamavo apie mirtį, eilėraštis užrašytas be kablelių ir taškų. O kam tie skyrybos ženklai, jei egzistencija vis vien beribė, ar būsime šiapus, ar anapus mirties. Estė Sveta Grigorjeva (ne)eilavo apie šiapusinę realybę – apie lytėjimą kūno, smarkiai sulipusio su eilėraščio pirmuoju asmeniu. Dovydas Grajauskas ją vijosi taip pat pirmuoju asmeniu, tik temperamentingiau. Rūta Mikulėnaitė-Jonuškienė apie būti eilavo kaip estė, irgi per kūną: „Negaliu užmigti, mano kūno langai atviri...“ Kroatė Marija Dejanović melancholiškai išliejo: „Bučiuoji mano skruostą, kuris ne mano“, latvės Līvos Martos Rozės lyrinė „aš“ taip pat vaikštinėjo apimta ribinės

Besimankštinantys poetai. „Poetinis Druskininkų ruduo“, 2026. Saros Poisson nuotrauka

būsenos, pasipuošusi „suknia per mirusiųjų dieną“, įleisdama į klausytojų ausis daugiau grotesko: šlykštu, dvokiantis liftas, klubas, jiedu blioė per langą ir toji aksomo suknelė... Kristina Tamulevičiūtė jai antrino per ne mažiau egocentrišką lyrinę „aš“, perkančią sau sijoną ir palaidinę, ir grandinę, įamžindama save vaidenimesi giminėms. Poetė tvykstelėjo klasikiniiais gotės atributais – spygliai, grandinė, kerzai ir mirtis (o ji – taip pat moteriškosios giminės?), nes juk „šakoms jau nebeskauda“. Iš skaitovų išraiškingu deklamavi-

mu išsiskyrė Graikijoje gyvenanti amerikiečių poetė A. E. Stallings, maloniai kvietusi – „come, my child, come“ – į... kapą.

Charlis-Pierre'as Naudė iš PAR ir Vilniuje gyvenantis amerikietis Kerry Shannas Keysas eiliavo apie būtį ir gyvenimą atsiriboję nuo savo ego. Naudė kūrinys pasirodė lyg didžiulis, subtiliai suderintų detalių gausus gyvas paveikslas, kuriuo klausytojas galėjo grožėtis saugiu žiūrovo atstumu. Ir čia dūko mirtis, karas, šešėliai ir vampyrai, nakties šokiai pynėsi su lavonais, gaktomis, krūtimis, bažnyčia, vestuvėmis, medicina ir griaučiais. Jo eilėraštis pro ausis į mintis įsiliejo lyg vientisas, kupinas vaizdinių ilgametražis filmas, jau seniai prasidėjęs ir dar nesibaigęs. Nesinorėjo, kad baigtųsi, taip buvo įdomu ir... baisu.

Visus autorius lyg rožinio karoliukus jungė mirties, kūniškumo ir būties dramatiškumo malda. Egocentriški lyriniai herojai stojo į pirmąją liniją prieš gyvenimą drąsūs, esantys savimi ir atviri. Tačiau aplink, kažkur arti plevena bejėgystės jausmas. Atrodo, kad autoriams poezija yra lyg anestetikas prieš sunkią (gyvenimo) operaciją, kurios išvengti neįmanoma, o kol ji neprasi-dėjo, norisi gyvenimą liesti ir patirti, kad galėtų vėliau tarti, kaip deklamavo poetas iš Čekijos Janas Škrobas: „Stengiuos, bandau, esu tai girdėjęs, prisiminiau...“

– IEVA BARANAUSKAITĖ –

Latvių rašytojo Mārio Bērzinio Gūtenmorgenas yra vienas tų personažų, kuriems autorius ilgainiui tampa beveik nebereikalingas: nuo pirmųjų istorijų, išspausdintų 2007 m., jis spėjo įgyti savo balsą, biografiją ir net tapti rašytojo *alter ego*.

Šiose trumpose istorijose, kurios jau yra įgavusios žanrinį „gūtenmorgenų“ apibrėžimą, Bērzinis tikrovės beveik nedeformuoja, jam užtenka vos pasukti logikos rankenėlę, ir kasdienybė pati ima gaminti absurda. Gūtenmorgenas yra šaipūnas, triksteris, leidžiantis sau pasakyti, kad karalius nuogas. Trumpi, iš pirmo žvilgsnio paprasti Gūtenmorgeno nutikimai priverčia nusijuokti, o paskui susimąstyti. Visi „gūtenmorgenai“ pavadinti „Gūtenmorgenas ir [kas nors]“, o kiekviena istorija prasideda žodžiais „Kartą Gūtenmorge-

nas“. Latvijoje išleistos dvi šių istorijų knygos: „Gūtenmorgenas“ (*Gūtenmorgens*, 2007) ir „Gūtenmorgenas antrą kartą“ (*Gūtenmorgens otrreiz*, 2017). Viena recenzija pavadinta „Gūtenmorgenas ir recenzija“, kita – „Gūtenmorgenas kvadratu“, vadinasi, ir kritikai mie-lai įsitraukia į šį žaidimą. Šiuose pasakojimuose dažnai veikia jo sutuoktinė ir draugai: Kalninis su žmona, Krūminis, Bērzinis, Lejinia. Versta iš naujausių Gūtenmorgeno nuotykių, kuriais su vertėja pasidalijo pats autorius.

Lietuviškai yra pasirodęs Bērzinio romanas *Svina garša* („Švino skonis“, 2021, vertė Laura Laurušaitė), kuriame atpažįstama rašytojo bravūra susiduria su istorijos patirtimis, Holokausto žiaurumais, prieš kuriuos humoras galiausiai tampa bejėgis.

MĀRIS BĒRZIŅŠ

– Todėl, kad dainavimas yra labiau dvasinė veikla, be to, garsas žmogaus kūne kyla iš apačios į viršų. O šokama ant lygaus, horizontalaus paviršiaus, ir šokis prisodrintas seksualinės energijos. Čia svarbiausia judesiai, prisilietimai, taigi fizinis pradas. Supranti?

– Gal ir taip, nors mes iki seksualinio prado dar nepriėjom, – šiek tiek nuraudo Kalninis.

– Nesijaudink, dar priesit, – guosdamas Gūtenmorgenas pliaukštelėjo Kalniniui per petį.

– Dar nežinia, kaip ten bus, – tarė Lejinia, kuriai jau įgriso vienai ploti delnais į tuščią orą. – Aš vis dėlto manau, kad ir šokyje daug dvasingumo. O kur dar gražūs kostiumai...

– Yra, yra, kaipgi be jo. Kūnas be dvasios neapsieina, kaip ir dvasia – be kūno. Bent jau šiame pasaulyje... – Gūtenmorgenas neturėjo laiko leisti į ilgas diskusijas. – Geriau padėkit man tą kryžių nunešti iki Mežaparko es-trados.

Kalninis dar norėjo pasispyrioti ir pamokyti, kad kiekvienas savo kryžių turi nešti pats, bet Lejinia jau buvo entuziastingai įsitvėrusi į simbolį. Kalninis atsiduso ir suėmė kitą horizontalaus skersinio galą.

Gūtenmorgenas ir skaitymo maniera

Kartą Gūtenmorgenas per radiją išgirdo žinomą poetą skaitant eilėraštį, ir jį eilinį kartą užklupo gana nereikšmingas, bet vis sukirbantis klausimas – kuo kartais poezija skiriasi nuo trumposios prozos ir atvirkščiai. *Man patinka, bet skamba kaip proza, nors laikoma poezija. Ar nesugebu išgirsti ritmo? Ko nesuprantu ir kur čia paslaptis?* – Gūtenmorgenas irzliai kasėsi pakaušį, bet neilgai, nes, išgirdus žodžius „mums patiko manyti, kad taip kalbame apie savo jausmus...“, jam staiga toptelėjo, kad tas neapčiuopiamas skirtumas priklauso nuo skaitymo manieros. *Ak! Juk taip akivaizdu ir paprasta, ir kaip anksčiau nepastebėjau! Jeigu tekstą skaitai kaip poeziją, vadinasi, tai ir yra poezija, o jeigu kaip prozą – tai proza. Skaitymo būdas lemia kūrinio formą!* – Gūtenmorgenas pliaukštelėjo sau delnu per kaktą. Jis pasijuto toks laimingas ir nuskaidrėjęs, kad Poezijos dienų proga nusprendė paimti kokį klasikinį romaną ir perskaityti jį kaip epą ar poemą. Išsitraukęs iš lentynos pirmą pasitaikiusią knygą, atsistojo vidury kambario ir ėmė deklamuoti:

*Senolėle,
kada tu man duosi
ir tą baltąją mamos skarelę,
kurį šiandien rodei?
Tada, dukrele, kai tu būsi jau didelė
ir eisi konfirmacijos.
Ir tavo motina pirmąsyk...**

– Ką čia skaitai? Šiuolaikinę poeziją? – tarpduryje išdygo Gūtenmorgeno žmona.

– Ne, mieloji! Skaitau brolių Kaudzyčių „Matininkų laikus“ [pirmas latvių romanas, išleistas 1879 m., – *L. L.*], – atsakė Gūtenmorgenas ir pridūrė: – Tik kaip poeziją.

Gūtenmorgenas ir rinkimų sistemos subalansavimas

Kartą Gūtenmorgenas stebėjo, kaip Kalninis pilsto vandenį iš vienos statinės į kitą, kad abiejose būtų po lygiai, ir susimąstė apie neįkintamą dvejų pasaulių ir žmogaus prigimtį. Viskas perpus, viskas priešybėmis: diena – naktis, taip – ne, džiaugsmas – rūpesčiai, pliusas – minusas, – vardijo Gūtenmorgenas, bet priėjęs prie „už“ ir „prieš“ neramiai krūptelėjo. Staiga susivokė, kad netrukus reikės eiti į parlamento rinkimus, o ten balsuoti galės tik vieną vienintelį kartą ir tik „už“.

– Šitaip nieko nebus! – gana garsiai sudejavo Gūtenmorgenas ir taip smarkiai spyrė į kairiąją statinę, kad Kalniniui iš rankų išsprūdo kibiras.

– Kas tau netinka? – rūščiai pažvelgė į draugą Kalninis. – Rinkimų sistema netinka! – nukirto Gūtenmorgenas. – Nagi, pats pagalvok! Žmonės ateina balsuoti, po kiek laiko jie ima pikintis politikais, kuriuos patys išsirinko. Absurdas. Ir vėl viskas negerai, viskas blogai. O žinai, kodėl taip yra?

– Kodėl? – suraukė antakius Kalninis.

– Todėl, kad žmonės nubalsavo „už“, bet savojo „prieš“ taip ir neišreiškė. Tas „prieš“ tūno juose, rūgsta, kol vėliau prasiveržia nepasitenkinimu ar net, neduok Dieve, li-gomis. O jeigu jie iškart būtų nubalsavę ir „už“, ir „prieš“, viskas būtų darnu. Todėl turime kuo skubiau keisti taisy-

Gūtenmorgenas ir greitojo valgymo varžybos

Kartą Gūtenmorgenas su žmona per radiją išgirdo, kad Rygoje vyks mėsainių greitojo valgymo varžybos.

– O Dieve! – iš siaubo atsiduso Gūtenmorgeno žmona. – Bet, mieloji, tai juk labai žmogiškas renginys, – ramindamas tarė Gūtenmorgenas.

– Ir kas gi čia žmogiško? – žmona nustebusi pažvelgė į vyrą. – Greitasis valgymas – visiškas idiotizmas.

– Taip, sutinku, bet ar esi mačiusi tarp gyvūnų idiotų, ir dar tokių, kurie rengtų greitojo valgymo varžybas ir jose dalyvautų? – retoriškai paklausė Gūtenmorgenas ir pridūrė: – Todėl tai grynai žmogiška.

Gūtenmorgenas ir santykių gerinimas

Kartą Gūtenmorgenas sėdėjo su Kalniniu parke ant suoliuko ir tylėjo.

– Čia taip ramu, kad net nuobodu darosi, – nusižiovavo Kalninis. – Gal dėl ko nors pasiginčijam?

– Manai, verta? Ir taip žinau, kad mūsų pažiūros skiriasi, bet nei aš tave įtikinsiu savosiomis, nei tu mane. Galiausiai tik susipyksim ir vienas kitam mėlynę po akim įstatysim. Kam mums to reikia? – abejojo Gūtenmorgenas.

– Tu nesupranti! – pasakė Kalninis, ir Gūtenmorgenas jau pamanė, kad draugas pradėjo ginčytis, bet šis tik plėtojo savo sumanymą. – Mūsų dualiame pasaulyje taip jau surėdyta – be blogio nebūna gėrio, – aiškino jis. – Argi nežinai, kaip būna gera po barnio susitaikyti? O kai susitaikai, santykiai tampa dar geresni ir tvirtesni. Tokia jau ta pažanga, be konfliktų ji nevyksta. Supranti?

– Na... – Gūtenmorgenas nenoriai, bet buvo linkęs sutikti. – Man taip su žmona būna. Po kiekvieno nesutarimo vienas kitą dar labiau pamilstam.

– Tai ir sakau, reikia truputį... – Kalninis pasiraitojo rankoves.

– Bet man kažkaip šiandien nesinori, – susiraukė Gūtenmorgenas. – O jeigu tuo trupučiu neapsiribosim ir netyčia taip susiplieskim, kad viskas – draugystei galas?

– Ką čia paistai, anksčiau ar vėliau vis tiek susitaikysim, – Kalninio agresijos lygis jau buvo pakilęs iki aštuoniasdešimt keturių procentų ir jis atsistojo kovine poza. – O gal bijai? Ar šiaip esi kvailas! Kas pas tave vietoj smegenų – pjuvenos?

– Ką pasakei? Pačiam galva susisuko! – užbėgdamas draugui už akių, Gūtenmorgenas užvožė Kalniniui per susisukusią galvą, pamanęs, kad dėl geresnių santykių šiek tiek nepakenks.

Gūtenmorgenas ir „Baltic“

Kartą Gūtenmorgenas susapnavo, kad „airBaltic“ leidžiasi visas drebėdamas ir susilieja su „Rail Baltica“, o vietoj jų abiejų atsiranda nauja įmonė „Ai-rai Baltic“.

Oro tramvajus? Kodėl gi ne? – pabudęs pagalvojo Gūtenmorgenas ir išvažiavo į Siguldą.

Gūtenmorgenas ir Tėvo diena

Kartą Gūtenmorgenui šovė į galvą, kad krikščioniškos Tėvo dienos šūkis galėtų būti „Tėve mūsų, kuris esi danguje“. Paskui jis kažkodėl pagalvojo apie lakūnų vaikus ir truputį sutriko.

Gūtenmorgenas ir Dainų šventės kryžius

Kartą Gūtenmorgenui pasirodė, kad gyvenime kažko trūksta, ir jis pasisiūlė panešti Dainų šventės kryžių. Vieną dieną, nešdamas savo nešulį per parką, Gūtenmorgenas pamatė Kalninį ir Lejinią. Jie, kaip įprastai, nesėdėjo ant suoliuko, o pievutėje trypė polką su ragučiais. Pamatęs Gūtenmorgeną, Kalninis sustojo, o Lejinia, inercijos pagauta, toliau šoko viena.

– Ei, ką tu ten tempi? – šuktelėjo Kalninis.

– Negi nematai? – Gūtenmorgenas atrėmė kryžių į liepą ir nusibraukė prakaitą. – Dainų ir šokių šventės kryžių nešu.

Kalninis nieko nesuprato, nes apie jokių Dainų šventės kryžių iki šiol nebuvo girdėjęs.

– Iš kur Dainų šventėje atsirado kryžius? – jis suraukė antakius.

– Tai simbolis, Kalnini, – paaiškino Gūtenmorgenas. – Vertikalus skersinis reiškia dainavimą, o horizontalus – šokį. Supranti?

– Ak, šit kaip? – stebėjosi Kalninis. – O kodėl?

kles. Kaip vandeniui tavo statinėse, taip ir rinkimų sistemai reikia pusiausvyros.

– Kaip tu tai įsivaizduoji? – paklausė Kalninis.

– Labai paprastai, žiūrėk! – gestikuliudamas Gūtenmorgenas ėmė dėstyti savo sumanymą. – Rinkėjas už patinkančią partiją balsuoja „už“, o už nepatinkančią – „prieš“. Tada matytume ne tik nugalėtoją, bet ir tautos labiausiai nemėgstamą politinę jėgą, kurios kitą kartą jau neprileistume prie lovio. Ir taip kaskart po vieną išmestume, kol liktų tik dvi partijos. Tada, aišku, „už ir prieš“ sistema netektų prasmės, užtat šitaip, pasitelkę pusiausvyros principą, būtume išravę visas piktžoles iš politikos pievos. Na, kaip tau toksėjimas?

– Ką aš žinau... – Kalninis susimąstęs delnu perbraukė statinėje vandens paviršių. – Šiaip visai įdomu, bet ar taip būtų teisinga? – kiek skeptiškai nutęsė jis.

– O dabar teisinga? – retoriškai šyptelėjo Gūtenmorgenas. – Bet tai nesvarbu, svarbiausia, kad būtų įdomu.

Gūtenmorgenas ir meditacijos skonis

Kartą Gūtenmorgenas atrado naują meditacijos būdą. Anksčiau jis jau buvo išbandęs mantrų kartojimą, kvėpavimo stebėjimą, susitelkimą į meškerės plūdę, daug kartų klausęsis tylos ir dar visko prisigalvojęs, bet įkyrių minčių vis tiek neįstengė atsikratyti. Ir štai kartą, viešėdamas pas tetą, jis valgė plaukiojančias salas [klasikinis desertas iš plaktų kiaušinių baltymų „salelių“, patiekiamų ant vanilinio kremo, – *L. L.*] ir netikėtai pastebėjo, kad taip įsijautė į skonį, jog visos mintys išgaravo kažkur į žyduosius tolius. Tokios dvasinės ramybės Gūtenmorgenas dar niekada nebuvo patyręs, tačiau – deja! – ji truko neilgai. Palaima baigėsi sulig paskutiniu deserto kąsniu. Gūtenmorgenas paprašė tetos dar vienos porcijos, bet, nelaimei, salos jau buvo pasibaigusios. Bet jis nenusiminė, nes pagaliau suprato, į ką medituojant jam geriausia sutelkti dėmesį. Taip pat suprato, kad valgydamas avižų košę tikrai nepasieks gilios meditacinės būsenos. Ir plaukiojančios salos, net vulkaninės, ilgainiui gali nusibosti – reikės įvairių gardžių valgių.

Eidamas namo Gūtenmorgenas svarstė apie visokių delikatesus, kol staiga prisiminė, kad netrukus Kalėdos, ir žmona, laikydamosi senųjų tradicijų, patieks trejus devynerius, tai yra 27, valgius. *Kaip puiku!* – apsidžiaugė Gūtenmorgenas. – *Ištisos trys dienos visiškos transcendencijos! Svarbiausia – nesikelti nuo stalo.*

Gūtenmorgenas ir referendumas

Kartą Gūtenmorgenas užsimanė referendumo. Paties didžiausio, kokį tik Latvijoje būtų galima surengti. Tokio, kad tiesos akimirką išgyventų ne tik valstybės prezidentas, bet ir visa tauta. Referendumo dėl vertybių ir kad būtų balsuojama atvirai. Kad matytųsi, kas už ką, kiek tokių ir kaip tvirtai laikosi savo įsitikinimų. Antraip atspėk kad nori, ką Kalniniui iš Rūjienos ar Krūminiai iš Stendės padovanoti gimtadienio proga – kelionę į Voronežą ar į Amsterdamą. Kas žino, gal Europa jau nusibodo, norisi ko nors ekstremalesnio.

Gūtenmorgenas ir pietūs Baltuosiuose rūmuose

Kartą Gūtenmorgenas, kuris šiaip jau buvo veganas, iš nervų baisiai užsimanė kruvino bifstekso su kraujine dešra. Užėjo papietauti į Baltųjų rūmų valgyklą, bet vos tik pradėjo valgyti, šalia jo prisėdo du Kremliaus agentai slapyvardžiais Trumpis [latviškai „tūzas“] ir Džei Dy Vanckaras [latviškai *vanckars* – „užperėtas kiaušinis“ – *L. L.*]. Taip staiga, nei iš šio, nei iš to. Vanckaras, įžūliai spoksodamas Gūtenmorgenui į burną, ėmė skaičiuoti jo kąsnius, o Trumpis tuo metu patyliukais mėgino nugvelbti iš jo lėkštės gabalą kraujinės dešros. Gūtenmorgenui iš susijaudinimo taip smarkiai ėmė drebėti rankos, kad jis netyčia peiliu perrėžė Vanckarui miego arteriją, o Trumpiui šakute pataikė tiesiai į širdį.

– Ne visai taip įsivaizdavau, bet patys prisiprašėt... – tarsi teisindamasis sumurmėjo Gūtenmorgenas ir pabudo. Ir nusivylė, kad pabudo.

Iš latvių kalbos vertė Laura Laurušaitė

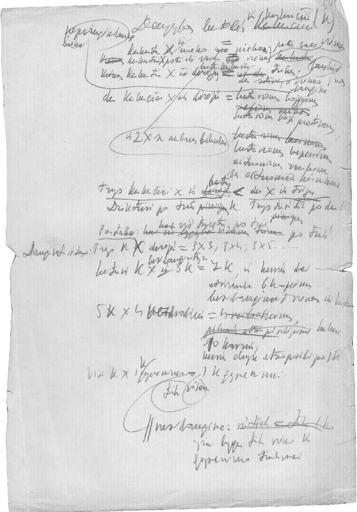
* R. ir M. Kaudzyčiai, *Matininkų laikai*, vertė Aleksandras Žirguly, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 11.

Archyvų razinkos (10)

Jau senokai sklando istorija apie archyvarę, kuriai, kitaip nei jos kolegoms, neaugo bicepsai nuo kultūros vertybių kilnojimo. Yra žinoma, nors kol kas moksliškai neįrodyta, kad archyvams visi „icepsai“ atsiranda nuo „išskirtinės vertės kultūros vertybių“. Ištikimieji archyvo skaitytojai tikino savo akimis matę, kaip kadaise vienam archyvarui nesustabdomai pradėjo didėti raumenys. Esą užteko tik kilstelti itin žinomo menininko fondo bylą ir šast – pavirto į žmogystą su Halko ataugom. Siekdama išsiaiškinti raumenų ekspansijos priežastis vadovybė atliko vidinį auditą. Atseit nuo to karto priimtas nutarimas, kad per parą archyvarui leidžiama prisiliesti prie ne daugiau kaip šešių išskirtinės vertės kilnojamųjų vertybių. Kitu atveju neišvengiama tokios anomalijos rizikos. Tarp archyvarų kilo nemažas sąmyšis, nes pasidarė visai neaišku, kaip žinoti, ar čia išskirtinės ar paprastos vertės vertybė. Kaip ir su kuo jas sveria?!

Audito metu vadovybė kaip tik ir aptiko tą archyvarę, kurios rankos, nepaisant nenuilstamo vertybių kilnojimo, visiškai nesiskeitė. Gal net atvirksčiai – atrodė, kad darosi vis liaunesnės. Vargšelei rekomendavo imituoti didžiarankių kolegų judesius, stebėti, kaip jie vertybes ištraukia iš saugyklos lentynų, o vėliau – iš dėžių ar bylų aplankų. Ji net ryžosi pakeisti savo rytinį desertą: prie juodos it sąžinė kavos vietoj įprastų aguoninių rinkosi proteininius varškės sūrelius. Archyvarė žinojo, kad su silpnom rankelėm ilgai vertybių kilnoti neteks. Malonusis skaitytojas, esu įsitikinusi, kad jei tik galėtum įsiterpti, tai šauktum, kad problema – negebėjimas išsirinkti vertybių, nuo kurių augtų raumenys. Gal tu šįkart būsi teisus, bet paprašysiu įsipatoginti ir leisti archyvarėi pačiai prabilti.

Paskutinį vasaros ketvirtadienį važiuoju į lietuvių grafikės G. sodybą pasi-vežti ten likusių jos darbų. Atsimenu tik tiek, kad prie Marcinkonių Šv. apaštalo Simono ir Judo Tado bažnyčios pasukom į dešinę. Prasidėjo miško kelias, kuriuo net velniai vaikų nevedžiotų. Iš šono atrodė, kad šutvę archyvarų išsiuntė dalyvauti ralio varžybose, o mes nusprendėm sutaupyti laiko ir vienu išvažiavimu archyvinį fondą papildyti. Pusiaukelėj dingo ryšys, autobusiuko prietaisų skydely žybsinčios lemputės tiko nebent Kalėdų eglutei, o ne darbinei mašinai. Betono džiunglėse manęs tebelaukė kompiuteris, o jame lentelė

Marcelijus Martinaitis, „Kukučio daugybės lentelė (n)“, nedatuota. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 598, ap. 1, b. 508, l. 54

su užrašu: „Archyvo išskirtinę etninę, istorinę, estetinę ar mokslinę vertę turinčių kilnojamųjų kultūros vertybių sąrašas.“ Valstybė turėtų kompensuoti deguonies kaukes, jei nori, kad tokius sakinius skaityčiau keliasdešimt kartų per dieną. Taigi grįžusi lentelėje privalėjau nurodyti informaciją apie archyvinį fondą ir išskirtinių vertybių tikslus matmenis, jų svorį. Būčiau galėjusi lengvai suskaičiuojamų gėrybių prigrįbauti archyvarų ralio metu.

Dzūkiskos kopos priminė apie netoliese esantį Šakočių muziejų, kuriame gali atsistoti prie beveik 86 kilogramus sveriančio 3,7 metro aukščio šakočio. Šis lietuviškas Eifelis ten stovi jau daugiau nei dešimtmetį – va tau ir svorį turinti vertybė! Tikriausiai reikėjo įdarbinti visas apylinkių vištas, kad tokiam statiniui gautum 1 700 kiaušinių.

Kai galiausiai pridardėjom sodybą, mano akis iš karto patraukė it iš Kudirkos satyrų išplaukusi klasicistinių proporcijų tapykla. Irgi kilnojamoji vertybė, į kurią prieš šimtmetį Boruta sugrūdo visą bažnytikaimį. Nesupratau, kodėl visas atrodė įtartina nepakeliama. Iki autobusiuko reikėjo nunešti tik kelis popieriaus ritinėjus, bet vos įstengiau juos pakelti. Sodyboje mus pasitikęs rašytojos D. sūnus, kuris man nežinomais ryšiais susijęs su grafike G., pasiūlė išgerti arbatos. Po raliavimų per Dzūkijos miškus arbata nebuvo mano pirmas pasirinkimas, bet sutikau. Visi nuėjom prie upelio, nes gerti karštą arbatą kepinant saulei atrodė puiki mintis. Keistasis sūnus pasakojo vėjus apie neegzistuojantį Romos imperatorių Skroblą, nuo kurio kilęs upelio pavadinimas, ir sodyboje esantį aukurą, kaip supratau, šiuo metu atliekantį tik peleninės funkciją.

Aš visą laiką galvojau tik apie Martinaičio vienos Kukučio baladės svorį. Tikriausiai jis priklauso nuo Kukučių ir taisyčių kiekio. Nors Kukučio daugybės lentelėje nurodyta, kad visada „Kukutis × pats iš savęs = vienas“. Palauk, o lapas čia jau vertybė, o gal reikia bent dviejų, kad tokia taptų. Kiti sakė

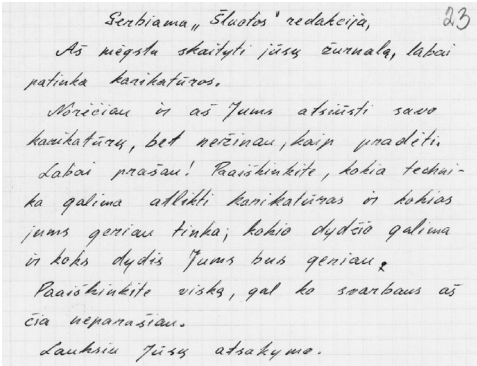
Jolitos Skablauskaitės piešinys be pavadinimo, nedatuotas. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 791

nejaučiantys svorio skirtumo tarp rankraščio su taisymais ir sterilučio mašinraščio. Kodėl tuomet aš paprastus lapus dar įstengiu pakelti, o prikevertotų, ypač skirtingais rašikliais, – niekaip. Su Kukučiais kaip ir aiškiau, bet ką tos svarstyklės rodys ant jų uždėjus, pavyzdžiui, Jolitos Skablauskaitės monstriukus. Su kuo aš pamatuosiu jos studijų laikų dienoraščiuose likusią ašarų druską. „Skaitai visai be ašarų – / Ašarom prirašytus lapus“, – skambteli eilutės ausyse. Man atrodo, kad tos svarstyklės nesveria ir objektų be autorystės. Gal nesveria net ir su ja, jeigu ji tokia, sakykim, šiaip sau. Reikėtų jas išbandyti su skaitytojo laišku „Šluotos“ redakcijai. Rašančiojo „Labai prašau!“ ir keistos klausimų konstrukcijos pasirodė šį tą sveriančios mano rankose dėl paties fakto, kad tokioms skaitytojų rūšies apskritai

būta. Anaip tol nemanau, kad jas uždėjusi ant vertybių svarstyklių ką nors pamatyčiau. Bėgalvodama, kaip reikės su jomis pamatuoti kukučius, monstriukus, ašaras ir šrifto svorį, nuo Skrobla upelio spėjau atsidurti automagistra-lėje. Vadinasi, turėjau tik keliasdešimt kilometrų nuspręsti, ką įrašysiu į tą ilgo pavadinimo sąrašą.

Taigi, kaip galbūt jau spėjo paaiškėti, raumenys neaugo ne dėl prastos vertybių atrankos. Paprasčiausiai visą laiką didėjo kiti, plika akimi nematomi interpretavimo „icepsai“. Archyvarė kilnodavo lengvučius pavienius lapelius, visokias archyvų razinkas, kurios svorį įgaudavo tik per santykį su ja pačia.

Archyvė B.

Skaitytojo laiškas leidinio „Šluota“ redakcijai, 1991-09-18. Laiško autorystė nenurodyta. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 671, ap. 1, b. 29, l. 23

Vilniaus nerimas

► Atkelta iš p. 5

atvirai buvo rašoma artimesniųjų atsiminimuose. Žinoma, tarp asmeninių patirčių ir grožinių pasakojimų negalima ieškoti tiesioginių gijų. Bet galbūt verta pasvarstyti, kad rašytojas, kovojęs su sunkiais alkoholio vartojimo periodais, dažnai apibūdintas kaip nepažįstamas, priešiškas, kenčiantis, išgyvenęs visuomenės smerkimą ir abejingumą savo veiklai atžvilgiu, taip pat – garsiai kalbėjęs apie individo išsilaisvinimą, atkakliai dekonstravęs kultūrinius modelius, ryškiai tikėjęs miesto bei kūrybos dvasiomis, kurias pats vadino mūzomis, galėjo jautriai (iš)pažinti dvasinę tematiką bei mitologines idėjas savo kūryboje, o galbūt numanyti ir Vasaros gatvės išgyvenimus.

Akivaizdu, kad minėtos temos glaudžiai atliepia ir ypač dažnus „psichotinės pasaulėžiūros“, „liguistumo“ ar „fantasmagoriškumo“ epitetus, be kurių neapsieinama dažname R. Gavelio kūrinii aptarime. Bet gal galima pažvelgti giliau: prieiti prie paranojos motyvo be patologi-zuoto požiūrio, priimti tai, ką norėtume laikyti užribyje, paslėpta sovietmetyje, miesto pakraštyje arba psichiatrinio gydymo skyriuje?

Lietuviškoje mąstysenoje, rodos, nuo seno priimta kalbėti tokiomis sąvokomis kaip „pamišimas“, „kliedesiai“, „persekiojimo manija“, kitaip nei labiau Vakarų kontrkultūros įkvėpta „paranoja“, – Jungtinių Valstijų literatūroje, pvz., Thomo Pynchono romanuose, paranojiška pasaulėjauta gali veikti kaip pozityvi antiimperiška jėga, – posovietinė „liguista vaizduotė“ vien kalbiniu suvokimu nurašoma kaip svetimybė, priklausanti nebent psichiatrijos institucijų („durnynų“) domenui. Taip ir šiandienos Vilniuje gajus žargoninis įvardijimas *šizā* dažniausiai nurodo tai, kas nepriimtina ar nesuvokiama. Veikiausiai toks epitetas kyla ne iš užuojautos dėl jautrios būklės, o dažniau iš kategoriškos atskirties; kiek švelnesniuose pokalbiuose šis įvardijimas iškyla kaip lakios vaizduotės ar kitoniško požiūrio apibūdinimas, keliantis klausimą, ar su derama užuojauta priimame pažeidžiamas asmenybės.

Neabejotina, kad su normomis nesuderinamos psichikos būsenos dabar yra suvokiamos visapusiškiau negu sovietiniais laikais, o neįgalųjų integracija šiandien vykdoma įvairiomis iniciatyvomis. Bet platesniame visuomeniniame kontekste psichozės tema dažniau nutylima – šią būklę išgyvenančius asmenis iki šiol nepatogu matyti ir užjausti, o kultūrinėse, meninėse sferose kūryba, reflek-tuojanti psichikos lūžių patirtis, tebeprislauso šokiruojančios fikcijos arba autsaiderių sluoksniams.

Užtat yra sąvoka, kurią iš tiesų žino kiekvienas: nerimas. Nerimas giliai prasiskverbęs į didmiesčių gyvslas, jis neatsiejamas nuo darbinės ar socialinės kasdienybės, jis veržiasi iš ekranų, srovėna mokyklose ir kaupiasi betoninėse aikštėse. Jis turi savo infrastruktūrą, jam sukurtos industrijos, metodologijos, parduotuvės. Tai rodosi kaip kažkas per didelio, kad sugriūtų, tai tarsi naujas įrašas genuose. Tai visa apimanti būseną mieste, kuriame laimina-mi skaitmeninės erdvės užkariautojai, duomenų kaupėjai ir machinacijų pardavėjai; kuriame neskaidriūs etikos pegasai ir dirbtinio intelekto korifėjai gali diktuoti švietimo ir lyderystės madas; kuriame verslo interesai užgožia bet kokį dialogą apie vertybes; kuriame sudėtingas kultūrinis paveldas paverčiamas į korporatyvinį logotipą namų projekto reklamai. Ar tai jautrumas, ar nejautra? Galbūt technokratinėje fantazijoje, apgaubtoje nerimo debesimi, laisvė prabyla paranojos balsu?

Nerimo sutrikimo našta, apgaubta socialinės nelygybės, karo baimės, ekonominio beviltiškumo ir kt. veik-snių, iš tiesų sleigia neaprepiamai: šis aprašymas skirtas ne subanalinti emocinį krūvį, o išreikšti bent dalį apmaudo dėl to, kokioje sudėtingoje ir mįslingoje padėtyje esame. Šio teksto viltis – tai, kad nerimo, kaip ir kitų psichikos būklių, sąvoka nėra vienalytė, o ji sukeliančios jėgos gali būti įvardijamos ir griauamos. Siedamas psichikos sveikatos temą su R. Gavelio kūryba tikiu, kad iš nekonformistinės prozos (kai pajėgiama ją skaityti) mažų mažiausiai naudinga semtis priemonių, kuriomis konfrontuojamos – iškaltamos – baimės ištakos. Ten, kur tradicinis žodynas dekonstruojamas iki pamatų, kur į paviršių iškeliama žiaurūs, bet žmogiški įvaizdžiai, kur

meilė kovoja su skausmu, ten atsiveria nauja erdvė švie-siai realybei, individualesnei kalbai ir gyvenimui. Be šios kalbos išsilaisvinti iš galios labirintų neįmanoma.

Literatūroje šie uždaviniai pavaldūs tik drąsioms plunks-noms. Neatmestina, kad kovoms su vidiniu nerimu reikia reikšmingos išorinės pagalbos ir ramybės resursų. Kol jautri psichika lieka paraštėse arba patogios patologijos rėmuose, kol dekonstruotos seksualinės idėjos matomos per iškrypimo (o ne kritikos) prizmę, kol atskirties ir bru-talumo temos priskiriamos praėjusiai erai, tol problemų gyilis nebus matomas. Patau tai, kad, viena vertus, priklausomybės, savinaika ir smurtas tebėra stigmatizuoti ir iš-šėlinės psichikos sunkiai iškeliama reiškiniai, kita vertus, jų (užgožtas) gyvavimas yra sisteminio mechanizmo ašis: šiame įtampos taške, bebalsio nerimo pinklėse, kalbant gaveliška, atsiranda naujos kartos kanukas. Jeigu „poke-rio“ būklė nepastebima dabartyje, vadinasi, imperinės ir patriarchalinės galios struktūros sąmonėje tebegyvuoja. Nepriklausomybę steigti pradedama nuo vidinio pasaulio – turbūt tokia mintimi verta apibendrinti R. Gavelio pėdsaką. Šiandien jo įamžinimo simbolika svyruoja ant plonos ribos tarp progresyvaus įvaizdžio ir vartotojiškos karikatūros. Kyla klausimas: kas slepiasi už Vilniaus ne-rimo? Kiek žodžio laisvės šiandien suteikiama unikaliai – kad ir liguistai – psichikai? Kiek gebame išklausyti?

Apie tai, kad R. Gavelis vienaip ar kitaip nebuvo iš-girstas, pasakyta daug. Viliuosi, jog Vilniuje jo vėlė gali ilsėtis ramiai, žinodama, kad jis išsakė tai, ko niekas kitas išsakyti nepajėgė. O būsimiems „Vilniaus Džiazo“ gyventojams belieka palinkėti ramybės...

Taip, mes turime valstybės suverenitetą, o kur asmeny-bės? Neišmokėme kitų būti laisvų. Kol asmenybės laisvė ir suverenitetas nebus pirmoje vietoje, niekas nepasikeis. Kažkas liko pačiame žmoguje – santvarka nieko nelemia.

Marijus Gailius, „Nijolė Gavelienė: „Be asmenybės laisvės niekas nesikeičia“

– VIKTORAS URBAITIS –

Dienoraščio rašymas kaip greitas maistas (16)

Rugpjūčio 19 d., trečiadienis

Knygynė priėjo mergina ir rankoje laikydama popierėlį pasakė, kad tai, ką ji pasakys, gali nuskambėti keistai. Apsidžiaugiau, nes tokios pradžios pačios geriausios ir įdomiausios. Pasirodo, 2022 m., būdama Amerikoje, ji susitiko su mergina iš Šiaurės Makedonijos. Ta mergina iš Šiaurės Makedonijos yra buvusi Vilniuje ir „Mint Vine-tu“, todėl paprašė lietuvaitės perduoti raštelį man. Raštelį, kurį dabar jau aš laikiau rankose, mergina iš Lietuvos vis pamiršdavo užnešti, bet štai po ketverių metų užėjusi į knygyną kaip tik sutiko mane. Šiaurės makedonietė – Kalia, ji 2013 m. studijavo Vilniuje ir nuolat lankydavosi knygynė. Mes susidraugavome. Dabar Kalia yra poetė ir aktyvistė.

Rugpjūčio 20 d., ketvirtadienis

Paskambino vyras ir sako, kad DI rodo, jog „Mint Vine-tu“ yra jo leistos knygos apie giminaičius. Tas knygas, susimetę kartu, išleido patys giminės ir išsidalino tarpusavyje. Klausė manęs, ar tikrai tos knygos yra knygynė, negalėdamas patikėti, kad kuris nors iš giminaičių būtų jas atnešęs. Knygų, žinoma, neradau.

Vakar užėjo pirmakursis. Knygynė, matosi, pirmą kartą – išklausinėjo, kas ką reiškia kavinės menu. Paklausęs, ar turime knygų anglų kalba, ir gavęs atsakymą burbtelėjo, kad mažai. Pasiūliau pirma apžiūrėti, o tada įvertinti.

Rugpjūčio 28 d., penktadienis

Bukinistė Rugilė išeina iš darbo, reikia ieškoti naujo žmogaus. Šį kartą, tikiuosi, apsisuksiu net neskelbęs darbo skelbimo, nes pageidaujančių dirbti, ypač prieš rugsėjį, sulaukiu nuolat, o darbo pokalbių vengiu, nes kiekvieną kartą jau gerus dešimt metų įsitikinu, kad jaunoji karta neturi žalio supratimo, ką reiškia darbas. Aš, žinoma, galiu tik džiaugtis ir didžiuotis radęs Rugilę ir Tomašą, ir daugelį kitų knygyno darbuotojų, kurie ir kurios dirbo su atsidavimu, entuziazmu ir iš knygyno išsinešė ne mažiau, nei jam davė.

Pagalčiau išvažiavau pažiūrėti, kiek praūžusi audra išvertė medžių miške. Kelyje nuo Troškūnų iki Surdegio, vedančiame per Umėnus, matosi buvus daug privirtusių medžių. Umėnuose medis užvirtęs kaip tik ant autobusų stotelės vietos ir ženklų, nutraukti elektros laidai, nulaužtas betoninis elektros stulpas. Mano nuostabai, miške visi medžiai išsilaikė. Beržynas kaip stovėjęs iškiliai iškėlęs savo baltą galvą, taip tebestovi, pakraščiuose link žemės nulinkę keli beržai, – man jie panašūs į dominikonų vienuolius, „baltus kunigus“, kaip juos seniau vadino žmonės, – net tie išliko tiek pat palinkę, pamaldūs. Net ant siauruko bėgių nebuvo privirtusių medžių mano atkarpoje, tik vienas senyvas beržas iš kitos bėgių pusės, arčiau Surdegio stoties.

Rugsėjo 1 d., antradienis

Visgi skaitytų knygų knygynai prekiauja viltimi. Viltimi, kad ieškoma knyga bus. Kaip kitaip paaiškinti žmonių užklausas, kai jie net nesitiki, kad turime jų ieškomą knygą?

Dažnai, ypač lietingą dieną, nutraukiu visus darbus ir apsidairau. Lyjant, kol dar šilta, knygyno durys atviros. Kai dabar rašau, net žaibuoją ir griaudėja. Ant palangės pora dalinasi vasaros įspūdžiais. Du rašytojai: vienas skaito, kitas perrašinėja juodraščių į kompiuterį. Greta mergina dar vienu įrašu pildo dienoraštį. Keli žmonės įnirtingai kažką rašo kompiuteriuose, keli klaidžioja akimis po knygas lentynose. Įbėga permirkusi pirmakursė. Užsisako kakavos. Pagaliau išdrįsęs, pianinu užgroja jaunuolis.

Rugsėjo 9 d., trečiadienis

Savaitgalį vyko „Vilniaus dienos“, prekiauvau „Knygų aikštėje“. Šiomet neprognozuojamas lietus nusinešė pusę

uždarbio. Daug sveikintasi ir kalbėta. Susipažinau su šalia prekiaujančiu Vytautu Račicku – kalbėjome apie prekybą, taip pat su prof. Libertu Klimka, kuris prie pat „Mint Vine-tu“ stendo pirkėjams rašė dedikacijas naujausioje savo knygoje apie Vilniaus legendas. Susitariau su juo susitikti ir pakalbėti apie etnologiją.

Vakar knygynė susitikome su šių metų PDR'o jaunųjų poezijos skaitymų dalyviais ir dalyvėmis. Susipažino, pakalbėjome ir parepetavome. Bus labai geri skaitymai – geras gurkšnis gaivinančio kalnų šaltinio vandens.

Rugsėjo 10 d., ketvirtadienis

9.03 val. iš Vilniaus geležinkelio stoties traukiniu pajudėjau Kaišiadorių link. Lyja. Traukinyje keleivių daugiau nei vasarą. Įsijungus kompiuterį ir keliant nuotraukas iš telefono į jį, nes nebeužtenka vietos, parašė PDR'o festivalio vadovė Greta Ambrazaitė dėl edukacijos mokiniams festivalio metu. Gaunu Viečiūnų mokyklą, kur mokiniams pasakosiu apie darbą su knygomis, viso to romantiką ir romantizavimą, verslumą.

Rugsėjo 13 d., sekmadienis

10 val. su Em atvykome į Gegužinės bažnyčią mišią. Bažnyčioje itin šviesu, jauku ir žmonių nemažai, be to, ir choras puikiai giedoja. Po mišių šventoriuje besisnekučiuojantį su klebonu ir kaimynais netikėtai sutikome mokytoją Vytautą Toleikį. Po to per Žaslius nuvykome į Paparčius. Apžiūrėjome buvusio dominikonų vienuolyno vietą ir kaimelio bažnyčią. Ji pastatyta prie kapinių toli nuo centro. Neišraiškinga ir atoki. Tiesiamas naujas šali-gatvis nuo pagrindinės kaimo gatvės iki kapinių ir bažnyčios sukuria dar didesnę atokumo jausmą.

Toliau vykome į Kazokiškes. Kelio 4717 atkarpa nuo Paparčių iki Kazokiškių yra viena mieliausių važiuoti ir grožėtis vaizdais. Nuo Mitkiškių trijų kryžių užkilus kalneliu į Aleksandriškes atsiveria pribloškiantis Kernavės piliakalnių vaizdas. Ties posūkiu į Latvių piliakalnį apsisukę grįžome keliu ir kalneliu žemyn vien tam, kad tą vaizdą pamatytume ne tik galinio vaizdo veidrodėliuose. Ant to kalnelio Aleksandriškėse būtinai reikia įrengti apžvalgos aikštelę!

Kazokiškėse tuščia. Net Paparčiuose daugiau veiksmo. Didelis kaimelio užrašas prieš bažnyčią nedera su bendru kaimo vaizdu, su bažnyčia tuo labiau. Žvyrkelis nuo Kazokiškių pro Zabariją ir Paaliosės skardžius iki Verkšionių tilto taip pat vaizdingas, nors vietomis siauras ir pavojingas.

Rugsėjo 16 d., trečiadienis

Susitikau su Libertu Klimka. Kalbėjome apie pagoniškus simbolius, etniškumą ir Vilnių. Manye nėra TO Vilniaus, apie kurį kalba Libertas. Mano Vilnius (personifikuodamas miestus galvoju jį esant neklaūžada berniuku) turi sąsają su Liberto Vilniumi tik iš abiejų patirties landžiojant po apleistas vietas ir uždarus kiemus, kuriuos dar ir aš šiek tiek spėjau „išstirti“. Manye nėra to išvaduo-to Vilniaus.

Rugsėjo 24 d., ketvirtadienis

„Neringoje“ susitikome su PDR'o svečiais poetais ir poetėmis. Zigmąs kaip ir pernai buvo gerai pasiruošęs, tad pajuokavę, kad kaip du saugumiečiai pavedžiosim užsieniečius po Vilnių ir parodysim, ką reikia, apėjome ir supažindino festivalio svečius su mūsų Vilniumi, parodydami svarbiausius akcentus, pajavairintus asmeninėmis detalėmis. Vakare su Zigmą, pasiėmęs ir Skaską, išvykau į Druskininkus.

Rugsėjo 25 d., penktadienis

Kelios minutės prieš 9 val. ryto jau buvau Viečiūnų (džūkiškai vietoj *č* tariaama *c*) progimnazijoje ir aktų salėje šeštokams ir septintokams pasakojau apie knygyną. Mokiniai taip nustebino savo susidomėjimu, suklusimu ir klausimais, kad pripildė mane energijos visai likusiai ilgai dienai. Kadangi mokiniams užsiminiau apie rašomą dienoraštį, o mokytoja Sigita žadėjo jiems jį paskaityti, tai dar kartą dėkoju jums, mokiniai, už gerus ir įdomius klausimus. Sėkmės jums! Po pristatymo išgėriau kavos su bibliotekininke Agne Sasnauskiene. Pasikalbėjęs apie knygas, mokinius ir Viečiūnus, pataisiau bibliotekos muziejėlyje saugomą rašomąją mašinėlę ir išvykau atgal į Druskininkus. Grįždamas dar užsukau pažiūrėti į Liškia-vos panoramą iš šios Nemuno pusės. Magiškas vaizdas.

XXXVII (mano jau septynioliktas iš eilės) PDR'as greit įsisuko su šiemet gerai sudaryta programa, tad ir jaunųjų poezijos skaitymų neprailgo laukti. Jaunųjų skaitymuose dalyvavo: Kornelija Mikalaukaitė, Dominykas Kručkauskas, Mūza Svetickaitė, Simas Lenkšas, Martina Taurinskaitė, Grantas Rogožinskas, Saulė Marija Baškytė, Saulius Venclovas, Gabija Kopūstaitė.

Slaptųjų skaitymų laužas, nors ir lašnojo, buvo uždeg-tas ir klausytojų šikart ne aplink jį, o šalimais, stoginėje, buvo daug. Emilijos pasiūlyta tema skaityti vieno autoriaus kitam dedikuotus eilėraščius kuo puikiausiai tiko. Su Zigmą atrinktus eilėraščius perskaitėme sudėlioje beveik nenutrūkstama dedikacijų pyne. Pabaigoje Gabija Kopūstaitė parodė šešėlių teatro etiudą skambant Daivos Čepauskaitės eilėraščiui. Daiva jį žiūrėjo ir po to padėkojo Gabijai apsikabindama. Tai ir yra neįkainojama PDR'o patirtis – sutikti skaitomus autorius.

Rugsėjo 26 d., šeštadienis

Finalinis vakaras apdovanojus jotvingę Agnę Žagrakalytę ir jaunąją jotvingę Dominyką Norkūną užsitęsę skaitant ilgus anoniminių konkursų nugalėtojų eilėraščius. Antanas A. Jonynas savo prizą, jau dvidešimt penktąjį, šįmet skyrė Grantui Rogožinskui, kurį atrado Zigmąs. Smalsu, kaip jam seksis rašyti toliau.

Lėtai vykęs aukcionas, – surinktos lėšos (virš dviejų tūkstančių eurų) bus skiriamos kaip parama Ukrainai, – užsitęsė dar ilgiau. Šokiuose nelikau.

– JONAS VALONIS –

Asmeninio archyvo nuotrauka